

EPITAPHIUM ARSENI,

SEU

VITA VENERABILIS WALÆ

ABBATIS CORBEIENSIS IN GALLIA,

A PASCHASIO RADBERTO duobus libris scripta dialogico modo.

(Apud Mabill., Act. SS. ord. S. Bened., tom. V, pag. 453, ex pervetusto codice ms. monasterii S. Martini de Campis.)

OBSERVATIONES PRÆVIÆ.

Opus ubi repertum. Quis Arsenius.

1. Aureum hoc opus de gestis WALÆ abbatis, quem alii *Walonem Walachumve* appellant, feliciter inveni in ms. codice Parisiacensis monasterii sancti Martini de Campis, qui codex antea fuit bibliotheca sancti Arnulfi apud Crispacum. Scripturæ forma facile persuadet codicem membranæ exaratum esse ætate Paschasii Radberti: cujus fuisse autographum, aut certe primarium exemplum manu ipsius recognitum correctumque, inde conjectabar quod initio corrector apposuit, LEGI, nec aliud exemplum superest in bibliotheca Corbeiensi. Inscribitur hoc opus *Epitaphium Arsenii*: quo viso titulo, et decurso avide codice ms., existimabam in eo agi de Adalhardo abbate, quem Arsenium dictum aliquando fuisse viri docti colligebant ex libro Paschasii Radberti de Corpore et Sanguine Domini. Verum toto hoc epitaphio diligentius perlecto, animadverti Arsenium esse Walam, Adalhardi fratrem, atque in Corbeiensi regimine successorem; et Adalhardum hic Antonium appellari, uti appellatum fuisse tradit Paschasius in ipsius Vita. Et tamen Arsenii nomen Adalhardo aptatum veteri errore fuisse intelligo ex Corbeiensi libro ms. Paschasii de Corpore et Sanguine Domini, in quo post ea verba quæ initio editorum ita jacent: « Novit igitur, nec ambigo, tua experimento disciplinarum solertia, quod Arsenius noster, quem nostra nunc nobis sæcula Jeremiam alterum tulerunt ab illo, in fidei te mihi commiserit ratione: propter quod a primævo indefessus curavi te rapere de inter undas; sed fateor non in vanum cucurrisse: » post ea, inquam, verba hæc sequuntur in ms. codice Corbeiensi: « Præfatus autem Pater, scilicet Adalhardus, uti justitiæ faventibus moris est, exsilium fert pro fide, illo ut utar Comici, quia plenus rimarum veritatem sciens silere noluit. Unde adhuc suspecti sumus, quid Dei dispensatio ex eo ulterius velit, quem jam inspicimus promissionibus meritorum hinc inde divinitus agitari. Tu tamen non es secutus juvenilia. » Et cætera ut in editis. Quod additamentum ut Paschasii sit, certe illa verba, scilicet *Adalhardus*, inserta sunt a quopiam interpolatore, qui hic de exsilio Adalhardi agi opinatus est, cum sermo sit de exsilio Walæ abbatis, quem Paschasius his in libris perpetuo *Arsenium* et *Jeremiam* vocat.

Historia hæc cur ænigmatica.

2. Constat ergo hoc opus esse de gestis Walæ abbatis, cujus Historiam cum scriberet Paschasius eo tempore quo Walæ æmuli et adversarii in vivis su-

A pererant, homines potentes, visum est illi totam historiam fictis nominibus adumbrare, ne res æmulorum invidiam provocaret. Et certe cum Vita hæc duobus libris constet, et in primo quidem de Walæ rebus gestis ante Ludovici Pii exauctorationem, in secundo vero de ipsa exauctoratione agatur; lubrica res erat id argumenti pertractare sive Ludovico Pio vivente, cujus principatu scriptus est primus liber, seu regnante Carolo Calvo, ipsius Ludovici filio, quo regnante conditus est secundus. Hinc est quod Paschasius fictitiis nominibus ubique utitur, ut imperitis ænigma potius quam historiam exhibere videatur.

Clavis historiæ.

3. Quapropter in gratiam eorum qui in historicis rebus minus versati sunt, hic appono clavim historiæ, explicando propria nomina, quibus totius rei arcana reteguntur. Walæ nomen ARSENIUS; Adalhardo ANTONIUS; Ludovico Pio JUSTINIANUS; Judithæ Augustæ, Ludovici uxori, JUSTINA; Lothario Augusto, ipsius Ludovici filio, HONORIUS; Ludovico alteri filio, Bajoariæ regi, GRATIANUS; Pippino itidem filio, et Aquitaniæ regi, MELANIUS; Bernardo, Septimaniæ duci et camerario palatii, NASO et AMISARIUS. Est et alius, PHASUR dictus in lib. II, cap. 16; sed quis sit iste divinare non potui. An forte Ruadbernus seu Rodbernus, qui Juditham ex Italia reduxit, ob id carmine laudatus a Walafrido Strabo, is qui postea Caroli Calvi *cubicularius* fuit, ex Aodradi revelatione.

Historia hæc quando scripta.

4. Hujus Historiæ liber primus a Paschasio editus est statim a morte Walæ abbatis ante annum 840, id est, superstite Ludovico Augusto: secundus vero post abdicatum a Paschasio regimen Corbeiensis monasterii, quod anno 851 contigisse in ipsius Elogio demonstratum est. Quia enim liber posterior totus est in exponendis turbis quæ in duplici Ludovici Augusti vexatione acciderunt, his scribendis superseedere visum est Paschasio, ne lubrica et invidiosa res alterutrius partis fautores exasperaret.

Paschasio asseritur.

5. Hujus porro lucubrationis auctorem esse Paschasium Radbertum, qui unus ex interlocutoribus est, diffitebitur nemo qui eam legerit; leget autem nemo, qui non multum profecerit sive eximiis virtutum exemplis, sive rei historicæ singularibus factis, qua plurima hic referuntur: adeo ut vix ulla, meo quidem judicio, historia sit de gestis sanctorum, in qua plura scitu digna referantur. Nescio an hoc opus

viderat Jacobus Baro, chronographus ac monachus A Corbeiensis, qui superiori sæculo scribere desuit. Nam de Wallone agens ait: « Cujus Vitam composuit beatus Radbertus Paschasius cum Vita beati Adalardi abbatis. » Multa peccat iste chronographus in rebus antiquis, in recentioribus probabilior. Hæc de Walæ Historia fusius præfari necesse fuit, tum ad illustrandam lucubrationem hactenus ignotam, tum ad commendandam gratiam R. P. prioris monasterii sancti Martini de Campis, qui codicem optimæ notæ mihi utendum humanissime concessit.

Wala vindicatur a calumniis.

6. Paschasius in secundo libro totus est in viudicando Wala abbate a calumniis adversariorum, qui eum violatæ fidei in Ludovicum Augustum accusabant. Tria fere erant accusationum capita. Primum, quod monachus se civilibus reipublicæ negotiis implicarit; alterum, quod Ludovico Augusto fuisset auctor repudiandæ Judithæ Augustæ; tertium, quod exauctorationis ipsius Ludovici particeps fuisset. Primæ objectioni respondet Paschasius in lib. II, cap. 15: Walam nempe ejus fuisse dignitatis et auctoritatis in palatio, ut cum ante monachatum inter primores palatii fuisset postea monachus et Abbas factus, *consiliarius totius imperii* constitutus sit ab imperatore, qui antea ipsum Lotharii filii sui pædagogum esse jusserat ex lib. I, cap. 25. Sane quantæ auctoritatis fuerit, docent nos illius temporis monumenta, in primis Agobardi, Lugdunensis episcopi, Consultatio et Supplicatio ad Proceres palatii de baptismo Judaicorum mancipiorum, *beatissimis dominis et dominis, et Patribus sanctis Adalardo, WALÆ, et Helisacharo* inscriptas ejusdemque epistola contra præceptum impium de baptismo Judaicorum mancipiorum: *Dominis sanctissimis, beatissimis viris illustribus, Hilduino sacri palatii antistiti, et WALÆ abbati* directæ, quos præcipuos et pene solos in via Dei adiutores Christianissimi imperatoris esse dicit: et propterea in palatio esse unum semper, scilicet Hilduinum; et alterum frequenter, nempe Walam, *ut in operibus pietatis prudentissimis suis suggestionibus imperatori exhortatores et adiutores* essent. Ut vero ejusmodi negotiis adhiheretur Wala, faciebat in primis voluntas Ludovici Augusti, cujus ipse consanguineus erat. Secundæ accusationi facit satis in lib. II, cap. 8, et sequentibus. Tertiæ cap. 18 et aliis, ubi probat Walam exauctorationi Ludovici semper restitisse, ac demum, ubi nihil se proficere intellexit, a factiosis secessisse in Italiam. Sed quia difficile est in ejusmodi turbis ita modum tenere, ut ne aliquid peccetur, aut saltem adversæ partis non proritare animos; anno 835 nobilium Francorum conventus Aquisgrani ab imperatore Ludovico indictus est, ut in ipsius Vita legitur, « quatenus reconciliationis mutux inter se et illum ratio investigaretur. Causa autem prædicta ventilata, atque ad calcem perducta, imperator cum conjuge reconciliari voluit primum ipsi Walæ, di-

missis quæcunque in eos commiserat delictis multa alacritate et benignitate cordis; mandavitque per eum et cæteros filio (Lothario) missos, ut quantocius veniret: quod si faceret, consultissime sibi futurum sciret. Qui redierunt, et filio rem retulerunt. Sed ne mandatum imperatoris ad effectum perduceretur, morbus febrisque intercessit: et Walam quidem rebus humanis abduxit, Lotharium vero lectule deiciens, maximo tempore languere fecit. » Hujus concordix cum Wala factæ per imperatorem Paschasius non meminit, qui tamen plerisque Walæ gestis præsens interfuit.

Walæ annus et dies obitus.

7. De morte Walæ iterum agit idem auctor Vitæ Ludovici ad prædictum annum: « Ea tempestate quanta lues mortalis populum qui Lotharium secutus est, invaserit, miserabile est dictu. In brevi enim, id est a Kalendis Septembris usque ad Missam S. Martini, hi primores ejus vita excesserunt: Jesse, olim Ambianensis episcopus; Helias, Treassinæ urbis episcopus; Wala, Corbeiensis monasterii abbas, » etc. Hinc constat Walam humanis rebus excessisse anno 835; at quo die, non memorat Paschasius. In vetustissimo indice abbatum monasterii Corbeiensis ab annis fere septingentis ordinato, *Wala abbas II Id. Septembris* obiisse dicitur, et apud chronographum Corbeensem superius laudatum, *duodecima die Septembris*, quod in idem recidit. Et tamen in indice Pastuum ejusdem monasterii, qui sæculo nono itidem scriptus est, de Wala hæc habentur: *Prid. Kal. Septemb. obiit Wala abbas: de Busco debet fieri ejus memoria.* Et ne quis putet mendum irrepsisse in hunc locum, subjicitur obitus Isaaci abbatis v *Idus ejusdem mensis.* Obiit ergo Wala ante hunc diem: ac proinde corrigendus videtur catalogus abbatum, qui in eodem codice ms. reperitur; corrigendus etiam chronographus, qui prædicto catalogo deceptus est. Nec refert quod in Vita Ludovici Pii Wala dicitur cum aliis obiisse a *Kalendis Septembris*; nam id de pronuntiatione Kalendarum, quæ sit a die 14 Augusti, recte explicari potest: quo modo Kalendas Octobris usurpavit sanctus Benedictus in Regulæ cap. 48, ex notatione Menardi nostri in Concordiæ cap. 55. De Walæ sanctitate cœlitus approbata quædam indicia refert Paschasius in fine libri secundi quæ non ejusmodi sunt, ut ex his eum absolute *sanctum* aut *beatum* dixerint veteres, nequidem Paschasius ipse, aut Bobienses monachi, apud quos sepultus est. Quapropter *venerabilem* appellare satius duxi. In præcæto libro Pastuum præcipitur, ut in die obitus Walæ procuratio fratribus fiat de Busco, *Bus*, quæ præpositura est exemptionis Corbeiensis prope Montem Desiderii.

8. In fine hic moneo librum hujus Vitæ secundum longe præcellere primo, in quo Paschasius dialogos aliquando inutiles interserere videtur.

LIBER PRIMUS.

Interlocutores: PASCHASII, ADEODATI, SEVERUS, CHREMES, ALLABIGUS, monachi Corbeienses.

INTRODUCTIO.

PASCHASII.

Sæpe necum, frater Severe, tacitus multumque admiror, liminio tanti luctus expleto, quid novi acciderit Adeodati nostri, quod rursus juxta illud Maronis, te hortante, ut reor, infandos jubet renovare dolores: et rogat Arsenii nostri inorum liniamentis

D imaginem sæculis in memoriam more Zeuxi pingere. Nec satis igitur cogitat, quod confundor fœdus pictor iconiam tanti viri, suis virtutum floribus gloriosam, litterarum in speculo posteris, ne fœdior appaream, exhibere. Tamen solatii est licet pro multis confundar, quod ejus illustror virtutum meritis: etsi harum rerum initium ullum nequeam invenire

idoneum. Unde exordiar narrare partim quæ per-
spexi his oculis, partim quæ accepi auribus, et mente
plenius intellexi.

SEVERUS.

Mirabile quidem quod miraris homo... si ejus
imaginem morum probitate venustam erubescis pro-
dere, cujus imitator esse, et paternos (ut aiunt)
vultus refundere debueras : quamvis et ego eisdem
discipulatus gratia astringar votis, præsertim cum
nihil timidius sit nihilque ignavius, quod doleas non
sentire; vel quibus opprimaris miseriis, plangere
non audere.

PASCHASIUS.

Nitar, faciam, experiar quod hortaris, Severe,
cum nemo quod doluerit, qui nesciat deplorare :
nemo inter tormenta, qui non audeat ingemiscere. **B**
Unde potius animam hinc a corpore relinquam,
quam illum amare; et cui expedierit, commendare
votis prætermittam.

ADEODATUS.

Optimum est de aliquo, corpore cum abcesserit,
quæ virtutis sunt ejus, in animo replicare : ut re-
virescat in nobis, quod in illo deperisse videbatur. **F**
Frigidæ enim semper virtutes sunt ad præmium, et viri-
des : nec moriuntur in aliquo, nisi vitio perimantur, etsi
perini queant unquam, vel infirmari. Fiducia quippe
fidei est et spei solatium, de aliquo quem bene nosti,
in Deum obisse præsumere, et debitum charitatis
votis prosequi et diligere; alioquin nunquid velut la-
nugo sumus, quæ a vento tollitur, deputandi? absit.
Sed cum tales præcesserint, credere oportet, quod **C**
in illo melius adsint, qui ait : *Omnis qui credit in
me, non morietur in æternum* (Joan. xi, 26). Propter
quod non sunt quasi mortui deplorandi, sed quasi
patroni precibus commendandi.

PASCHASIUS.

Omittamus ista, mi frater et filii. Erit enim ut his
digni efficiamur donis Spiritus sancti munus (sic),
qui eum ita vernantibus decoravit virtutum floribus.
Sed timeo, ne dum vobis placere procuro, multis
offendam. An ignoras, Severe, quod nostræ hunc in-
felicissimæ vitæ sæcula Jeremiam alterum tulerunt
ab illo? Audisti namque et ipse quam sæpe, ut reco-
lo, hunc Arsenium suscipere lacrymis proclamare : **V**
væ mihi, mater mea, quare genuisti me virum rixæ,
virum discordiæ in universa terra? Jubesque super
tumulum, quod tempus adduxit, condere luctum,
epitaphium scilicet more priorum lacrymis irrorare,
et nunc sopitis discordiarum jurgiis excitari vis ex
cinere vastitatem incendii. Necne vides, Severe,
adhuc in tota terra, quod omnia flammis cupidita-
tum conflagratur, et cuncta vorax invidia vastat?

SEVERUS.

Video plane, quoniam juxta illud Apocalypsis,
Mons Magnus coram oculis ardens missus est in mare
hujus maligni sæculi nostris crescentibus culpis; et
stella de cælo magna ardens, tanquam facula (Apoc.
viii), discurrit, et redigit mentes singulorum in fa-
villam. Contra quos Arsenius iste pacem Christi fe-

rens, maluit flammam ejus extinguere : sed vicit
peccatis exigentibus amaritudo absinthii dulcedinem
tanti viri hinc inde, ne contra improbas plebium
voluntates prævaleret.

PASCHASIUS.

Nihil, ut sentio, hercule de hujus ambigis conscien-
tia : sed tuis ad me reductus verbis referam, quid
prius quam hæc agerentur, per visum vidi. Videbam
enim eminens quasi montem de materie lignorum
congestum pene usque ad nubes ignibus succensum :
ante quem nescio quis statura procerus, si quo modo
magis magisque cremarentur, omnia jam exusta
virga decutere moliebatur, cujus incendii finem
dignoscere nequivi. Hæc æstimo, talia præsigna-
bant.

SEVERUS.

Ut video, Threnos edere noster Adeodatus petiit :
e contra tu risum excitare velis. Alioquin nisi dor-
misses, ea quæ dixi et cernis ipse minime dubiis et
somniorum phantasiis approbasses. Nunc autem
velim expergiscaris, et quæ petimus insistas.

ADEODATUS.

Uteris frequenter, Severe, Crisippi acumine, et
jocose [f. jocos] etiam eximios eloquii tui refellis
mucrone. Quæso, ne juxta tui præsagium nominis
severius agas; quin imo nobiscum age, ut imaginem
patris stylo formemus modesto.

SEVERUS.

Placet quod mones. Sed hujus non unius ex vultu
plene formabitur, reor, morum imago, qui gessit
suis in actibus multorum illustrium probitatem. **V**
Videbatur namque mihi quam sæpe conspersorem
morum habere prioris Arsenii; nunc vero personam
gerere Patris Benedicti; interdum autem, ut præli-
batum est, officio Jeremiæ fronte adamantino (sic)
acrius insistens fungebatur, cum esset mansuetus
spiritu et virorum mitissimus.

PASCHASIUS.

Satis utique ostendis in animo tibi, dum superes-
set, illum pietatis calamo depinxisse, quæ ad omnia
utilis est, juxta Apostolum. Verumtamen si velim
ista prosequere [al. prosequi], nullus vix aut rarus
qui credat.

ADEODATUS.

Quis unquam ab historico juratores exegit? Tamen
si necesse fuerit, sunt plures quam probi viri, qui
tuis assertionibus juramenti dextras dabant : quo sa-
tis indignum est subterfugere veritatis amico, et de
veritate aliquid petentibus timide reticere.

PASCHASIUS.

Nonne legisti quod inefficacem [l. inefficax] petat
studium res quæ caret effectu? quoties ergo veritas
sit calcata, istisque de sedibus pulsa plenius nosti.
Ideo si probavero nullum amplius nostro in tempore
Patris Benedicti formam gessisse, etsi sol iste qui
cuncta respicit fuerit attestatus, ratus est, qui audiat,
licet veritas tuta maneat.

ADEODATUS.

Non credo quod carcat res effectu, si dilectionis

pietatisque fert affectum. Unde absurdum non est, A etiam invidi si surdi fiant, paulisper relaxare amoris affectum, qui lacrymis bene pascitur, fletibus delinitur, obtutu in eum quem diligis, revirescens defigitur, et tanti Patris tumulum saltim lamenti floribus irrorari.

PASCHASIVS.

Verum, inquis, et religiose satis hortaris, sanctam Dei hostiam Deoque placentem cum lacrymis ad cœli palatium prosequi : non quia talem eum habuimus, sed quia talem amisimus, et cum illo delictis prægravati necdum comitari quivimus. Sed si proverbium illud antiquius verum esset, quod sola miseria invidia caret; tum eum libere votis prosequeremur. Nunc autem novi in nostris lacrymarum miseris multam quorundam invidiam non defore, ex-

SEVERVS.

Hoc est quod supra notavi. Videris mihi quasi litargo [*l. lethargum*] pati. Nonne dixisti morum imaginem te picturum, et quasi rei gestam [*l. gesta*] historiam texere; nunc autem nobis fabulam adportas.

ADEODATVS.

Mirum, Severe, quod tam assuetis uteris semper verborum acrimoniis. Nam mihi videtur fabulam dixisse, non tibi, sed illis quibus totum fabula est et ludus, quod veritate fulcitur. Historiam autem hujus tua in conscientia legis : unde non fabula tibi, sed veritas declaratur.

PASCHASIVS.

Jure, Adeodate, agis, quem precibus fatigas, tuisi faveas votis. Sed quid ignoti facient, cum a conscio criminamur? aut non legisti, quid nuper attulit gentilium thema ^a, quod quidam Drusillam in cœlum euntem viderit? Fortassis idem vidisse Arsenium habentem iter in cœlum narrabit. Quapropter eum interrogate, si vobismet non creditis, velit nolite, quæ in cœlo aguntur, quia divinis non credimus, forsitan se vidisse monstrabit. Quem si interrogas, vel soli narrabit; coram pluribus, ut æstimo, nunquam verbum facturus. Nam idem ex quo in Senatu juravit eandem se vidisse cœlum ascendere, eique pro tam bono nuntio nemo credidit; quidquid viderit, verbis conceptis firmavit se nulli dicturum, D etiamsi in foro hominem vidisset occisum.

ADEODATVS.

Sentio quid prætendis paulo timidius quam expediat. Putasne narrare quidpiam, quod omnibus æque placeat, cunctique credant? Quid igitur illo nuntio clarius, quidve felicius, et (quod majus est) quid verius, quod Christus victor ab inferis cum carne cœlos petivit, omnibusque illuc volentibus ire

^a In ms. codice, *tema*. Quæ sit illa Drusilla, an fictum nomen, ignorare me fateor.

^b Nempe de sancto Sebastiano, de quo hæc verba leguntur in ipsius Actis : *Erat enim vir totius prudentiæ, in sermone verax, in judicio justus, in con-*

viam præbuit, januas reservavit, peccata remisit, gratiam indulsit. et posse per fidem dedit? Sed quid est quod quidam non credunt, plures operibus contradicunt, et pauci veniunt? ubi tot coruscant miracula, tot patriarcharum concurrunt exempla, et prophetarum quasi digito quod factum est, præconia demonstrant, elementa sentiunt, Angeli obsequuntur et prædicant. De quibus nimirum promissis et gestorum eloquiis testes sunt omnes apostoli, testes etiam martyres Christi, testes innumeri confessores et virgines, quorum fidei miracula meritis protestantur. Etenim quando tot præconia et testes de tam bono nuntio contemnuntur, non habes quid queraris, cum plures suæ salutis præconiis non crediderint, et sint qui de illo satis bona sentiant.

PASCHASIVS.

Verum illud Salomonis, quod ferrum ferro acuitur (*Prov. xxvii, 17*). Sic et tu, mi frater, sæpius amicos quos diligis exacuis, ut diligendo proficiant. Hinc sequor devotus quocumque duxeris : tamen cave ut, ubi emolumentum deest, salutis causa cesset inquiri.

CAPUT PRIMUM.

ADEODATVS.

Quæso, conspersionem morum ex quibus interior integer conficitur homo, pandas, quia facie pene cunctis ac genere notissimus erat; vel quibus sit, sicut Severus meminit, comparandus.

PASCHASIVS.

Verum quod prioris Arsenii a puero ex militia et dignitate gloriam ampliavit. Fuit enim consobrinus maximi Augustorum eique præ cunctis acceptior, in sermone verax (ut de illo ^b dicitur, cujus apud nos nuper delati cineres, tantis coruscant miraculis), in judicio justus, providus in consilio, et in commisso fidelissimus. In senatu quidem præ cunctis pollebat ingenio, ut si interrogaretur de quibuslibet rerum negotiis, quidquid melius dici aut inveniri poterat, mox in eodem momento sine ulla dilatione quasi de fonte manabat consilii. Eratque jam in illo tunc temporis virtus summa, multis ex rebus amplificata auctoritas, quem et bonitas ac nobilitas morum generisque commendabat. Illustrabatur autem sapientia, adeo ut et in divinis proficeret, cum in humanis cæteris præcelleret. Eloquentiam quoque utrarumque linguarum, qua sapientia plerumque juvatur, et copiam dicendi ad persuadendum quæ vellet, modestam nimis habebat. Unde dum hujusmodi reniteret bonis, ab omnibus amabatur.

ADEODATVS.

Velim talis cum esset, mihi replices, quid sit quovirum rixæ, virumque discordiæ se progenitum frequenter ingemuerit, præsertim, ut ais, dum ab omnibus amabatur.

silio providus, in commisso fidelis. Unde quod subdit Paschasius, *cujus apud nos nuper delati cineres, etc.*, intelligendum est de ejus translatione in Galliam, id est in Successione sancti Medardi monasterium, qua in urbe Paschasius eductus a puero fuerat.

PASCHASIUS.

Fateor quia de religione zelus ei accrevit, et de gratia uberior virtus. Necdum enim præsentiarum reipublicæ detrimenta noverat, quam augmentari gaudebat. Et ideo plus firmissimas nobilium societates, sanctissimasque plebium amicitias studebat, quam, secundum Jeremiam, peccata et detrimenta rerum, quæ necdum adeo excreverant, deplorare. An ignoras, Adeodate, quod vir bonus non plus sibi quam patriæ consulit et civibus? Scipionem quoque nosti, et reliquos ejusdem sæculi viros, qui pro maximis patriæ ac plurimis virtutum beneficiis odia tulerunt, et varia mortis discrimina.

CAPUT II.

ADEODATUS.

Proh dolor! quod innumeriosior pars ima petat, utinam inter religiosos nostræ ætatis viros ista non nossem! Nunc is qualiter ad monasticam venerit disciplinam requiro.

PASCHASIUS.

Verum sæculi gloria nunquam sine invidia est, nec prosperitas sine discrimine alicujus adversitatis: sed vir probus utrisque partibus utitur ad salutem. Unde Arsenius cum pulsaretur quorundam insidiis, videns violentorum impudentiam sedes occupare indebitas, quod prius in mente Deo voverat, optatum sibi tempus invenit: et quod callidi dissertorum loca tenerent, et infimi notissimos populo atque amicissimos marsa (*sic*) manu prostrarent. Ergo cum tales cerneret adversus sapientes potestate potius agere, esseque superiores, et vulgi æstimatione dignissimos; præmonuit multa incommoda, multaque naufragia populo provenire. Tum vero, multis contradicentibus, sæculum et mundi illecebras sine dolore deposuit, quantum ea sine amore tenuerat: qui cum esset divino amore succensus, relictis omnibus, cœnobium a petiit monasticæ disciplinæ, ne suis, sed Christi legibus, et spiritu ageretur divino. Legerat enim, quod qui spiritu Dei aguntur, filii Dei sunt (*Rom. viii, 14*); et ideo certatim non se sibi, sed Christum præferebat in omnibus. Ubi qualiter sit conversatus, Severum interroga: quoniam mihi hactenus dum vestra curavi audire, levius tuli quæ tolero. Nunc autem mox ut eum attingi quem videram, qualemque habueram, novos inveni dolores recentesque, quos abisse putabam. Idcirco paulisper si-

A esset mori paratus, nostrorum nullus est qui nesciat. Agebant enim quasi dicerent illud Jeremiæ in *Amn*: *Venite, percutiamus eum lingua, et non attendamus ad universos sermones ejus (Jer. viii, 18)*. Quorum tali tantoque affectus tædio, petiit interdum commorandi locum ^b in adjutorio Altissimi et protectione Dei cœli, quo nullus inimicorum violenter posset adire. Sed nos, dum sibi consuluit, ad horam desolatos et mœrore plenos reliquit. Unde turbata sunt satis viscera mea, effusum est in terra jecur meum super absentiam tanti Patris, et nequeo morum imaginem respicere præ lacrymis. Sed plorans plorabo, donec tabescant oculi, ut vel sic meis consoler miseris, qui subito consolatorem animi talem amisi.

SEVERUS.

B Precor, paulisper quiescas a ploratu, ne rursus commoveantur recentius viscera fletibus, et non possimus expungere quæ novimus. Sed antequam obducantur oculi caligine, morum imago suis venustioribus pingatur coloribus: tum demum plena clari recordatio vultus calentes lacrymarum aperiet fontes, et sic in jubilo illo inspectante desuper dabimus fletus, hinc quidem gaudentes, hinc tristes; hinc mœsti, hinc læti; hinc quoque destituti, hinc subvecti: quoniam etsi doloris est quod amissimus, gaudii esse debet, quod talem eum ad cœli palatium intercessorem præmisimus. An nescitis Jeremiam illum, cujus iste fert typum, licet in lacum satis cœnosum a populo dimersus, quod demum levatus ad astra multum orat? Quod si ille pro his ad Deum preces indesinenter fudit, pro quibus ei interdictum est, dum superesset, ne assumat orationem et laudem; quid putas iste pro his faciet, quos filios utique sibi charos tam subito desolatos reliquit? Dictum namque de illo legimus: *Hic est fratrum amator, Jeremias propheta Dei, hic est qui multum orat pro populo, et universa civitate sancta Jerusalem*. Quod si ille pro civitate et populo laudem et orationem etiam prohibitus assumit, quem olim vivens sic deslevit, cui threnos composuit, lamenta instituit; quid facturus iste pro suis, quos dilexit? Fateor quod non tantum pro nobis, verum etiam et pro his, uti et ille, quos inimicos pertulit, intercessor erit: quia utrorum que invectio illorum tam severa contra populum, non de odio, sed de amore fuit. Ista licet minus credant, tamen nos qui eum agnovimus, dubitare nequimus, quod his qui pro veritate tantos pertulit agones, Christi promissis minime privatur. Et si pretio fides emi posset, daremus quatenus cessarent odiis insequi, quem charitas enutrivit, justitia provexit, et pietas decoravit. Unde moneo quiescant, et desinant maledicere, malefacta ne prodant sua: quoniam hujus (ut criminantur) versutiam et infide-

^a Nempe Corbeix Gallicæ monasterium, ut constat ex Paschasio ipso in sancti Adalhardi Vita supra. Id factum post annum 814, quo Ludovicus Augustus Walam cum Warnario, Lamberto et Ingoberhto misit Aquasgrani, ut regis familiæ scandalum emendaret, ex Vita Ludovici Pii. Hujus secessus auctorem fuisse Ludovicum Augustum inde colligo,

quod is in synodo Attiniascensi anni 822 penitentiam egerit eorum, quæ circa Adalhardum abbatem et fratrem ejus Walachum gesta sunt, teste Eginhardo.

^b Existimo id per anticipationem dictum de cœnobio Bobiensi, in quo Walam obisse testatur auctor in fine libri II.

litatem æmulari oportet plus quam eorum perversam A testas ludibunda hinc inde tumet, ac per hoc omnibus sit illud quod Comicus ait : Volo, nolo; noloque, volo; et est singulis infelix nimium ac puerilis vertigo.

PASCHASIUS.

Acriter invehis, frater Severe. Velim caveas illud Terrentii : Ne quid nimis; quoniam omnes quibus minus est conscientia tuta, plus sunt nescio quo modo suspiciosi, atque ad contumeliam omnia accipiunt, et propter sua quæque se semper culpari credunt.

CAPUT III.

ADEODATUS.

Æstimo quod si ostenderis quid sit fides proximi, et qualis sit, dominis quæ promittitur, servanda; poterit unusquisque nostrum lucidius intueri, et singuli de propria conscientia judicare : quoniam huic hæc impingitur nota, quasi Augusto debitam non servaverit fidem. B

PASCHASIUS.

Optime hortaris, ut eluceat, quam multi adulterrant fidem veram, et corrumpunt, nescii quid sit quod promittunt. Est igitur Christianorum fides, juxta Apostolum, quæ per dilectionem operatur. Alioquin tolle dilectionem, et fides aboletur [aboleatur], quoniam dilectio jura fidei omnia circumscribit. Porro dilectio Christi et proximi nihil peccati, saltem ex consensu, admittit. Unde constat quod omnis qui diligit aut consentit quod injustum est, inique odit animam suam, et eum quem ad iniquitatem favendo consentit. Ex quo liquido colligitur fidem non quod velit quisque, intendere debere, ut ad voluntatem etiam domini terreni contra Dei præcepta assurgat, C ne forte male consentiendo, fidem quæ per dilectionem in proximo operatur, infidelis amittat : sed quæ dilectionis sunt impendere; et per fidem quæ salutis proximi sunt, constantius et circumspectius adimplere. Alioquin Herodes ille, ejusque complices, quia juramento erat astrictus, alieni a crimine, si fides præscriberet quodcumque velle, et quod promiseris adimplendum. Unde prius cavendum, ne quid fide pollicearis incautus : deinde si voveris, ne ad pejora provenias declina. Nihil enim debeamus, ait Apostolus (Rom. xiii, 8), nisi ut invicem diligamus. Idcirco quisque quod debet solvendo adimpleat, et implendo debeat, fidem videlicet, quæ per dilectionem operatur. Alias autem, fides non est fides, quia non est ex dilectione Dei et proximi, sed terrena D objuratio animalis et diabolica devinctio. Nemo igitur bene servat fidem, ubi contemnitur Deus, et negligitur futura vitæ proximi salus.

ADEODATUS.

Heu quam misera ætatis nostræ sæcula, in quibus semper omnium præcedit velle : deinde quiquid sapit quisque et potest, ad hoc configere, ut compleatur, licet prava affectu præsertim cum sapere prius esset necessarium quod velle deberes; deinde velle quod saperes; sicque demum agere bonæ voluntatis quod posses. Nunc autem monstra omnium pariunt mentes, cum quod sequi debuerat, præcedit; et caput quod præcedere, passim sequitur; mediaque po-

testas ludibunda hinc inde tumet, ac per hoc omnibus sit illud quod Comicus ait : Volo, nolo; noloque, volo; et est singulis infelix nimium ac puerilis vertigo.

PASCHASIUS.

Hinc sane eorum aliquis ex senatoribus prior, cum contra eum ut se corrigeret ferme ante biennium depromerem, ratione superatus et sententiis divinis : Audisne? inquit. Profecto ista quæ narras, licet divina, in eo sæculo, quo nati et quando nati sumus, locum agendæ vitæ habuere et vim dictorum : nunc autem in isto quo nunc sumus, scias nihil utilitatis et rationis inesse. His itaque dictis discessimus; ille post suum velle desudans, ego a meo posse quiescens.

ADEODATUS.

Ista quippe res non tantum [/ . tam] cæcitas esse videtur, mi Paschasi, quam mira mentis amentia. Hic enim sentire quo sit; quidve agat aliquis; recordari vero quo fuerit, qualisve nutabundus eat; nec tamen redire posset aut velle in id quod fuit, sed agendo insensibiliter ire post suum velle, ne ad se redeat qui fuit.

SEVERUS.

Quis, inquam, plus sensu deficiisci [deficere] potest, quam qui nec se sentit, vel quid dicat ipse non audit? Sed forte, ut reor, putatis vos clarius derogantes nec ipsa furibunda silentia possint audire. Idcirco loqui libere talia minime formidatis.

PASCHASIUS.

Loquimur de fide qualis esse debeat circa proximos, qualisve servari. Et ideo minime silendum putavi; quia, ut nosti, hanc Arsenius noster tenuit vere, hanc exhibuit, hanc servavit, quæ cum dilectione operatur, in cunctis veritate fulcitur, justitia roboratur; non quæ assentationibus male decipit, et quæ cuique liberit vitiorum extollit : sed in omni negotio et verbo, in omni re et consensu, amicam sibi scrutabatur inesse veritatem, et quasi ab ungue singulas rerum disquirebat negotiorumque causas, ne forte rimam in aliquo falsitas præcidisset. Deinde ut singulæ fidei partes justitiæ harmoniam uno concentu præcinerent, sibi coram oculis omnia assignabat, atque ut omnia intrinsecus charitas ageret, quotidie precibus Domino commendabat.

CAPUT IV.

ADEODATUS.

Miror quomodo inter varias et innumeras, ut audio, causarum occupationes tam intente Deo vacahat, atque ubicunque sibi præsto aderat, præsertim cum nos quantoties dum vacare Deo volumus, abducimur; et cum quærimus nosmet, vix invenire possumus.

PASCHASIUS.

Fateor, Adeodate mi charissime, quia ubique secum semper cum Deo erat. Non enim se, ut dicitur, rebus tradebat, sed commendabat : suasque cogitationes inter frequentias hominum tractans, aliquid sibi salutare semper in animo gerebat. Et ut infeli-

fidem recipiant, testor nunquam me vidisse aliquem, qui sibi ubique tam præsto esset, tamque sollicite passim incederet: ita ut vix, vel nunquam se abduceret, licet rebus occuparetur innumeris et maximis. Inter epulas autem cum aut ipse hospites, aut eum magnorum aliquis vocasset; nunquam tam sobrie potui continuis temporibus dignoscere sumentem, ita ut refectio prandii a plurimis summa putaretur abstinence et parcimonia victus, si ad tantam, saltem Quadragesimæ temporibus, possent contingere abstinence. O infelicem me, qui nunc ejus privor aspectibus, nec erubesco agere coram pluribus, quod tunc verebar coram eo. Sciebam enim quod non parceret, si quidpiam immoderate admitterem. De quibus Severum velim interrogas, quoniam et ipse quam sæpe mecum istam pertulit disciplinam.

SEVERUS.

Satis utique advertor [adverto] quæ intendis, ut pateat aliquando, forsitam quod manum avidius ori porrexeram: unde quid invexerit inter nos frequenter habuimus, et adhuc hodie pro quam plurima sua invectione saltem conscientia verberamur. Tamen de quibus dicis, testes sunt patres ac fratres et condiscipuli, qui norunt quod in modum agriculturæ sariantis, verbum et correptionis sententiam mox in initio peccati pro sarculo ferebat, quatenus Christi messis uberius pullularet. Namque non ut quidam, usque ad excrescentia delicta deliberans agebat: sed mox in singulis peccati originem verbi gladio perimebat. Quomodo igitur suis ignaviter parceret, qui nusquam et nunquam sublimioribus, nisi moneret, cessit? Fecerat enim sententiam Salomonis suam, quod verba sapientis sirt quasi stimuli et clavi in altum deflxi; quia defigebat cuspidem verbi vitiorum crementa, et virtutum exordia in altum firmius solidabat. Felix nimium beatusque, qui tantis rerum alternisque decursibus occupatus, sibi unus idemque continuus erat censor eximius, qui se tam in alto recessu studiis, Deo charitatique vacabat. Hoc igitur negotium ejus et causa negotii, hoc otium et labor, hæc jejunia et vigilia, hæc cura et perpetua mentis sollicitudo, ut nunquam desineret, quod semel cœperat in militia Christi. Unde plurimum aliis enituit, quod sibi ait Deo ac proximis tantus idemque semper fuit; nec ulli plus quam sibi severus, nec alium magis quam semet judicavit.

CAPUT V.

PASCHASIUS.

Perpendo, frater, et recole quæ sentis: sed necdum est locus, a licet invitus quæ proponis. Tamen de his fateor aliquando me illum interrogasse, cur sibi tam severus, et, dum solus esset, tam tristis incederet. Ad quod ille: Noveris quia mecum sum, et quod in me est, decerno. Idcirco nullis adhuc, nisi de sola spe, hilaresco gaudiis. Perpendant igitur nostri qui eum rodere conantur, et alienis criminantur culpæ, qui se ita percensuit. Putantne contra

a Videtur hic deesse, et ideo prætermitto, vel quid simile.

A Apostolum, quod a Domino ulterius justorum extorris a consilio judicetur? ino Christo cui adhaesit in vita complantatus in corpore, gratulabundus canit: *Liberasti me de laqueo venantium et a verbo aspero* (Psal. xc, 3). Sed ipse dum talibus et tantis evacuatur malis, nos miseris reliquit: quo velim ignoscant, si prolabimur ad lacrymas secretius in secessu, qui prius repressimus, ne videremur deflere, quem gratis oderant iniqui. Nunc autem tandem illis quiescentibus lamenta relaxabimus, quoniam fletus et lacrymæ fomenta sunt desiderii, desiderium autem jucunda recordatio amissi; quoniam, etsi mors aspera deterret, blandi nominis memoria delectat. Unde quidam ait quod amicorum mors quamdam habeat voluptatem, eorumque memoria sit jucunda, quomodo poma quæ videntur suaviter aspera. Cum ergo intervenit spatium, pura ad nos spei jucunditas redit, quia sic quos habuimus, diligimus, tanquam et nos hinc subito ituros, sicque amissum tanquam habeamus. Gloriosa quidem spes beata et suavis. Idcirco, mi pater Arseni, gratulamur tui, solamur nostri; quia et te ad spei beatitudinem præsumimus pervenisse, nosque tuis illuc meritis credimus adjuvari, licet hinc ad horam mœsti, tamen gaudentes: quia tibi felicior successus, quam nobis maneat exitus, nisi prior tuus interveniat recessus. Forte expedierat ut ires, quatenus paraclesis Christi veniat, ut festini, relictis omnibus, tecum simus mente, et indefessis precibus facultas capessendi sit veniam, et perveniendi fiduciam accipiat animus. Non igitur, mi Pater, miseri de te, sed beati, quibus nec præsentia in spiritu deficit, nec cura minuitur pastoris, sed augetur gratia. Quid enim est mors, nisi somnus? sicut ex multarum Scripturarum locis possumus approbare. Quod si in noctis quiete corporeis adhuc vinculis inhærentes, et quasi membrorum in carcere religatæ animæ possunt altiora et quæque suis discretæ imaginibus perspicere: quanto magis exuti omni corruptionis labe spectant, ut quidam sanctorum ait, jam puro ætherioque sensu? Unde plus præsto te nobis Patrem confidimus, quam in istius vitæ usu habere nostri prospiciendi ad invicem copiam potuimus. Est enim nobis, ut credimus, ubique præsto dulcisque absentia præsens, quod tunc illius omnia esse non poterant, sicuti est nunc, insuavis ejus valde præsentia absens; quoniam in eo esse creditur, cui patent et præsto sunt omnia. Magna igitur potestas et virtus ineffabilis, ita ut nec mors, nec tempus avellere possit, quos ipsa eademque majestas Dei beaverit. Unde, mi Pater, potius crederis nunc vivere nobis, qui tibi melius vivis. Fiunt jam lacrymæ dulces, jucundior fletus; quoniam, etsi mors odii est, vita nobis tua dilectio. Namque mors ebibita absorpta est in vita, et ideo vivis, Pater, beateque vivis. Quæsumus, adsis nobis, apud quem melius vivis, in quo vivunt omnia, nosque movemur in illo et sumus: cujus nimirum spei promissis refrigeratur ardor animi,

relaxatus quoque paulisque evaporatur affectus. Quo A
 rogo ut advolet assidue tui animi imago, dulcesque
 profundat veri (si fas sit dicere) somni visiones, ut
 totus adsis, qui solis corporeis aspectibus defraudar-
 is. Nam quotidianus tuus usus jugem recordationem
 excitat, affectus imaginem repræsentat : quibus
 allatis dolorem renovant. Et ideo, mi Pater, interdum
 ades, et mente atque animo amplecteris. Osculamur
 enim te quantoties, alloquimur, comprehendimus.
 Infelix nimium ego, qui ultima verborum tuorum
 monita tam longe absens hausi. Ais namque, ut
 noster mihi Chremes attulit, aisque : Ita, fili, fac,
 si quomodo, quæcunque scis boni, opere agas, ne
 tui minor inveniariis. Hæc tua, mi Pater, mihi
 novissima verba, hæc tuæ æstimationis mandata.
 Non quod scierim quod perfectum sit ; sed ut B
 sciendo proficerem, sollicitè procurabas. Cui nescius
 mox futurum quod non præterire licet, longius
 differri posset, verius quam jocose remiseram,
 quod æque tria in homine continuis temporibus non
 inessent, videlicet scire, velle, ac posse. Quoniam
 multa quæ boni scimus peccatis exigentibus, quandoque
 nolumus ; quod si jam velle adiacuerit, posse
 interdum non habemus. Deus est autem solus, cujus
 nec major scientia quam voluntas, nec voluntas
 amplior quam potestas : sed quidquid scit, vult et
 potest ; ideo in sapientia sua omnia operatur. Porro
 hominibus nihil horum sine gratia Christi. Et ideo
 quæso precibus instaures, votis adjuves, quoniam
 tunc doctoris perfecta est monitio, si precum quos
 monuerit, adjuvet sumptibus. Hoc enim laudis tuæ C
 officium est, quia sine offensione in nullo subter
 fuisti, tuis ut minus annuntiares voluntatem Dei,
 modo si commendas oratione ac meritis : ut quibus
 per te scire licuit quod expediat, velle ac posse tri-
 buatur a Deo quod placeat.

CAPUT VI.

ADEODATUS.

Vellem altius a puero tanti viri tirocinia repete-
 res, quoniam merita tantæ perfectionis cum eo cre-
 visse credimus. Non enim veræ virtutes sine inno-
 centia profiscuntur : innocentia vero virtutum
 efficacia solidatur. Porro soliditas longa boni operis
 consuetudine crescentibus meritis firmatur. Alterna
 quidem proportione perfecti viri ut prudentiæ sim-
 plicitas respondeat, et simplicitatem prudentia in-
 staret : quatenus quod est in flore, fructus exhibeat,
 et fructum bonæ spei prius flores promittant. Potest
 ut flos nonnunquam sine fructu decidat : fructus
 tamen non sine flore pullulat. Idcirco pandas
 velim prius flores, quatenus fructus dulcior exuberet ;
 quoniam, etsi utilis fructus, teneræ vitæ pulchrior
 flos redolet. Unde huic quod etsi ante floruit,
 uberior virtus florendi, Christi gratia fuit.

^a Hinc est quod misso in Italiam Bernhardo
 Pippini filio, nepote suo, Carolus Wallonem filium
 Bernhardi patris sui secum esse jussit, quousque rerum
 eventus securitatem nostris afferret, inquit Eginhardus
 ad annum 812 ; et auctor Vitæ Ludovici Pii
 ad annum 814, Timebatur, inquit, quam maxime

PASCHASIUS.

Quæris, Adeodate, quæris de his forsitan, quando
 non eram ; tamen relatione verorum, quia ab utero
 notissimus fulsit, plura memoriæ dignissima percepi.
 Fuit enim a puero inter tirocinia palatii liberalibus
 mancipatus studiis, pollens morum nobilitate ac probitate
 sensus. Cujus Augustus efficaciam auspicatus ingenii,
 licet consobrinus ipsius esset, patris ejus filius,
 decrevit humiliari cujuslibet instinctu, et redigi
 inter infimos, non quidem fortuito, sed divino
 dispensante judicio, ut tenera ætas fornace tentationis
 tanquam aurum probaretur, quatenus ediceret
 adhuc juvenis, non minus adversa fortiter, quam
 et prospera æquamiter tolerare. Scriptum quippe
 est, quod sicut fornax aurum, ita tentatio probat
 justos (*Sap.* III, 6). Et ideo jam justitiæ ejus testi-
 monium renitebat, ut amplior gratia præstaretur.
 Ubi diu multumque camino humilitatis detritus,
 valde claruit mitissimus : et nescio cui optimatum
 commissus libera sub custodia probus atque idoneus,
 plurima ejus quotidie crescebat fama, vitæ et
 laudis præconia cumulabantur. Quis igitur non
 agnosceret, quod jam divino probaretur tirocinio,
 qui nullis existentibus delictorum culpis a proximo
 sic premebatur innocens et justus, quasi esset reus,
 Augustique naturæ alienus ? Ferunt quidam, quod
 idem tunc temporis cum esset in via mæstus, bovesque
 cum plastro minaret, quemdam ruricolam obviasse,
 accinctus [accinctum] balteo et armis. Ad quem ipse :
 Visne, inquit, o homo, arma quæ geris pauper
 deponere, istaque quibus astringor assumere ? His
 ita dictis tandem vix credulus viator sine damno,
 suis se viduavit armis, et munera insperata revexit.
 Tunc noster Arsenius : Melius mihi, inquit, vilia
 decent cum plastro, quoniam non militiæ nunc sæculi,
 sed communis vitæ negotiis vaco. Quid igitur
 iste, fratres, nisi David usus exemplo aiebat :
 Adhuc vilior sum, et ero in oculis meis humilis
 (*II Reg.* VI, 22) ; præsertim quia cum sibi quisque
 pro Deo indignior apparet, Deo acceptior fit : et
 cum sibi magnus sufficiensque, utique, sicut legitur,
 parvulus æstimatur. Quid plura ? His ita expletis
 paulo post divina virtus multis eum provexit honoribus,
 fitque acceptior cunctis, quanto probior. Restituitur
 palatio, gratia sublimatur. Siquidem quotidie
 proficiens atque succrescens, constituitur ab Augusto
 œconomus totius domus, et venerabatur passim
 secundus a Cæsare, quasi putares alium Joseph
 sceptrum a regni movere. Erat enim in ore
 omnium, et ad omnia quæque præcipuus, maxime
 justitiarum exactor : cujus solertia jus civile bonis
 sine tergiversatione dabatur, et præsentia non
 minus terrebat reos, quam mulcebat pios. Senator,
 ut ita dicam, senatorum, a secretis jam tunc efficacior

Wala summi apud Carolum imperatorem habitus loci, ne forte aliquid sinistri contra imperatorem moliretur : qui tamen citissime ad eum venit, et humillima subjectione se ejus nutui secundum consuetudinem Francorum commendans subdidit.

cunctis, eo quod nihil vellet, nisi quidquid præstantius scire potuisset : ubique providus, ubique promptus ; ac devotus, ubique strenuus ; ita ut nullus de se coram illo aliud, quam justum velle significare auderet. Ante quem jus civium venale nunquam venit : sed liberaliter in omnibus agens, ultroneus petentibus apparebat. Nonnunquam igitur ad ea quæ Augusto proprie agenda fuerant, specialius mittebatur. Unde jam idem ducatum gerens, exercitum vice Cæsaris in hostes a duxisse satis fertur egregie : Quem feritas gentium barbararum suis edomita beneficiis, nimium, ut nostis, diligebat, et ad eum demum jam cum monachus foret, quantoties devoti confluebant.

CAPUT VII.

SEVERUS.

Fateor nos sæpe retractasse quid esset, quod easdem gentes diligeret, etiam ut sæpe ommissis primoribus nostri Ordinis ad eos alacrius se conferret, et totum se illis infatigabiliter præstaret. Sed facile patet sensus, quod pietatis affectu hæc fecerit, ut eos suis provocaret exemplis, et ad morum instrueret honestatem, qui nuper ad fidem Christi venerant.

PASCHASIUS.

Ita est, mi Severe. Idcirco apud eos præ cunctis acceptior erat, quod ipse sæpe probavi, et præ omnibus charior. Forte recolis, quando illuc causa cœnobii novi ^b cum Antonio nostro simul fuimus, ubi qualis quantusve haberetur, probavi, quasi, ut ita dicam, si advenisset cœlitus, magis quam olim ^c ex palatio, profecto cum esset monachus, venerabatur. Unde cum ad quosdam devenissemus, qui eum mutato habitu non agnoscerent, vastarentque iidem hostiliter suorum agros, et depopularentur finitima ; voluit eos Antonius noster, ut erat benignus, corripere lenitate sua ; nec tamen est auditus. Tum quidem proposuit eis Arsenium, et fecit alloqui, ut se a talibus compescerent. Quo audito, illi cœperunt prospicere attentius, is si esset quem fatebamur ; qui etsi multis persuasi, minime credere, quod tam eximius et præpotens ad tantam venerit humilitatem et dejectionis formam. Quorum unus ad eum : Tu es, inquit, ille quem noster tam inclytum celebrat orbis ? Tum ille : Ego, inquit. Deinde, fateor, alter ait, quod saltem nec minime ^d extrema digiti ejus vales, quanto magis ut talis tantusque dicaris. His ita dictis, nos omnes subrisimus ac discessimus.

ADEODATUS.

Velim serius agas : quia talia in quibus fastus commendatur sæculi, non intueor quid prosint, penitus cum mors etiam nostra aboleverit, si qua fue-

^a Nempe in *Abitrices*, infra cap. 11, quo nomine Abotritos significatos existimo. Pace facta inter Carolum Magnum et Hemmingum Danorum regem anno 811, concordie subscripserunt sex de primoribus Francorum, in quibus primus nominatur *Walach filius Bernardi*, dein alii, *omnes comites*, ut scribit Eginhardus in Annalibus, quo tempore du-

rant jucunda. An ignoras quod qui mundum colit, pretiosa perdit? Pompam namque sæculi repetere, quid aliud est, quam fidem abnegare Christi?

PASCHASIUS.

Ita plane sentio ; sed probi viri, licet videantur agere quæ mundi sunt, intentum gerunt animum, nec se ad externa omnia sinunt evocari, licet foris universa resonent, et magnis fulciantur tumultibus. Quid igitur putas fortius purpura uti, et vasis auro argentoque confectis, quasi testaceis, vel cilicio ; nec moveri ? An iisdem licet vilibus sic uti, quasi pretiosissimis, nec paupertate affici ?

ADEODATUS.

Utrumque magnæ virtutis dixerim virum : sed talis vix aut rarus invenitur, quem non dejiciat ^b altitudo, quem vilitas non moveat, quem non extollat divitiarum atque honoris sublimitas, quem non paupertas afficiat, et variarum rerum negotia non extenuent.

PASCHASIUS.

Ita, Adeodate, ita est, sed vera virtus in utrisque est, quam bona mens explicat et devota : ubi nec cupiditas, vel avaritia fomentant animum ; sed liberalitas honestat morum, et probitas commendat vitæ. Non virtutes dissident, non vitia premunt, non altera affectionum passio alteram vexat, non ea quæ sunt exterius devastant. Alioquin etiam in cremo quid prodest universæ regionis asperitas et silentium, si affectus improbi fremunt intus, et vitia permutant animum? Ergo placida quies et vera illa est quam ratio ubique componit, et serenitas religionis commendat. Idcirco quidam, ut comperimus, e sæculo recedentes, adhuc versantur in fluctibus : quia non satis mente exisse probantur. At vero nonnulli, quos tirocinia virtutum enutrierunt in militaribus rebus, postmodum ad Christi militiam puriores ac perspicaciores veniunt, quam si essent inexperti.

ADEODATUS.

Tamen esse debet in his virtutum experientia, pro quibus egregii censeantur, quoniam et pagani duntaxat inter suos idonei præbique videbantur, vulgique æstimatione nonnulli inter deos allati dicuntur.

PASCHASIUS.

Videris mihi ad omnia quæ conferimus, nutabundus, et quasi plebeio infectus colore, nullum alium deinceps posse recipere mentis effectum : præsertim cum varius rumor varias rerum conspersionibus inficiat mentes. Fortassis ergo et tu ita infectus plurimum infamiis, ut non queas de hoc aliam jam recipere fidem, quem plures ita laniant, et vulgi imperitia corrodit.

cum comitumque vocabula fere promiscua erant. His adde Walam fuisse conjugatum ex sequentis lib. II, cap. 8.

^b Id est Corbeix Novæ : quod monasterium Antonius seu Adalhardus abbas adit anno 822, ut operi jam cœpto supremam imponeret manum.

ADEODATUS.

Nonne recolis illud Catonis, quod multi multa loquuntur, et ideo rara est fides? Veruntamen de isto, fateor, optimam habeo fidem, cui adhæsi in novissimis, quem cognovi, licet sero, et dilexi nimium virtutibus decoratum. Sed non omnibus rebus facile fides adhibenda. Unde et Apostoli tardius credidisse leguntur, ne forte fides eorum temeraria videretur. Ita et nos nihil præcipitanter, nihilque inconsulte agere oportet: neque vulgi aut alicujus impressione ita fisci, ne meliora recipere valeamus; neque, ut ita dicam, molliri ac si cera, ut omnium sigillorum signa super sculpturam recipiamus. Probanda est igitur imago cujusque, probanda et fides: ut quod semel ad liquidum probaveris, iterum de illo non judices.

PASCHASIIUS.

Recte fateris: sed velim perpendas, quam probi viri inter summos sæculi honores vixerint, quam idonei mox de militia ad Christi gratiam pervenerint. Taceo igitur et David, quem nec regalis dignitas multis rerum copiis illexit, nec occupatio negotiorum a dono gratiæ retorsit. Taceo de cæteris omnibus, qui in culmine celsitudinis virtutum floribus exornati, Deo placuisse leguntur, et multis mysteriorum sacramentis refulsere. Veniam ad nostros, quos de mundi militia Christi Ecclesia gloriosos suscepit præsules. Ambrosium loquor, qui de præfectura mox cathedram episcopatus est adeptus; et Hilarium, quem doctorem eximium Gallia concelebrat. Tales ergo et hujusmodi viros sæpe sæculum, imo de sæculo Christi gratia provexit. Et ideo nulli Jubium, quod et istum inter senatoriæ dignitatis infulus virtutum gemmis insignitum providentia instituit divina, et clementia decoxit, ut fieret vas honoris de tanto culmine ad monasticam transmutilatus.

CAPUT VIII.

SEVERUS.

Diu est quod exspecto, quid de illo dubia proponere velitis, quem plusquam nosmet (ut ita fatear) cognovimus, cui conscii fuimus, quem sectatorem justitiæ ac veritatis non dubitamus, cui quam nobismet amplius credidimus. Fortassis ergo ut quidam philosophorum omnia dubia tenemus, nihilque certum posse comprehendere philosophamur. Alioquin interrogate Chrenem nostrum, aut istum Allabigum, cujus clangor buccinæ forte surdis etiam fidem præstabit, quod adhuc in sæculo morum honestate ac virtutum cæteris clarior vixit.

CHREMES.

Nullus qui hoc nesciat, pene quia nulli fuit ignotus: sed livor abnegat, pluribus quod conscientia probat. Hinc profecto liquet, quamvis offenderit, quod etiam ab æmulis præstantior omnibus nostri sæculi primoribus fuit: et si eisdem non placeat, bonus tamen ab omnibus prædicatur. Fuit enim in sæculo elemosynarum largitor, et decimarum ita liberalissimus dispensator; ut probares jam non sua,

A sed ad hoc sibi commissa distribuere. Qui post annualem decimationem, quotidianam indesinenter tam ex omni reddito ac dispensatione victus, quam et de variis donorum sumptibus Christi pauperibus impendebat, hanc sibi hæreditatis computans partem, hanc lucri pretium, hanc justitiæ suæ mercimonium. Sed, ut video, Allabigus noster, quasi conviciatus, irascitur, ideo forte nudam manu interdum confricat, nec bene sentit de his quæ proponitis.

Tum ille: Quid igitur ludicra jocose seritis? et si calvus vobis videor, Hælisæum quid contemnitis? An nescis, Chremes, quia multi me venti flaverunt? Fortassis ergo jurando per hoc caput ista contraxi. Nunc autem quia non credunt, hoc novum reperi juxta Terrentium, ut consecrer eos, qui se primos B omnia esse volunt, nec sunt; et cum riserint, arrideo, eorumque ingenia admiror; vel quidquid dicunt, laudo; et si negant, laudo; quid quisque negaverit, nego; aiunt, aio. Deinde imperavi mihi omnia assentari, quia is quæstus nunc est valde uberrimus. Tamen saltem parvam adhibeam fidem, qui mihi de illo quam bene sum conscius, nihilque falsi fingam, quoniam meo cordi nullum chariorem invenio. Fuit enim suo in tempore acceptior cunctis, licet prodigiosa hujus sæculi ætas ultima eum insipienter et maligne oderit, atque mendaciis sit insecta. Veruntamen quæso me non adeo ignavum putetis, non ingratum, neque inhumanum aut recedem, ut me non consuetudo tanti viri non irremota vitæ conversatio, non amor, non pudor oblivionis commoveat, ac moneat, illi ut servem fidem, cum quo multa pertuli, a quo plura didici, et ex quo quæque optima virtutum etiam in sæculo cognovi, pro cuius amore primum post Deum sæculum reliqui. Unde si quis vestrum mihi de cornu quidpiam opposuit, tubam audiat veritatis; quia quamvis obsurdescant invidi, Arsenius iste verus Christi athleta fuit: et si plura enumerare nequeam sermone imperitus, lugere tamen etsi coram non erubescio, quoties ad mentem ea reduco, ut vel sic refrigerer plenas miseriarum nostrarum doloribus. Quia etsi gaudendum censeo, quod talem eum habuimus, satis quoque desendum, qui cum eo semper viximus, quod absentes in extremis fuimus. Fortassis ergo si cum eo essemus, de spiritu ejus amplius participaremur. An non legistis, Elias Elisæo suo petenti, ut spiritus ejus in eo duplex fieret, quid dixerit? Si rideris, inquit, quando tollar, erit quod optas (IV Reg. 11, 11). Ita et nos, fratres, si essemus cum eo, hinc ad cælos quando abiit, pignus nobis forte refunderet sui spiritus. Nunc autem quam miseri, quibus nec horam scire licuit sui exitus, quem vivere putabamus!

PASCHASIIUS.

Ut audio, glaber iste qui videbatur idiota, factus est in subito querimoniarum philosophus, nec dubium quin spiritu ejus quem plangimus afflatus. Alioquin nisi eo esset attactus, quomodo talia præoccupavisset, antequam filius eo veniret, quo circumfu-

sis visceribus lamentandi erit tempus? Non enim assentator est. Aisi, ut se finxerat; sed invector, ut sentio, præcoque veritatis. Parvipendit enim aliquis quid aadiat; præsertim cum nemo amicorum meorum est hodie, apud quem omnia mea occulta exponere audeam, quamvis hic nostra etiam inimicis delegat; quia nonnunquam apud alium prohibet dignitas, apud alium ipsius facti piget ineptia, ne infidelis, ne protervus videar. Idcirco nostrum est intelligere, utcunque atque ubicunque opus sit assentari vel obsequi, de isto si quomodo vel tacere. Ergo quia nec præmeditari potuimus tanti viri obitum, nec præscire; nunc præmeditandum, quid vel cui quandoque loquamur. Noster enim satis pavebat animus de illo prius tale aliquid cogitare, qualia demum contigisse doluimus. Non quod conditionem ignoraremus; sed quidam votorum usus sensum nostrum communis fragilitatis obdlexerat, ut de illo nisi secunda cogitare nesciremus. Unde cum olim ab Augusto directus causa negotii quod nostis, antequam in remeando Agrippinam venissem, comperi quem nunc dessemus, exsilium tulisse pro munere, ubi quamplures monachorum simul reficiebamur; eratque lectio in medio Isaïæ vatis, ubi legitur: *Concurrent Ægyptii adversus Ægyptios, et dirumpetur Ægyptus in visceribus suis* (Isa. xix, 2). Tunc quidem infremui, tunc quasi inundans omni lacrymarum imbre perfusus, atque dolore disruptus emarcui, ita ut omnes mirarentur, alii quidem quid contigerit dicentes, alii quasi reatui illius conscius essem, opinabantur; nemo tamen mihi eorum hodie quod heri, licet consolatores optimi viderentur. Fateor tamen eadem hora omnia mihi in animo venisse quæ postea contigerunt. Unde non dubitandum quod divinus Spiritus ubique omnia repleat, etiam et ea quæ non possidet.

SEVERUS.

Dicam de his quæ mihi in mente sunt, vos decernite. Dum ille fuit solus, dum nulla alia spes, dum posse viguit; favebant plurimi, sibi que dabant palmam; nunc postquam res inventa [inversa] est, inventi [inversi] sunt et ipsi de quibus quæreris. Sed non adeo dixerim fortuitu talia contigisse, ut et lectio simul ac lacrymæ prodiderint, quod nostra in visceribus suis dirumpenda esset Ægyptus: forte jam tunc venter præcordiorum contra nefanda futurorum, quasi cythara threnabat.

CAPUT IX.

ADEODATUS.

Dum varia rerum incidunt negotia, in colloquio confunditur stylus, nec ordo dicendi servatur, nec flendi copia pectoris de fonte uberius hauritur. Ex quo velim fontem aperias nobis calentem, et qualis quantusve venerit ad monastica, insinues: quia etsi pulchræ sunt virtutes sub absconso chlamyde [f. chlamydis], easque inter mundi illecebras vernare; pulchriores tamen in schola virtutum flunt, ubi rescatitis vitiis fragrat ager aliorum odoramentis commili-

PATROL. CXX.

tonum, et sola quæ Dei et sancta sunt, ab omnibus meditantur.

PASCHASIUS.

Si quæris, Adeodate, qualis venerit, fateor talis qualem Virgilius ille tuus Maro describit, totus teres atque rotundus. Qui nimirum versus, licet in Virgilio vestro magnis extollatur laudibus, longe antiquior legitur in Horatio, qui dum de viro sapiente loqueretur, ait, quod sit fortis, et in seipso totus teres atque rotundus. Unde profecto liquet, sicut et in quampluribus locis, quia Maro vester callidus ingenio de cæterorum sententiis laudem tulit, et de multis, ac si mendicus, philosophorum fragmentis convivium vanitatis, saltem pueris, fecit. Sed laudabilior hic noster illo fulsit mox de sæculo Christi gratia illustratus, qui fortis in Deo atque teres seu rotundus, ut aiunt, venit; quia nihil ex omni parte rotundius a puncto, quam sibi [f. si] virtutes rationi Deoque consentiunt. Nonne virtus jure tibi videtur quædam æqualitas vite, rationique consentiens undique? Quod si aliud ab alio in vita discrepat; magis, ni fallor, offendit, ut ille egregius ait, quam si aliqua pars circuli majore minoreve intervallo quam aliæ partes, distet. Igitur illa est virtus et ratio vera, quæ vitam perfectam faciunt; vita vero perfecta undique, si veritati congruat, et virtutibus æquetur. Unde profecto idoneus in vita et probus jure is censetur, qui tam bene et honeste vivit ut secundum Deum virtutibus vivere videatur. Sed de isto vix talia creduntur, quoniam odiis et invidia ubique jugulatur. Qua de causa parcius laudandum censeo, ubi veritas conviciis suffocatur, et invidia justitiam perimitur.

SEVERUS.

Forsitan persecutorum tempore si esses, de Christo aut nescire quidquam te assereres, utique aut mutus esses. Nunc autem, quæso, pone metum: nihil hic iterum jurabis poscenti. Alioquin dic illud, quia si noceo quod amo, sine fine nocebo. Satis enim mihi est amoris, quod semel de illo ebibi, quod aliud recipere non possum. Idcirco si non proficiunt visa, veniamus et ipsi virtutum ad arma: quia pro talibus tantisque Deum si digne laudare non cessem, beator ero, licet monitis ejus et moribus sim ipse minor.

PASCHASIUS.

Magna molimur, frater Adeodate, sed nulla nisi ardua virtus. Unde narremus, ut fertur, fabulam toto notissimam mundo. Quoniam, ut ais, exigua virtus est præstare silentia rebus; sicut e contrario gravis culpa, quæ tacenda sunt loqui; quamvis utile multis dissimulasse prodenda fuerit, tacendaque prodidisse. Venit enim hic noster Arsenius, sicut melius nosti, ad monasterium [f. monasticam] vitam jam pene perfectus, licet demum major meliorque crevisse credatur, quia nemo qui virtutibus hac in vita proficere nequeat. Venit, inquam, sicuti præfatus poeta tuus ait jam,

Vir bonus et sapiens, qualem vix reperit unum
 Millibus e cunctis hominum consultis Apollo :
 Iudex ipse sui totum se explorabat ad unguem.

Fateor me neminem sui exploratorem vidisse simi-
 lem huic, qui non dico quotidie, verum jugiter sua
 tantum rimabat gestorum intima, quantum nemo
 solertissimus iudicum discutit aliena.

ADEODATUS.

Quæro abs te, quomodo si jam teres atque rotun-
 dus venis, sui major meliorque demum fuit? Num-
 quid rotundo aliquid rotundius esse potest? quod si
 omnino potest, restat rotundum non fuisse, ut ab
 immobili puncto, scilicet divinitatis opere, circulus
 formaretur virtutum.

PASCHASIUS.

Quantum ad formam geometricæ expectat disci-
 plinæ, videtur fore quod ais; sed si ad virtutum, quia
 semper ex omni parte Christo introrsus modificante
 in sphaera æquissime circumaguntur, hinc inchoatio
 ad formam incipitur; illinc ubi civitas virtutum est,
 consummatur. Unde in comparatione Dei, sicut nemo
 bonus, ita nemo perfectus; et sicut nemo perfectus,
 ita nemo teres seu rotundus. Tamen dicitur et bonus,
 et perfectus homo: et si perfectus, utique teres,
 quia in Christo conformatur, in cuius nimirum cir-
 cuitu iris esse legitur (Apoc. iv, 3), ex quo omnis
 perfectio virtutum designatur. Cæterum nemo profi-
 cit ad ista, qui se quotidie major meliorque non in-
 venit. Hinc quoque propheta: *Beatus vir, inquit,
 cuius est auxilium abs te, ascensiones in corde suo
 disposuit (Psal. LXXXIII, 6). Quid ait autem ascen-
 siones disponere, subjungit de singulis: Et ibant,
 inquit, de virtute in virtutem. Ita ut omnium virtutum
 forma, propria cuiusque charitas efficiat animæ quan-
 titatem aut qualitatem. Constat igitur animam virtu-
 tibus crescere; decrescere autem vitis, et ad non
 esse tendere. Iste vero noster quotidie sic de virtute
 ad virtutes, ita de esse ad majus esse tendebat; et
 sicut ad majus et melius, ita licet jam virtutibus
 teres, ut formatior atque rotundior esset, jugiter
 Christi manu formabatur. Sed qualis quantusve jam
 esset, quando sæculi deposuit militiam, testes sunt
 præsens Pater et fratres, qui satis intenti ac solliciti,
 multis eum, dum pulsaret novitius ad ostium mona-
 sticæ disciplinæ, perscrutati sunt probationum argu-
 mentis et solertiz disciplinis. Testes quidem, quod
 velut aurum in fornace fuit probatus, inter omnia
 increpationum dura et aspera, in tantum qui necdum
 tiro, ut perfectus jam Christi miles haberetur. Erat
 in illo Spiritus Dei; et ideo, ut fertur, in nullis fran-
 gebatur molestiarum spiculis; sed seipso quotidie
 probatior renitebat. Quam vera igitur Apostoli sen-
 tentia, quod omnia cooperantur illis in bonum, qui
 secundum propositum vocati sunt sancti (Rom. viii,
 28). Nam ei et quæ pro malo inferebantur, profecto
 lueriscebant. Psallebat enim cum propheta Domino:
*Propter verba laborum tuorum ego custodi vias
 duras (Psal. xvi, 4). Fateor, quæ multis dura viden-
 tur, illi levia erant; erat enim monachus.**

CAPUT X.

ADEODATUS.

Quid laudis est, quod monachum eum prædicas?
 Nonne et nos ac quamplurimi monachi censemur
 nomine?

PASCHASIUS.

Vere censemur tantum nomine, sed falsi inveni-
 mur opere. Unde quidam de Patribus bene se intuens:
 Væ, inquit, mihi, qui nomen monachi falsum porto.
 Unde si diligenter consideres, rari inveniuntur. Sed
 hic noster unus erat e millibus, qui solus digito mon-
 strabatur. Annon recolitis oculos ad nos omnium
 vententium? nam mox inter omnes eum intuebantur,
 et quasi ad lumen erant defixi, eumque requi-
 rentes, soli loqui desiderabant; etiam et cum uli-
 mus esset a primordio, a cunctis præ omnibus vene-
 rabatur. Nemo igitur, ut assolet, etiam apud Patrem
 levitatis causa quispiam apud eum reprehensibilis
 voluit inveniri. Gravitas enim ejus et morum probi-
 tas illustrabat omnes; et ideo pudica mente vultum
 singuli coram eo submittebant. Licentius enim coram
 sole quam coram eo aliquid admitteres reprehensi-
 bile. Nunc vero quam miseri sine illo vivimus, mul-
 tis allecti illecebrarum usibus! Omnes enim licentia
 deteriores sumus, quæ cum alicui in mente incidit,
 frequenter frena gravitatis amittit. Unde Severum
 interroga, si quid de illo nosse desideras.

SEVERUS.

Fratres, iratres, quid dicam, quove inveniam di-
 cendi copiam, cum in me nihil remanserit de illo,
 nisi flendi ac gemendi facultas? Bonum namque mihi
 erat, cum eo dum portabam jugum adolescentiæ
 meæ, coram illo quasi solitarius ac tacebam, magis
 quam nunc, cum loquendi licentia relaxatur; et æ-
 timo impunitus licere tunc quæ verebar ne admitterem.
 Patior usu, qui pene jam omnium hominum est,
 ut melius aliena videam et iudicem quam mea. Idcirco
 inhonesta quam sæpe committo: præsertim quia
 cum illis frequenter ago, qui neque jus, neque bonum,
 aut æquum sciunt. Melius, pejus, prosit, obsit, non
 curant, neque vident; nihil enim nisi quod liberit,
 placet; nihil nisi quæ voluerint, scientia defendunt,
 etsi eos esse res non sint ut volunt. Porro nos illi
 palmam damus, eumque magnifice efferimus, qui
 vim tantam habeat et potestatem atque efficaciam
 fallendi, ut falsa pro veris valeat astruere, et impro-
 bos optimos iudicare. Idcirco non est nunc temporis
 de isto quidpiam laudabile prædicare; tamen quia
 omnes norunt, licet oderiat et invideant, non multa
 facundia opus est ad laudem, dum religiosior omni-
 bus nostri temporis a singulis prædicatur et perfec-
 tor. Fuit enim in omnibus discipulus monasticæ
 disciplinæ, militans diutius sub Regula vel Abbate.
 Discipulus, inquam, quia in cunctis subditum se et
 humilem exhibuit, magisque subesse gaudens quam
 præesse; prodesse tamen tam sub jugo magistri, quam
 prælatus postea curavit. Et ideo demum perfectus in-
 venit Pater et magister, quia discipulus perfectior
 cæteris approbatur et filius; quod genus rarissimum

invenies, dum singuli magis præesse gaudeant quam subesse et prodessse. Alioquin non tanta prælatorum penuria perfectorum esset, neque proficiendi magna difficultas; quia plurimi, etsi præsent, prodessse vix paucis appetunt, obesse multis. Hic autem quantus sub disciplina fuerit obedientiæ multorum ore laudatur. Et inde est illud, cum novitius adhuc esset, tumescente alveo fluminis, jussum est more solito, ut fratres irent turgentia reseccare herbarum, ne amplius inundaret. Tum ille cœpit reliquos exhortari, ut tunicis tantum induti intus introirent, quatenus melius proficerent, Quo dicto, plures una cum eo introiere. Ubi multo perpepsi frigore, relatam est Patri ad monasterium; quo jubente mox extracti sunt, atque coerciti, ne ulterius talia auderent. Unde constat, quod sæpe de fervore boni amoris, si dicas est, contingit excessus culpæ, dum mens minus desinat compellente amore charitatis, etsi Paulus apostolus dicat: *Charitas nunquam excidit* (1 Cor. xiii, 18). Hinc quoque quam sæpe talia Petro legitimus accidisse, minus considerans, ore quid exprimeret. Porro excessus iste, ut ita fatear, non est amoris, sed inscientiæ nota: unde ipsius flamma levius purgatur. Nonne vidistis eum jam cum hospitalitati nostræ præses, qualis quantusve erat? quam humilis, quam devotus! Quem enim aliquando nobilium vidistis tam vilia semper appetere, tam aspera tolerare, tam horrida et fœtida diligenter atrectare? non dico vilia calceamentorum hospitum, verum vulnera pauperum, eorumque fœtida vestimentorum, nonnunquam sic quasi aromata bajolans abluibat: omnia quippe eorum sic non lassescens infatigabiliter sustinebat. O Domine bone Jesu, quam infatigabilem eum fecisti ad omnia dilectionis officia! quam strenuum, quam efficacem, quamque devotum! Satagebat enim circa frequens ministerium ita sollicitus, ut pauperum curam et hospitum atque infirmorum ante omnia et super omnia gereret in die; nocte vero somno expleto parvissimi temporis, non minus ante vigilias Fratrum, quam post vigilias una cum Maria indefessus ad pedes Domini Jesu coram sanctis altaribus prostratus humo jacebat. Tu nosti, Domine Christe, quo lacrymarum imbre solum rigabat, te rogans, teque suspirans, te quærens, ad te pulsans, ut aperires ei januam clausuræ: aperires quoque, ubi ei hactenus clausuras; et susciperes, ubi clementer illi aperueras. Quibus januis apertis, ut credimus, tunc penetrando pulsabat fide, nunc fruendo amplectitur charitatis amore. Poterat enim dicere cum Propheta: *Defecerunt equi mei in eloquium tuum, dicentes: Quando consolaberis me?* (Psal. cxviii, 82.) Fateor ergo sæpe me vidisse loca suis mane madentia lacrymarum imbribus, et conspexisse oculos pene consumptos a fletibus. Vidistis et vos eum, ut reor, frequentius squalentem vigiliarum angoribus, vidistis madentem fletibus, vidistis affectum gemitibus, vidistis utique macie tenuatum et pellem ossibus hærentem victus parcimonia, et tabentem faciem laboris vit

A suæ sudoribus. Utrasque namque vitas suis gerebat temporibus, practicam scilicet in die, theoreticam vero in nocte; hinc inde earum respersus floribus noverat cum Maria, etsi frequens esset cum Martha, quod unum esset necessarium: et ideo singula ad hoc unum jugiter solidabat; illuc suspiriis anhelans, hac dilectionis officio ad ea propulsans, satagebat in die agrum corporis sui refundere sudoribus, in nocte vero fletibus. Viçses enim mane illum quasi rore purpureo perfusum, lacrymarumque imbribus irroratum. Unde si velis plenius cognoscere veritatem, Severum interroga, qui semper plus quam ego vigilare studuit ac potuit, et ideo de his omnibus potiora cognovit.

SEVERUS.

B Etsi fide de me ista dicis, tamen, licet qualitercunque, multa de illo percepi, quæ jure debeant prædicari. Annon recolis cum quanto frigore Domino psallebat, qui pene a sanctis altaribus vix semel in noctibus recedebat, ut ad lectum veniret? Quem si interrogasses, an pervigil canendo, petendo, quærendo, pulsando, noctemque gemitibus et fletibus vincere vellet, responderet illud Catonis: Si velim, aut nolim; et si possim, aut non possim; me tamen vigilare juvat propter illum: Beati qui vigilant ad fores meas, quoniam si mane me quæsierunt, invenient me (Prov. viii, 34). Alioquin, nisi ob beatitudinem perfecti laboris, nunquam talia et tanta sustinisset vigiliarum officia. Præsertim nullus mane qui non posset videre roscida humi pavimenta, quibus in nocte Domino militabat. O quale tunc tempus! vidisses enim quasi ad unius galli cantum continuis noctibus reliquos omnes excitari, et passim hinc inde altis crepitare gemitibus. Nunc vero quanto plus soporatur, tanto plus mortui vivimus; quoniam dum somno servimus, etsi vivimus, mortui sumus.

CAPUT XI.

PASCHASIUS.

Tu tantum de vigillis narras; cæterum quantus quæstisque vixerit, aut non recolis; aut certe quod in me reprehendis, pandere non audes.

SEVERUS.

Audeo plane, sed de nullo temere loquendum.

PASCHASIUS.

D Cave, irater, ne comitorum notam incurras: quia, ut aiunt, neminem liberum, neminem obsequentem, neque qui recte tractare verum possit, neque nosse aliquem, neque ab aliquo ubi non recte vivitur, cognosci. Et ideo forsitan nec tu illum ostendere vis quanti penderes, nec ille tibi credere est ausus quod æquum est patri. Quæ si essent, forsitan nunquam illum silere etiam volens posses.

SEVERUS.

Plane cupio de illo quæ virtutis sunt ostendere, quem plus me credidi: quia de se sibi nec ipse quidquam retinuit quod non nossem. Transfudit se ad liquidum, ut paternos in me formaret vultus. Non

enim sibi remisit tempus, nec respexit; sed totum se Deo commisit, et transposuit ad ea quæ non videntur. Hinc ergo claruit, si quando vice sua hiemalem fratrum calefiebat [i. calefaciebat] domum, quantis augustius virtutibus renitebat, quantisque acrimoniarum fumi nitoribus pice pressius denigratus æstuabat. In tantum igitur illo cremabatur igne et fornacis incendio, ut videres eum jam non carne vestiri, sed effigiem quamdam fuliginis spiritu vegetari.

PASCHASIUS.

Recolo satis et recordor, quoniam tanquam aurum in fornace probabat eum Dominus, ut eum demum quasi in holocaustum acciperet; ipseque se sua sponte laboribus defecabat, plus appetens mala mundi quam quæ suavia sunt, pro Deo in omnibus tolerare. Macerabat se jejuniis, et victus parcimonia temperabat. Gerebat quoque curam de omnibus, et multa fratrum sollicitudine sancta premebatur. Hospitiis vero et fratribus infirmis sedulo serviebat obsequio; cujus cum plures venerationis affectu refugissent obsequium, frequenter aiebat dicens: Heus tu! cur evacuare vis officium meum, et obedientiam mihi commissam tollere? Ad cujus nimirum vocem mox quicumque ejus se manibus præbebat tractabilem. Unde quotidie magis ac magis eum fama ferebat ubique per aures, et prædicabilem commendabat. Quid plura? defuncto Antonio a paulo post substituitur Pater eximius ejus in loco. Ob cujus nimirum electionem a fratribus egomet directus, mox continui apud Augustum quod olim plures optabant. Perrexerat enim prius dilitescendi gratia fratres invisere nostros, et illam secundam b excolere, quæ de nomine matris ipsa est, quæ et mater ipsa, sed altera; altera, sed ipsa. Unde revocatus, mox occupavit eum nostra electio. De cujus nimirum vitæ abstinentia et rigore castigationis tunc mihi a quibusdam optimatum, ut persensi, Augusto jubente, suum est, quod non eum ferre possemus, neque vitæ vestigia imitari. Ad quod ego quasi arridens: An nescis, heus tu, nos qui sumus? nunquid caudam pro capite, ut quidam assolent, monstruose volumus eligere? quid putas si tantus esset, quantus excellentior aliquis Sanctorum? nunquid quia commeari nequimus, eum præferre oportet, qui post tergum eat, et non potius eum qui præcedat? Tum ille paullisper subridens, Augusto hæc, ut credo, retulit, quibus ita dictis, cuncta quæ volui, et ut volui, penitus impetravi; atque cogente illo, nostris, licet invitus, paruit votis, qui dudum subterfugerat quantisper prælatus.

ADEODATUS.

Timeo ne forte qui talem eum oblatrant, sentiant,

^a Adalardo susfectus est Wala anno 826, ut superius ad Vitam sancti Adalhardi dictum est. Qui Wala Ludovico Augusto fuit auctor mittendi Anscharium ad populos Septentrionales.

^b Id est Corbeiam Saxoniam, cujus inter monachos sub Adalardo Abbate ibi degentes Wala numeratur in Chronico Corbeiensi apud Meibomium.

A de quo proposueras ænigmatalice loqui, clarius prædicari.

PASCHASIUS.

Non invisâ dicimus, neque incognita. Idcirco etsi adumbratur titulus, liniamenta tamen gestorum produnt; uti pictorum mos est, qui bene pingere norunt, qui sæpe ita vultus exprimunt, ut sine litteris et voce loquantur. Sed talibus quia necdum apposui labra, et condita sub silentio servo, erit, ut credo, illa dies, mihi cum liceat ejus aperte dicere facta, et quæ potiora sunt de illo, manifestius explicare. Interdum [interim] vero, sicut mones, ne quid nimis fiat, cautius loqui juvat, et uberius deplorare, qui sine illo vivimus, cum quo melius mori duxerim; quia mors ejus transposita est in vitam, forte ante tempus nobis optatum, ne malitia mutaret cor ejus, quod si non est ita, mente pertracta.

ADEODATUS.

Vere credo et pertracto, quia veridica vox est, *Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, vivet* (Joan. XII, 44). Iste vero non perfunctorie, sed ex toto cum dilectione credidit: quoniam ea sola est fides qua vivitur, quæ per dilectionem operatur. Et ideo, quia sic vixit, et credidit in eo qui vivificat mortuos, non morietur in æternum.

PASCHASIUS.

Etiam et tibi, quia sic credis, suppeditat fides. Quanto magis qui tantis virtutum redolet operibus, credendum, quod jam exinde immarcessibiles capiat fructus? Nam a die professionis suæ mortificationem Christi tulit in corpore suo; et deinceps cum jam Pater esset electus, quasi ejus signifer ad aciem contra immanissimos hostes primus ubique processit ad campum. Mutata siquidem militia mutatus est et miles; et qui primum arma tolerat contra Abitricem gentem indomabilem, demum contra vitiorum portenta virtutum vexilla tulisse gloriosius prædicatur. Unde nunc palmam gestat pro munere, qui olim honores contempsit sæculi pro religione.

CAPUT XII.

ADEODATUS.

Novimus hæc omnia; sed quomodo conversatus sit sub Antonio nostro velim edicas, maxime pro fratribus nostris Saxonia degentibus, quorum fuit ex genere d, ut sciant ad plenum quales habuerint fidei suæ fundatores.

PASCHASIUS.

Si hoc profecto narrare cœpero, non invenio quo incipiam, quo me primum vertam, vel quo progrediar: quia eorum vita eorumque actus sic indissociabilis fuit, ut non invenias, postquam eos agnovi, quid unus eorum sine altero gesserit. Quia etsi opus

^c An Abotritos Septentrionales populos, trans Albim prope Rugiam insulam incolentes, quos Carolus Magnus sibi subjecisse dicitur in Vita Ludovici Pii ad annum 815.

^d Idem ait Paschasius infra cap. 13. Lege Observationes prævias in Vitam sancti Adalhardi supra.

quodlibet proprium, aut quasi pro viribus, pro tempore, pro officio in aliquo dispar fuit, commune tamen votum et voluntas una fuit; ita ut videres eos quasi sub uno iugo æquanimiter in hac agricultura Domini aratrum trahere, atque invicem onera supportare. Et si quando contigisset eis pro loco, pro tempore quantisper abesse, videres unum eorum, alterum, ac si bos bovem, cum gemitu et desiderio requirere; quia nemo eorum se totum putabat adesse, cum alter deesset. Quin imo ibi magis affectu quam secum quisque eorum erat, ubi alter esset. Et sicut bos frequenti mugitu quam sæpe pium alterius testatur affectum, si forte defuerit cum quo trahere aratrum a latere consueverat, ita sibi ad invicem solliciti congemiscebant præ desiderio, cogitantes quid alter ageret, donec se sibi ad invicem redderent. Licet enim unus eorum esset ætate senior, et alter admodum juvenis; par tamen in eis desiderium. Quia etsi iste robustior corpore, ille ardore charitatis sublimior; una tamen in eis intentio, unum propositum, unaque voluntas; siquidem iste acutior sensu, sed senex noster in consilio et charitate latior. Iste quasi pro justitia ferventior, sed ille maturior circumspectione, et providentia profundior: ita ut iste in subito acutius responderet ad singula, sed ille longius et simul ad præsens considerabat profutura, et quæcunque evenire possent contra. Quamvis ergo carne essent fratres, et germanissimi fide et voluntate, moribus tamen in hoc dispares videbantur, quod ille egregium in se omnibus præsentabat patrem; iste autem discipulum monasticæ disciplinæ, et charissimum in omni subjectione filium.

SEVERUS.

De his ergo nemo ambigit, quoniam ipsi, ut omnes fatentur, ex omni regali prosapie singulares essent in sanctitate ac religione, atque in bonitate studiosissimi. Idcirco nec mirum, si se mutuis fovebant virtutibus, qui se etiam aliis imitabiles præbebant exemplis. Sed quoniam Antonius noster jam senectute fessus laboribus et curis videbatur inferior, erat tamen in charitate amplior. Cujus semper laus sollicitior iste affectu piæ devotionis suo fovebat studio, et curas regiminis suis humiliter complebat officiis. Ita ut videres eum omnia procurare ut filium, cui exhibebat reverentiam ut junior, famulatum ut servus, diligentiam ut frater charissimus, teneritudinis amorem aliquando ut pater; imperiosum quoque consilium cum omni humilitate ut senior; cui erat tanta in cunctis patientia, ut nullis moveretur molestiarum injuriis.

PASCHASIUS.

Bene recolis, frater, ita ut unius necessitudinis gratia complurium nobis necessitudinum officia connumerare videaris: quatenus in uno eodemque non unum nos amisisse doleamus, sed plures. Præsertim cum et in isto, et jam in Antonio quid amisimus,

^a Virorum quidem Corbeiam novam: virginum autem Herefordiense. De utroque in historia de

A necessitas tanti doloris recordari compellat, quorum fraterna claritas [*f.* charitas] et amœnitas vitæ, non tantum nobis, verum in omni imperio regni sic emicuit et resplenduit, quasi videres duo cœli luminaria ubique clarescere: quamvis iste minus, ut ita fatear, et ille majus: quia ille pater erat, et iste filius: ille senex senior, et iste forte agilitate morum acrior, sicut et ætate junior. In quibus nulla adulatio fuit, sed hinc inde expressa pietas, nulla ad invicem dissensio: ita ut non invenires ad eorum propositi simulationem (*id est* similitudinem) quid adderes, quoniam unus spiritus erat in eis et una fides, unaque concordia pacis, et vera in omnibus religio sanctitatis. Et ideo inter eos nihil aliud quam totum quæ charitatis sunt et pietatis, deprehenderes ut nec vices mutarent, nec ad invicem aliud velle cognosceres: quorum erat pulchra morum proprietas, ut si qua alter alterum virtute excelleret, unam in eis ad invicem intelligeres harmoniam honestatis, unumque virtutis temperamentum. Erat enim sic proprium in eis quod erat uni, ut commune probares esse ambobus: ita tenuis, ut vere iste dimidius alterius diceretur, sicut et ille integritas istius putabatur. Hinc est, charissimi, quod in Saxonia tam unanimes, tamque devoti novæ plantationis germina plantaverunt; et utriusque sexus ^a a fundamento cœnobii, favente Domino, construxerunt.

CAPUT XIII.

ADEODATUS.

C Miror cur velis eos cœquare, cum non iste, sed Antonius, quia loci hujus pastor erat, cui facultas suppetebat ædificandi, ea ædificaverit; hic autem ac si unus erat ex plurimis: licet acceptior in gratia, quia frater; profundior in consilio, prior in voluntate, major in adjutorio, sollicitior in voto. Et ideo quamvis semper plurimum se diligenter, laboremque suum alter eorum alterius esse vellet præmium, tamen illi merito deputatur merces operis, in cujus quæ gesta sunt, dedicantur labore: quia etsi nunquam alteri eorum sine altero fuit voluntas agendi quod pium et sanctum est; illius interea jure deputatur meriti, cujus fuit potestas agendi, quamvis commune fuerit opus laboris.

PASCHASIUS.

D Quantum exterius exspectat in humano judicio, ita fama quam sæpe concelebrat laudes in vulgo. Sed divinus Arbiter intus discernit gratiam unicuique quam dedit, et laborem deinceps post gratiam quisque quem impendit. At vero istorum voluntas quia una erat, et utraque eorum ex alterius pendebat voluntate, sermo cum ab ore prodiisset, manifestum est omnibus, quod huic primum divinitus inspiratum est, occasione accepta pro quibusdam sui generis ^b, qui ad nos conversionis gratia venerunt, et de rebus suis nobis tradiderunt, quo locus ædificaretur cœnobii. Unde ut erat iste amore fermentatione S. Viti.

^b Id est Saxonici, supra cap. 12.

vens circa Deum et circa religionem sanctam, circa propinquos sui generis et patriam; cœpit instantius persuadere, ac crebris Abbatem egregium æquivo- cum a senis, hujus operis ut laborem impenderet, et sumptus præberet; quia ipse jam tunc erat, in quo domestica monasterii nostri sollicitudo et cura residens publica requiescebat. Quibus Pater ille auditis, Arsenii nostri votum et voluntatem suam esse fecit. Sicque cœptum est opus virtutis, et prosperatum tantisper, donec senex Antonius ab exsilio regressus, in gratia est restitutus. Quo regresso istius voluntas mox facta est senis: ita ut videres filium in hac gratia patrem eximium genuisse, cujus crebrior adhortatio in hac parte unam duorum intentionem fecit, unumque vestigium voluntatis, quibus Deus unum velle, unumque nolle dedit; quoniam et ipsi antea in reliquis indivisi erant, quando alter nemo sine altero vivere cupiebat, quorum unus erat affectus mentis, unumque desiderium, et una sollicitudo sanctæ religionis. Quapropter videat prudentia filiorum, maxime quos pariter eorum fides genuit, et charitas in hac gratia Domino dedicavit; utrumne ulli amplior merces esse debeat, quam ei qui et alios hoc post Deum primum velle fecit crebriori exhortatione; deinde ut perficerent coegit. Qui suo fortissimo adjutorio plus quam propriis humeris subvexit, et consilio sollicitius roboravit, et in omnibus apud Cæsarem, apud eximos totius regni, et apud omnes quoscunque potuit, hoc egit omni ingenio, omni arte, omnique studio, ut completeretur opus laboris, ipso exhortante quod cœptum erat.

CAPUT XIV.

SEVERUS.

Hoc nos non latet, quia valde persensimus his universa, et conspeximus oculis quæ egit: ita ut plures clamarent, quod bona monasterii nostri cuncta diriperet, tantum ut loca illa nostris ditaret sumptibus. Sed hoc laudis ejus portio est, quod sine offensione bonorum, illa ex omnibus ditavit bonis, et locupletavit copis; nec tamen nostra multum minuit. Gubernabat autem fratris domum, et commendabat jam in se officium abbatis, quod futurum erat, quando intus præstabat solatium et formam sanctæ religionis, foris vero scutum defensionis et munimen præstabat ac decus totius honestatis. Porro, ut dixi, jam tunc cum Patre curam monasterii gerens, quasi arbiter in consilio erat, atque ordinator rerum, curam habens de omnibus. Provisor quoque sollicitus animarum, ne displiceret sanctus senex noster in aliquo Deo, sicque ut placeret in omnibus laborabat. Depulsor enim mœroris erat, et baculus senectutis sanctissimi senis, necnon et omnium nostrorum incitamentum virtutum: in quo sibi sanctus senex pro viro gratiæ gaudebat plurimum et congratulabatur, quem ipse suis sanctis illustrabat monitis et virtutibus: ita ut hinc inde

^a Adalhardum scilicet juniorem, qui Adalhardi

A videres eos recreari ab invicem, et proficere in cunctis. Quæ omnia melius fortasse Paschasius novit, intus forisve quæ et qualiter egerunt, qui eis comes fuit in omnibus specialis, et quasi tertius inter eos in omni negotio.

CAPUT XV.

PASCHASIVS.

Non aonuo quæ astruis, maxime qualiter in gente illa præfata cœdificaverint cœnobia utriusque sexus; cum quanta devotione et fervore charitatis, cum quanta humilitate et sublimitate virtutum, ita ut in se monstrarent formam sanctæ religionis et exempla perfectionis, ut haberent diebus sæculi sequaces discipuli sub monastica disciplina in eis quæ imitari deberent, quoniam sicut Dominus ait, magister veritatis: *Perfectus erit omnis discipulus, si sit sicut magister ejus (Luc. vi, 40)*. Et ideo isti vere imitatores facti sunt Christi, ut securius in fundamento positi futurus grex construeretur in Domino, ne aut culmen erigeretur sine quadratura virtutum et firmitate fidei, aut fundamenta locarentur sine culmine summæ perfectionis. Quapropter quia imitabiles se præbuerunt, vere præ omnibus sequendi sunt, et eorum monita et exempla servanda: ne male vacillet in culmine, quod bene constabilitum est in fundamento; et pejus pullulet in germine quod optime jactatum est in semine. Deinde communis sit noster gemitus pro amissis patribus: quia commune nostrum fuit lacrum, quia cum eis sub tanta disciplina viximus. Nam in repetendis eorum officiis, recensendisque virtutibus non potest non affici animus; sed tamen in ipsa affectione animi et mœrore recreamur, et renovatur affectus, maxime qui eos vidimus. Præterea mihi, qui cum eis fui, quando eadem inchoarent, quasi reflexa cervice absentiam eorum semper præsentem intueor, cum irent in via, cum essent in loco, cum disponerent singula, cum essent in consilio, et fabularentur ad invicem; cum haurirem oculis eorum gratiam, et auribus perciperem sermones quos proponebant, et exciperem verba quæ dicebant. Quod si mihi nunc jucunditas est mentis ea respicere. quid putatis, charissimi, quanta erat tunc gratia, quanta lætitia, quam beata tempora, cum eos viderem tanta et talia meditantem? Fateor quia non possum retexere, quantum virtutes eorum ipse mecum tacitus admirabar, quantumque mihi applaudebam, quod tales mihi Dominus dederit patronos, quorum in consortio, etsi indignus, tertius eram. Non meritis quidem, non gratia, non ullius dignitatis honore, sed eorum dignatione, tantum visu et auditu intereram pro numero; tamen eis pudice satis adhærens, simplicitatis et innocentiae saltem efficaciam mihi non desperabam. Quorum cum prudentiam cernebam, simplicitatem columbæ in eis valde mirabar; et si ad simplicitatem respicerem, admirandi pru-

senioris exsulantis vices egit in regimine cœnobiæ

dentia [f. prudentiam] spiritus in me pene nullus erat. Quam semper simplicitatem miris jungebant virtutibus; et quæ dicebant verbis prudenter cœquabant exemplis; et ea quæ ambo vix poterant prius, tunc unus eorum complebat solus; et si aliquando alter agebat aliquid sine altero, jam pro consuetudine simul agendi quasi cerneret ambobus. Qui licet interdum unus intectum latus exhiberet, alterius tamen affectum in moribus et in officio præmonstrabat: ita ut mirareris in eis unam sollicitudinem mentis, unam sanctam et irrefragabilem gratiam; etsi non corporis, unum vigorem mentis, unumque propositum et unam modestiam meditationis. Qui cum lineas manu tenderent ad opus, et arundine metirent, ac disponderent utraque loca, quibus in locis singula fierent; videbatur quod ædificium metirent structuræ, juxta Ezechielem (xl, 2), vergentis ad austrum, ut fundamenta et culmen in cœlo locarent. Qui cum attollerent pariter gressus, illuc vultum oculosque levabant, ut probares illis committere Deo in cœlis, quodcumque fieri disponebant in terris; et illuc locare katabula fundamenti, quo vix aliorum culmina surgunt.

ADEODATUS.

Ut video, more Thomæ apostoli, isti locorum fundamenta et domorum structuram ponebant, quæ nunquam veteresceret; ædificabant officinas, et culmina erigebant, quæ nunquam corruerent. Alioquin non credo, quod in tam longinqua regione hæc illi tentarent, nisi, quia nova lux Christi in eadem gente nuper refulserat per Spiritum sanctum, visum est eis, ut cœlestia inter eos ædificia constabillirent in terris, quatenus et ipsi possent dicere in spiritu cum Joanne: Vidimus Hierusalem feliciter nostris in locis novam descendentem de cœlis, in utroque sexu ornatam monilibus suis. Sic namque ab universis de eisdem locis prædicatur, ut nemini cunctari liceat, quod in eadem gente hæc divina sint castra cum suis gemellis fetibus Domino dedicata.

CAPUT XVI.

SEVERUS.

Quamvis hæc omnia ita sint, ut asseritis, vellem tamen scire quid Arsenius noster eo in facto plus fecerit, quam unus eorum, qui cooperatores fuimus sano seni, præsertim cum tunc temporis nulla erat ei potestas, nullaque facultas amplius agendi quam cæteris suis commilitonibus. Propterea cavendum ne aliquid ei plus tribuamus quam oportet, et ipsa veritas se habet. Fortassis ergo, ut præmissum est, in eo divinitus aspirata est talis tantaque voluntas; deinceps vero commune habuit velle cum cæteris fratribus suis; commune posse, vel non posse; aliquid commune agere, et obedire in singulis.

PASCHASIUS.

Primum prærogativam meritum, ut asseris, hanc habuit in hoc opere gratiam, ut prior omnibus

* Gerardus in Vita sancti Adalhardi scribit, locum illum concessum fuisse a parentibus Theodradi

A ipse hæc mente conciperet; deinde, ut res claruit, in hoc plus fecit, quia præ omnibus plus voluit; et sua permaxime prior voluntas omnium voluntates in hoc negotio genuit, excitavit, suisque precibus atque assiduis persuasionibus una cum prudenti consilio enutrivit. Ac per hoc, licet in Antonio fuerit potestas, et eximia sapientia peragendi, et virtus magna perficiendi; in isto tamen quodammodo videtur excellentior gratia, quamvis communis fuerit; quia quidquid ille egit, aut voluit; totum ab isto exorsum est una cum Dei gratia et enutritum. Et non solum quod ille voluit et fecit, verum etiam quidquid alii suis præstiterunt suffragiis, ut putatus loci amœnissimus et locuples valde ac fertilis, quo dedicatum monstratur cœnobium, et omnia quæque sunt, quibus in gyro vallatur ille locus. Igitur nemo nostrum ignorat, cujus fuerit hæreditas, quam nulli alteri omnino cessisset in vita, etiam, ut ita fatear, nec regi; nisi divinis ab isto fuisset compulsus persuasionibus, cui nihil contradicere poterat; quia ab ineunte ætate ejus charissimus atque familiarissimus fuerat præ omnibus. Cujus [f. hujus] itaque precibus et consilio appulsus, pro ejus hortatu libenter tradidit Deo quidquid in terra charius possidebat. Unde jure illi hæc gratia deputatur, qui et locum talem a Domino electum olim huic operi aptum elegit et impetrare potuit; quia nescio si ullus alter mortalium potuisset. Erat enim in eadem gente idem valde dilectus, et nimium famosissimus. Quod claruit, cum ad quoddam placitum non multum longe ab eodem loco Antonius venisset, ubi multitudo eorum propter eos confluxerat. A quibus cum suscepti essemus venerabiliter, cœperunt omnes post Arsenium nostrum vultus intendere, eumque pro nimio amore et admiratione pressius circumvallare; ita ut præ gaudio et desiderio abducerent illum a nobis: quia nullus eorum Antonium, cujus erat potestas, respiciebat, quem omnes fulciebamus hinc inde, et venerabamur pro viribus constipati ut dominum: sed nemo eorum nos, nec illum, quinam esset, considerabat. Tum ille gavisus pro sua humilitate, quia nos omnes excluderant, et exultans pro fratris susceptione, conversus ad me subridens ait: Bene possumus nos hinc, frater, abire, quia nemo nostrum [f. nos] hic curat, neque aliquid esse attendit. Sicque acceptis duobus, aliis relictis omnibus, ac si soli, gaudentes et jucundantes regressi sumus ad jam præsignatum locum. Hæc idcirco dixerim, ut sciat nobilitas aliorum quales habuerint fundatores: quia et humilia de se sentiebant in omnibus, et nullis, ut alii assolent, movebantur mundi favoribus. Et ideo nec ille pudore confusus est, nec iste honore insolens effectus: quia istius acceptio et fama in populo, illius erat gaudium et exultatio; non tantum quia gratus erat, et amabatur ab omnibus, sed quia dignus erat amore atque acceptione, ut bene secundum Deum Saxonici, qui Corbeis in Gallia monachus factus est.

prosperaretur in cunctis. Alias autem in humilitate nescio quis esset sublimior, nisi aliquis in factis eorum hoc voluerit deprehendere. Nam cum esset uterque secundum sæculi dignitatem eximius, vicissim tamen decertabant ut inveniretur quilibet eorum humilior. Inde igitur est quod Antonius, quamvis pater esset et dominus, tantam reverentiam modeste satis impendebat filio et fratri juniore, quantum nescio si ullus impendere velit aut possit cœquali. At vero econtra quantum iste diligentiam adhibuerit, ne ab ullo præveniretur in obsequio, in reverentia debiti honoris, in cura et sollicitudine, atque in omni famulatu debite servitutis, in sermone et habitu, necnon et in incessu; nescio si aliquis dicere sufficiat, cum nemo imitari queat. Cæterum ad exemplum aliorum quantum de se præbuerint abjectionem, vel unam de pluribus pandam. Iste cum in cibo vilissimo esset parcius cunctis, voluit et usibus patriæ esse contentus, dicens quod non esset dignum, ut monachus qui vilioribus juxta usum provinciæ in qua degunt, [*l. degit*, contentus esse debet] cultioribus vestiretur indumentis, vel lautioribus uteretur cibis quam comprovinciales intèr quos degunt [*l. degit*]. Unde et calciamenta sibi parare jussit juxta ritum patriæ, quos Rubilingos dicunt, et portare voluit; nisi a Patre discretionis causa prohibitum esset. Sed miror cur ille in hoc facto tam discretus esse voluit, qui in suo (si dici fas est) superstitiosus potest judicari. Nam eo tempore in itinere positus, nullum in noctibus apparatus sibi sinebat fieri, sicut solent viantes facere, quo tegeremur imbribus; neque tentorium aliquod sibi permittebat exigere die et nocte; sed fusi super terram quiescebamus, et juxta illud quod quidam canit, salubres nobis herba dabat somnos: nisi quod beatus Pater sibi ac mihi providebat egregie satis profundos atque amplissimos (ut assolent fieri illa in terra) agri sulcos, ubi jubebat mihi nostrum sternere lectum, quorum latera hinc inde pulchris nos ambiendo fovebant fulcris, dum equi sella in medio posita, quæ unam mihi alpem ad caput præbebat, alteram illi. Nec aliud quid habentes in eo, nisi quod in die supra et deorsum habuimus. Hæc tota mollities lecti erat, et ambitio satis honesta.

SEVERUS.

Nec hoc superstitiosum videtur, ut æstimas, præsertim cum Jacob dum iret multo labore conjugem emere, in via nihil aliud ad caput quam lapidem habuisse legitur, nec ullas secum delicias vexisse præter baculum. Quid igitur mirum, iste dum vadit uni viro virginem despondere Christo Domino, et castam exhibere uxorem, si nullis fulciatur honoribus, nulloque ornetur apparatu, dum totum in se præmonstrare debuit et in nobis, quidquid sponsam servare voluit, quam ducebat Christo? ut sanctissimam paupertatem magis semper sectaretur quam delicias mundi; et amplecteretur dura et aspera, per quæ omnino itur ad Christum. Novimus enim quod non

solummodo in hoc facto se imitabilem præbuit tantus sanctus Pater; verum etiam in omnibus, in quibuscunque Christi religio commendatur. Sed forte quia rari sunt qui de se tale aliquid exhibeant, quoniam omnes pompas sæculi sectantur, tu ideo ista dicis. Sed iste de se ampliora ostendebat filiis virtutum exempla, licet ex occasione itineris ista dixeris.

CAPUT XVII.

PASCHASIVS.

Quid si omnino in repetendis eorum officiis, recensendisque virtutibus animum appulero? Ipsa recordatio, ut sentio, renovabit dolores nostros, quorum memoria voluptas est animi et incitamentum virtutum. Et ideo eorum meminisse gratia est suavitatis: quoniam jucundior in mente est atque alacrior eorum sancta recordatio, quam ulla impræsentiarum oblectatio deliciarum; profecto quia instanti tempore jure nulla lætitia est sine mœrore, nulla dulcedo sine amaritudine, nulla honestas sine confusione, nulla jucunditas mentis sine tristitia. Nam ubique luctus, ubique dolor et gemitus; quoniam, non dico quotidie, verum omni hora ubique mala audiuntur, neque aliud quam confusio nuntiatur. Porro duo isti, quamvis jam mala crebrescerent, quia viri virtutis erant, non poterant nos admodum mœstos relinquere, qui nos suis consolabantur verbis, instruebant exemplis, roborabant consiliis, et piis nutriebant disciplinis. Et ideo hodie adhuc manent nobiscum, et semper manebunt, si veri eorum imitatores fuerimus et amatores virtutum; quas si vere amamus, jam hic non esse cœpimus, sed peregrinamur, saltem ex desiderio, quo melior nostra portio est. Nunquam enim in nobis toti sumus, si eos vere dileximus; sed in illis, quia caput erant, in quibus nostri pars major fuit. Et quia uterque eorum in Christo vivit, propterea melius illic nos devote peregrinari oportet, in quo summa universitatis est et portio singulorum. Hinc eorum recordatio jucundior cunctis opibus, et gratior impræsentiarum quibuslibet bonis, in quo nostrorum universus est fructus. Illuc namque et ipsi antequam irent, sua omnia transplantarunt, ut nos sursum attollerent, quos parvulos in Christo nutriebant. Quanto magis eos illuc conversari oportet filios, quos ad hoc genuerunt, ut in cœlestibus quasi lilia florent, et quasi cedri Libani in altissimis crescerent?

CAPUT XVIII.

SEVERUS.

Ut audio, aliter ædificata est Roma a duobus fratribus, et aliter nova nostro de nomine. Illa siquidem carnaliter in terris, ista spiritualiter, ut dilataretur in cœlis; illa ut edomaret gentes sub suo imperio, ista ut extraheret suos de mundo; illa ut cresceret rebus, et ditaretur rerum copiis; ista vero ut beata paupertate locuples, fundamentum haberet in cœlis. Illa itaque a sanguine cœpit ædificari, et cum sanguine rebus bellicis crevit; ista ut pauper-

tatem amaret presentis vitæ in spiritu, et ditaretur A in cœlestibus.

PASCHASIUS.

Quantum video, tuo more agis, qui severe alios antequam corrigas, culpas. Forte percenses eos, quos isti unanimiter duo plantarunt fratres, ut crescerent et dilatarentur in cœlis. Jam tibi contra eorum præcepta et instituta, contra eorum provida satis monita videntur ire, et rebus crescere, deliciis affluere, et honoribus ac pompis sæculi dilatari. Alias autem superfluum esse puto mentionem duorum ædificiorum fecisse, nisi quia illa in sanguinibus terrena ædificata est; istud vero quod ab istis Domino dedicatum est, construitur juxta illud Ezechielis, quasi ædificium vergentis ad austrum. Eisdem itaque mensuris super eadem fundamenta, eadem latitudine et longitudine, totidem habens portas, easdemque fenestras, et nullam crescendi aliam rerum magnitudinem. Ad hoc quippe duo isti eximii fundamenta in gentibus ad boream civitatis eum ponerent una cum turribus et propugnaculis suis, tria ista omnino monebant: ne rebus multum ditescere gauderent, neque divitias sæculi appeterent, ita ut in eis cor apponerent, sed omnino delicias et voluptates, ac si venena fugerent. Ad ultimum ne ullis, ac si pro religione, honoribus et fastu delectarentur superbiæ, ne forte ex toto fatescerent, et in vacuum deperirent, sicut in Galliis multas deperisse a religione ecclesias bene olim fundatas cernimus. Quapropter isti multis jam edocti exemplis, suos præmonebant filios, ne rebus affluerentur [affluerent] humanis, pro quibus sæculo deservirent, sed ut essent pauperes spiritu, humiles et mansueti, mites ac misericordes, et justitiam semper in omnibus esurientes, quatenus de illis omnes bene vellent propter munditiam cordis eorum; bene optarent, ne propter invidiam rerum et felicitatem eis inviderent, et opprimerent eos sæculi servitute. De quibus adhuc favente Deo omnes bona nuntiant, bene existimant; et sunt adhuc virtutibus illustres et mirabiles probitate vitæ: quoniam adhuc in eis eorum odor respergitur, et virtutes vigent, efferuntur laudes, magnificatur religio et prædicatur excellens nobilitas: quorum adhuc benedictio in eis floret; et amplissima vitæ dignitas commendatur; crescit quoque uberrimus meritorum fructus, ac præclara pullulat et extollitur gratia.

CAPUT XIX.

SEVERUS.

Esset laudabile, fratres, quidquid de eis amplissima virtutum fama ubique concelebrat, nisi prius res solemniter monasterio nostro delegatas, et omnia illis in partibus quæ nobis collata sunt, de jure proprietatis cœnobii hujus (quod valde mirabile est) alienaverint, et in sua eos proprietate per sese esse voluerint. Præsertim cum rarus qui locum cui præ-

est, ditescere rebus magis magisque non velit, ut valeat amplius dominari et dilatari, quasi pro religione, fastu potentia. Isti autem e contrario non solum locum, cui præerant, ditescere rebus, cum possent, noluerunt, verum collatas distraxerunt, et redegerunt in libertate usibus fratrum, ne ad nos pertinerent.

PASCHASIUS.

Hoc igitur quod docebant verbis, faciebant ut confirmarent exemplis. Monebant enim, ne aut nos, aut illi res non necessarias suscipere, neque facultatem habere amplam ambiremus^a, quasi pro Dei religione: sed rebus et possessioni Ecclesiæ modum imponeremus, ne digitum illi ultra extenderent, monente propheta, aut agrum agro usque ad terminum loci absque concupiscentiæ sine copularent. Sed ne injusta vobis videatur hujusce libertas facti, noveritis, quia fructuosius atque honestius est, eo quod justius et utilius esset, eas per se in usibus cœnobii Domino sub libertate deservire, quam nostro eas inopportune satis atque superflue dominari hæreditatis jure; quia ubi vel ubi Domino seu Ecclesiæ suæ hæreditas deservire comprobatur, cum in usibus servorum suorum religiose satis cum charitate expenditur. Unde valde perfectæ dilectionis duo cœnobio monasticæ disciplinæ geminantur.

CAPUT XX.

ADEODATUS.

Satis sit quod hactenus æque ambos replicas, quorum una fuit virtus operis, una mentis intentio. Sed quia Arsenium in hoc opere lamentis prosequi decrevimus, qui in istis etiam amplius laboravit, solus fletibus commendandus est: quoniam nisi tam cito hinc abisset, forte fratres de quibus loquimur, cœli cives effecisset, qui contemptum sæculi eis in omnibus exhibebat. Fecisset sane etiam eos semetipsos contemnere pro fide, sicut et ipse prius semetipsum contempserat. Redegisset ergo omnium corda in unum gratia charitatis, ne ullus ultra normam et mensuram monasticæ disciplinæ ad eas quæ foris sunt, se extenderet, quod satis ostendit in prælato^b, quem ibi præesse maluerant, cum redisset, si non tam cito rursus propulsus Italiam petisset. Pro certo namque comperimus, quia ultra nequaquam ibi præesset, priusquam de se humilia sentire didicisset; et non inflari pro genere, non delicias amplecti, non lascivire nugis sæculi et vanitatibus, neque quæ mundi sunt, sectari. Vidisses profecto hinc inde quasi ædificia cœlestis patriæ consurgere ad normam illius civitatis, quam supra commemoravi: quæ semper vergit ad austrum, et mensuris cœlestibus metitur, et non humanis in sæculo dilatatur. Vidisses hodie turres ibidem et propugnacula fidei usque ad cœlos

cui superbiam et tumorem auctor hic videtur imputare, tametsi Warinum egregie commemat libellus de translatione sancti Viti.

^a Eadem Adalhardi monita pro Corbeia Nova memorat Paschasius in Vita ipsius Adalhardi, supra.

^b Warinum, ut puto, intelligit, Adalhardi in novæ Corbeix regimine successorem in annos triginta.

humiliter exaltari, omniaque virtutum genera con-
 surgere, et non pro fastu superbiæ locum rebus
 dilatari. Verumtamen, quamvis ita fatear, ejus odor
 adhuc hodie ibi fragrat, virtutes vigent, doctrina
 morum pollet, nobilitas conversationis manet, gra-
 vitas admiratur, collaudatur charitas, et prædicatur
 In omnibus disciplinæ honestas, itatenus ut de fe-
 cunditate filiarum, matris ubique fama annuntietur
 valde gloriosa, et ubertas hinc inde dilatata per
 omnes accrescat proles. Hæc igitur, fratres, Arsenii
 nostri sunt præconia, hæc ejus operis beneficia et
 virtutum insignia: cujus dum sæcula manent, et
 religio Ecclesiarum erit; ejus laudes fama que bonæ
 vitæ ab ore hominum nunquam deficient. Nec imme-
 rito igitur, quia fructus redundabit in semine mul-
 tiplici, dum laus satoris crescit rursus in messe, et
 messis per annos multiplicatur in plures. Unde veri
 Dei sententia confirmatur, qua ait: *Quicumque reli-
 querit omnia quæ possidet, propter nomen meum,
 centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit*
 (Math. xix, 29). Reliquit ergo iste plura, sed ma-
 jora in sæculo acquisivit, qui omnes facultates
 Ecclesiæ, ipsam amando Ecclesiam, suas fecit.
 Reliquit innumera, qui semetipsum et omnem con-
 cupiscentiam præsentis vitæ ad liquidum calcavit.
 Reliquit cuncta, quando semetipsum sic dejecit, ut
 eum vidimus quotidie laboribus fatigari, innumeris
 vigiliis excruciare, jejuniis et abstinentia indesinen-
 ter corpus macerari: ita ut videres cum propheta
 David ejus pelles ossibus hære, et virtutem carnis
 præ nimia inedia jugiter tabescere. Sic denique pau-
 pertate Christi vestitus, felix et beatus jure emicuit,
 qui habitos honores contempsit sæculi pro religione:
 sed quam strenuus fuerit operum ad virtutes, testis
 est Severus, qui cum eo multa egit, ut eorum fratres
 exemplo proficerent.

CAPUT XXI.

SEVERUS.

Hac lege vobis meam astringo fidem, ut quæ novi
 de illo plura reticeam, et memoriam optime insti-
 tuam: ut cum tempus venerit, sopitis jam inimici-
 tarum facibus, palam volentibus audire edisseram;
 quia si falsum aut vanum vel fictum nunc ex eo
 aliquis palam enarrat, magis utique placet. Et ideo,
 uti Allabigiam iste fatetur, ego adeo hanc primus
 inveni viam: quoniam est genus hominum, qui se
 primos esse omnium rerum volunt, cum nec sint,
 hos consector, his ego me comparo: ut rideant,
 hisque ultro arrideo, quoniam nullus de bonis nunc
 locus dicendi est, quia tales se detrahi putant, cum
 alios laudari audiunt.

PASCHASIIUS.

Bone Jesu! homini homo quid præstat, quod iste
 sibi virtutem cum re amisit, neque audeat fari quæ
 novit. Fortassis ergo hunc omnes noti omnesque
 amici et commilitones ita deserunt, ut nullus de eo
 audeat loqui.

ADEODATUS.

Formidolosa res est, Paschasi, quod audio, ob

favorem malorum bonos consecrari non audere.
 Idcirco velim convalescas, fac ut audeas: et, si fieri
 potest, Severum revoca, ne multum timeat, et ne
 bona quæ didicit, simul abligurriet [i. abliguriat]
 spe vana deceptus.

SEVERUS.

Ergone istum laudare prætermittam, quem die
 noctuque desidero, quem cogito, quem admiror,
 cujus etiam mihi phantasma visu videre refrigerari
 est? quem cum recolo, amore acrius inardesco;
 cum commendo, veritate participo. Huncne apud
 probos laudare desistam, qui etiam apud eos, quo-
 rum inficium odiis, laudandus vincitur? Gestat
 enim palman laudis, etsi contradicitur ab his, ut
 Jeremias sanctus, qui de corde sibi falsa loquuntur:
 quoniam jam præfatus, sicut testis est non solum
 totius, qui præfuit, cœnobii congregatio, verum
 plurium familiaris notitia monachorum, absque ulla
 exceptione domnus delinquentium, et abbas omnium
 nostrum fuit. Abbas quidem, quia cunctorum pater,
 circa singulos viscera charitatis rore Christi repleta
 gerens, affectu pietatis exhibuit: domnus vero, quia
 nulli lascivire, ut assolent qui curam pastora-
 lem parvipendunt, ignaviter indulgit: sed inspector
 omnium moribus et vita singulos præcessit. Ita
 tamen ut extremos quosque suis traheret hortatibus,
 et fetantes cum Christo suis virtutum levaret ac
 portaret humeris. Nullum igitur, quem non suis
 caleficeret [i. calefaceret] fomentis, tepentem reli-
 quit; nullum quem non sapientiæ sale condierit; nul-
 lum quoque quem acrimoniarum non curavit doctri-
 nis, si facultas morbi, Christi cooperante gratia, per-
 misit. Verumtamen apposite ad curandum peccati
 vulnera medici diligenter officia peregit, et ad per-
 suadendum virtutes non minus vitæ præbuit exem-
 pla, quam et documenti importune, opportuneve
 diligentiam. In omnibus unam tenuit charitatem
 unamque disciplinam; nihil negligens, nihilque
 parvipendens, quæ ad salutem animarum sibi com-
 missarum videbantur proficere. At nunc velim cæ-
 tera Paschasius prosequatur, qui magis eum semper
 assensu consilii, quam exemplis operum consecratus
 est; licet me nunc assentatore dicat: quoniam
 comes irremotus ubique cum eo fuit.

PASCHASIIUS.

Ego hominem callidiorum te vidi neminem. Nun-
 quid non tu ita fassus modo ea refugis, quæ con-
 sultum iri tibi plaudebas? tamen ne reticeam quæ
 plures norunt, ad regimen huic similem vidi nemi-
 nem, qui tanta virtutum polleret industria, et sanctæ
 sollicitudinis cura tam indefessus ubique vigeret;
 qui gregem sibi commissum absens præsensve ita
 intenderet: qui pene nihil aliud cogitabat, qualiter
 de singulis ante tribunal Christi rationem redditurus
 esset. Unde quam sæpe cunctos generaliter non minus,
 quam plurimos specialiter de voluntate liberi arbitrii,
 et potestate proprii corporis juxta professionem mo-
 nasticæ disciplinæ satis argumentose monebat, ne
 nostram aliquis voluntatem propriam sequeretur.

« Alioquin, aiebat, quomodo rationem pro aliquo redditurus ero, nisi et potestatem sui corporis, et voluntatem proprii arbitrii mihi relinquat? quod si ipse sibi in sua se retinuerit potestate vel voluntate, noverit rationem se redditurum, non solum pro suis verborum aut cogitationum vel gestorum factis, verum etiam quia contra professionem monasticæ legis in sua se retinuit potestate vel voluntate cordis. Tanto profecto, inquit, liber ero, quanto non mihi debita potestas concessa manet, neque voluntas sui relaxatur arbitrii. Attamen quæcunque potero, charitative superimpendam, ut de potestate et voluntate liber inveniatur, ne aut perfunctoria fallar potestate, aut voluntate meæ consecrationis decipiar. » Bone Jesu, quanta ovium cura et sollicitudine animarum indesinenter afficiebatur, nunc generaliter erudiens omnes, nunc specialiter monens singulos; hunc minis, hunc doctrinarum deliniens blandimentis! istum, juxta quod Propheta dicit: *Infrenabo te laude mea* (Isa. XLVIII, 9); quasi adulatorie laudibus revocabat; illum reprimebat conviciis: omnes tamen suis semper provocabat exemplis. Erant autem verba ejus, ut dixi, quasi clavi defixi in altum: et dum omnibus proponeret in conventu, videbatur univique quasi specialiter affari. Nihil enim ex omni contextu regulæ relinquens intactum, nihil indiscussum; etsi quid omnes quod minus agerent, invenisset, illud coram multis apponens suasionibus, divinis, quamvis parum videretur, non negligere commendabat mandatis. Quod si quispiam ex omnibus sanctæ regulæ verbis aliquid excedens non satisfaceret, hunc coram, hunc secretius arguebat, et sale condiebat doctrinæ. Nihil enim parvipendebat, sed salutem animarum ante omnia et super omnia gerens, etiam minima quæque summa ac præcipua judicabat. Omnis ergo sermo ejus sale conditus erat: idcirco aut curabat vulnera, ne morbidis actibus grex periret; aut sanitatem custodiens animarum, virtutem animis inserebat: ut semper oves sibi commissæ in herbis virentibus accumberent juxta aquaram fontes, et inde uberius pinguescerent; quosque corporeis provocabat etiam beneficiis, ut custodirent legem regulæ, et mandata Christi exquirerent.

SEVERUS.

Quidam ait ^a, quod nunquam ita quisquam bene subducta ratione ad vitam fuit, cui non res, ætas, ^D usus semper apportet novi aliquid, et moneat ut illa quæ te scire credas, nescias; et quæ tibi putaras prima, in experiendo repudias, quod nobis satis nunc dolendum evenit. Nam nos vitam duram olim qua viximus cum eo, prope jam excursu spatio amisimus. Quamobrem rem ipsam jam censemus facilitate: et nihil esse homini melius, juxta proverbium Salomonis, quam deliciis afflui [affluere], et suis unicuique frui laboribus. Quod nunc nosse perfacile est, quando aliquis suam semper agit vitam in otio, in conviviis, clemens sibi et placidus est luxu vo-

^a Terent. in Adolph., act. IV, sc. 4.

^b Ex his aliisque verbis conjector Severum fuisse

luptatis; nulli lædere reo ausus pro veritate, nulli contradicere consuetus; ^B affidere omnibus, nullumque redarguere; sibi quidem vivere, sibi sumptus facere: et ecce hunc omnes benedicunt, amant et glorificant. Nos autem denotare quam simus agrestes consuerunt, quam sævi, quam tristes, quam truculenti, quam tenaces, quam cæterorum infamatores. Ergo talibus dum studemus ^b satisfacere, conterimus in quærendo vitam, ætatem; et capimus ab his odium interdum pro fructu laboris, dum suis potiuntur commodis: eosque amant cæteri ac diligunt, nos quoque fugitant, talesque ut vivant, optant. Illi quidem sua credunt consista, apud eos sua commendant vota: nostram autem expectant mortem, et liberos se promittunt saturos, si desiderimus ista culpæ, ac nullis eos redarguere posse officiis. Unde si velimus istum laudare, se quoque reprehendi putant.

CAPUT XXII.

PASCHASTUS.

Age, age, nunc experiamur e contra quidquam blande si possimus dicere, aut benigne facere; sin autem, quæramus nos a nostris reamari; et quæ digna sunt laude, commendare posteris, etiam et ista dando, obsequendo, suadendo, diligendo tentemus emollire, ut et bona diligant, quamvis nequeant imitari, aut nolint; et quæ proponimus veritatis, non spernant. An non recolis tu, quid Arsenius noster egerit, quando quidam e nostris alterius prælationem invidens tumebat, dum se vilissima obsitum cuculla hiemali conspiceret, eumque antepositum?

SEVERUS.

Recolo plane, et satis reminiscor, quoniam mox de sua utilitate invenit antidotum. Induens ergo se cuculla optimi subtegminis præcipua, post triduum jam illo vaniscente tumore, fratri Pater obvius venit, irruensque super collam ejus deosculabatur; accipiensque exutus induit eum cuculla sua, illiusque vestivit. Tuncque frater blanditiis delinitus alacris, sanusque recessit. Tum porro Pater gloriabatur sui, jucundabatur illius; eo quod talem [tale] reperisset vulneris medicamentum, quo et sibi meritum, illi quoque sanitas augetetur. Multis itaque diebus illa indutus veste, nostram conveniebat superbiam, qui de habitu pretiosiori nonnunquam, unde nos humiliari congrueret, extollimur. Imitatus est ergo summum patremfamilias, qui redeunt filio prior occurrit, eumque stola prima vestiri fecit; ut charitas invitaret ad amorem, quem luxus expulerat ad exilium. Ecce in uno eodemque facto tria conspeximus, medicinam fratris, Patris augmentum, et omnium nostrum religionis exemplum. Sed quia tales non sumus, valde nobis ingemiscendum, quia de cultioribus dum delectamur rebus, etiam a sæcularibus despiciamur, profecto quia sciunt quid esse debuimus.

abbatem, an Heddonem, qui Corbeiam rexit post Walam.

CAPUT XXIII.

ADEODATUS.

Miror, cum tantæ charitatis fuerit tantæque sanctitatis, cur etiam aliquando quasi summitatem lacini præcidentes de ora chlamydis, austerum eum fuisse seu durum inculcant: præsertim cum in reliquis vitæ virtutibus multis attollant laudibus?

PASCHASIVS.

Ne mireris, quæso, quod ex Evangelio recognoscis. Nam piger servus dominum durum vocat, non quia durus sit; sed piger servus, quia torpet: culpæ exigentibus suis, dominum infamare laborat. Hinc redeant tales ad conscientiam, ne forte dum durum istum prædicant, atrociora sibi augeant flagra, et vindictam cumulent. Nam etsi Dominus colligere dicitur, quo non sparsit, exigit eam tauris ubi non seminavit. Quid putas austerum eam fuisse, cum pius ac mitis probatur, nisi quia torpentium ignavia id facit severum? Probant igitur se pigros, qui sequi nolunt: eumque durum vocant, qui vitia leniter vix compressit, et ad virtutes suo provocavit exemplo. Alioquin si durus videtur, duriora erunt tormenta deceptoris: quoniam nihil nisi vitia culpavit, et virtutes coluit, ne talentum sibi collatum vacuum reportaret. Quod si Jeremias talibus præset, nec dubium quin durior culparetur; quoniam frontem ejus Dominus eorum frontibus duriorum posuerat. Luxus quippe virtutum viros duros judicat semper et agrestes. Verumtamen iste benignus ac pius fuit, qui plus aliis unquam quam sibi indulgit, sed vitia aut repressit, aut funditus ex initio resecauit. Unde si durus fuit, illis utique, qui nec supplicii a suis reflectebantur conatibus, nec præmiis moliebantur, quorum profecto cor obtorpuerat, ut nec ejus, nec Christi pia monita sentirent, quia quibusque interdum plus proficit timor quam amor. Hinc quoque scriptum est: *Initium sapientiæ timor Domini (Psal. cx)*. Et ideo Arsenius nunc minis, nunc plagis, nunc rerum beneficiis, nunc blandis persuasionibus agebat, ut filios nos adoptionis Christi faceret. Omni namque industria et sagacitate curabat circa singulos, ne deceptus diaboli astutia aliquis periret. An non vidistis circa fratrem illum quid egerit, qui vecors recedere gestiebat nolens pati, culpæ exigentibus suis quod commiserat?

CAPUT XXIV.

SEVERUS.

Vidimus plane, et cum eo egimus, is ne sic efferratus hinc abiret, ponentes ad portam milites, qui eum deterrent. Unde ille timore compulsus introrsus rediit, atque prostratus ad pedes cecidit suffusus lacrymis.

PASCHASIVS.

Gaudeo vere quod recolis, et jucundor nimium: quia de quo loquimur, perfectioris vitæ modestiam tenens, plurimum, ut reor, proficit ad virtutes. Bone Jesu, quanta tunc lætitia fuit! Etenim quasi vidisses

^a Sic in ms. codice legitur. Auctor alludere videtur ad illud Virgilianum, factu ex duobus uno vo-

A prodigum filium revertentem, exsultantemque patrem. Flebat ergo ille præ gaudio, flebat et filius jam mansuefactus. Nam et ego cum vidissem eos plurimum flentes, infremui, simulque multas permiscui lacrymas, Deo gratias agentes, ac si de mortuis eum reciperemus. Talis quippe Patris erat austeritas, talia viscera rigoris, talis voluntas, talisque affectus. Sed nunc quam miseri sumus, quibus peccandi libertas datur! alioquin si tunc nemo impune peccabat, et tamen recidivi surgebant casus; quanto magis cum nunc malis blandimur nostris.

CAPUT XXV

ADEODATUS.

B Ut video, iste perfectæ charitatis fuit, qui ad quod Christus dilexit, diligebat suos; et quod in divinis invenitur disciplinis, operibus exigebat. Sed aiunt, quod non satis conformis erat; idcirco minus redamabatur, minusque frequentabatur a multis.

PASCHASIVS.

C Fateor quod ei sæpe ista intuli verba, licet scissem, quod pene omnibus omnia factus esset. Sed ipse, non ut assolent quidam, excusatorie, imo humiliter respondebat, non tantam se latitudinem cordis habere, quanta est arena maris, ut omnia posset. Ac deinde: Quibus me conformari, inquiens, optas? nunquid ignavis aut vitiosis? nunquid vaniloquis et jocosis? Annon legisti quid Apostolus clamet: *Nolite conformari huic sæculo, sed reformamini in novitate sensus vestri (Rom. xii, 2)*? Talibus ergo et hujusmodi exemplis altius se jugi conatu erigebat ad virtutes, ne levitas dissolveret mentis, quæ gravitas Domino charitatis offerebat introrsus. Miror, frater et fili, quid velint lasciviis et voluptatibus dediti, perfectiores quoque sibi conformes fieri, cum ipsi potius transire deberent ad formam virtutis: alioquin adoptionis filii non erunt, nisi præsciti et prædestinati fiant conformes imaginis Filii Dei. Ad hanc igitur formam præscitus et prædestinatus Arsenius iste, idcirco puerilibus non se multum coaptabat ludicris: licet interdum celsa in petra stans, rari nantes ^a quosque pueros suis ad litus hortabatur facietis cominus venire; quibus licet risum momentia parum diceret, gravitate tamen agebat, ne dissolveretur virtus argumentosa: sed ut lactans infantia, suis exuta crepundiis, paternis lactata visceribus, perfectoria appeteret. Nullus tamen eorum vultui credebat risibili coram eo, nisi gravitate se reciperet; quia juxta quod Job ait: *Etsi ridebat ad eos, non credebant ei (Job. xxix, 24)*. Quoniam etsi resolvebat gravitatem eloquii, lux vultus ejus non cadebat in terram, agens argute, ut sibi colloqueutes ad virtutum studia provocaret. Porro eum cum audirent, expectabant sententiam ejus, et intenti tacebant ad consilium. Licet Job virtutibus longe inferior esset, auris tamen audiens beatificabat eum, et oculus videns testimonium reddebat ei quod libecabulo:

^a Apparent rari nantes in gurgite vasto.

rasset pauperem vociferantem, et pupillum cui non erat adiutor. Benedictio namque perituri super eum veniebat, quia profecto a puero iustitia sicut vestimento est indutus. Unde et causam quam nesciebat, diligentissime investigabat. Quapropter cum pædagogus esset Augusti Cæsaris a ultra Penninos (sic) Alpes, quid egerit in iudiciis, quidve in dispositione rerum et iustitiæ disciplina, Chremem interrogemus.

CAPUT XXVI.

CHREMES.

Vereor laudare virum, ne id assentandi magis quam quod habeam ex illo, et gratum facere existimer. Tamen ex toto ne reticeam, qualis quantusve investigator veritatis fuerit, quam strenuus in sententia, quam fortis contra summos iudices iniquitatis, quam efficax ingenio contra eos qui corrumpuntur muneribus; unum e pluribus pandam, quo facto nihil iniquius hoc in tempore didici. Nam cuidam iudicario viro vidua quædam nobilis, quasi defensori, sua seque commisit, cui et per testamentum traditionis, etiam pene dimidium rerum suarum assignavit, ut cætera sibi tuta manerent. Ille vero mox callide ad integrum omnia in eodem testamenta apprehendit, et testes adhibuit. Unde præfata mulier ad sua reverti volens suisque rebus uti, adsunt prohibentes ne ad sua ingrederetur, quasi defensori suo omnia tradidisset: et bene (ut aiunt jocose) omnia defendit, qui possessori nihil relinquit. Tum illa infelix vidua suis viduata rebus, imperatorem adiit: illeque suis eam cuidam episcoporum una cum reliquis iudicibus terræ sacris commendavit scriptis, ut causam ipsius diligenter quærerent, iudiciumque rectum agerent. Sed quia declinaverat unusquisque post avaritiam suam, causa viduarum non ingrediebatur ad eos. Hinc sibi fabricantes mendacium, applauserunt una cum testibus, ut populus non intelligeret talia, et universi usque ad sacerdotes Christi facerent dolum. Quibus ita patratis, suis illa rebus jam explosa, defensor ille a senioribus populi relatum accepit, ne ulterius de his ulla rerum controversia fieret. Verumtamen illa multis vexata malis et molestiarum doloribus, tandem per Alpium aspera juga montium longo confecta itinere, repedavit ad Gallias, regemque suis pulsare fletibus cœpit. Tum rex tantis miseriarum gemitibus permotus, Arsenio nostro eam commisit, qui tunc una cum Augusto filio ejus ob institutionem et dispositionem regni a patre quasi fidissimus mittebatur et propinquus. Quam ille præmittens, ad sua ut rediret iussit, donec veniret idem in patria, ut tunc coram cum suis se præsentaret testibus. Quibus auditis, Italia omnis contremuit, et ad sua callida se convertit fraudis argumenta; cœpitque moliri insi-

^a Nempe Lotharii, filii Ludovici imperatoris, de quo Eginhardi Annales ad annum 822. *Lotharium vero filium suum in Italiam misit, cum quo Walachum monachum propinquum suum, fratrem videlicet Adelhardi abbatis, et Gerungum ostiariorum magistrum una misit, quorum consilio et in re familiari, et*

dias in morte feminae: quia cernebat venire, quem muneribus posse corrumpi non putabat. His igitur armis omnium consuevit infringere mentes, et ad suos illicere concupiscentiarum amplexus: quo [i. quoniam] pene omnes sequuntur retributiones, et diligunt munera. Sed cum in isto nihil ad impietatem proficere posset, vertit se ad fraudes facto iniquitatis. Cui cum iussisset saltem partem aliquam reddere de rebus, quas injuste per dolum subripuerat; sciens se circumclusum, mox immisi clanculo quadam in via tres erant in negotio, videbatur non satis tutum ad silentium. Junxit scelus sceleri, ne forte interrogati facinus detegerent. Seditis longe ab invicem, uni eorum duos interficere iussit, ut jam nullus esset in superficie terræ, qui sanguinem innocentem dolo perfusum reseraret, parvipendens miser, quid divinus arbiter sentiret, tantum ut humanum iudicium evaderet. Sed Arsenius noster Dei succensus zelo multis usus est argumentis, ne lateret occultum, quod manifestum constabat: quanquam nec iudicio, nec testibus comprehendi posset, a quo esset factum. Reperitur interdum tamen unus eorum in cujusdam specu subteraneo defossus, et fit inde conjectura dissimilis. Tenetur is quidem reus, in cujus inventura specu: sed criminatur alter, cujus gestum suspicatur instinctu; nullus tamen eorum convinci potest ab aliquo. Qui, putas, dolor tunc erat in mente Arsenii, quive gemitus? Vidisti, Domine Jesu, quantas coram te profuderit preces, quantasque lacrymas, qui sanguinem Abel justis de terra clamantem olim audieras, etiam ut horum a quo susus esset, aperires. Contra quem tota Auxonia una cum suis senatoribus corrupta muneribus decertans agebat, ne inveniretur reus ab uno, qui omnibus notissimus erat raptor et homicida. Tu autem scrutans corda et renes, Deus, omnia noveras, et tamen athletam tuum multo affliciebaris [i. affliciebas] zelo, nec illi demonstrabas quod patebat plurimis, sed suorum complicibus. Moliebantur omnes pene usque ad unum, ne inveniretur reus: quia in uno jam coram te, Deus, erant plures rei facti. Quantis tunc militem tuum iniqui lacerabant infamiis, quantisque derodebant calumniis, quasi solus præ omnibus esset incredulus, solus innocentium contra legem afflictor! Legem igitur proponebant, qui iustitiam non metuebant infringere: sed sanguis innoxius de terra clamabat: etiam et perempti, quod eum injuste fudissent, jam apud inferos recepti publicabant. Quid plura? etiam omnes proceres palatii nunc legibus, nunc testibus, nunc vero multis argumentorum ingeniis agebant, ut eundem reum quasi innocentem dimitteret: interdum autem precibus eum fatigabant.

in negotiis ad regni commoda pertinentibus uteretur. Huc spectat id quod Amalarius in præfatione Antiphonarii memorat de legatione Walæ abbatis Romam, qui exinde Antiphonarii Romani libros in Franciam, hoc est in monasterium suum, secum abduxit.

Ipsæ vero nullis infatigabatur fallaciis, nullis frangebatur opprobriis : sed invictas agebat quodcumque poterat, si quæ modo tandem aliquando veritas manifestaretur. Tunc ad ultimum videntes ejus constantiam, decrevere, quod nisi iudicium de eo acciperet, nihil amplius, licet lex pro parte manifesta esset, in hac controversia facerent. Applaudebat autem populus, quasi miles Christi nec iudicium vellet recipere. Quibus ille auditis, solita repetit arma, sibi que jejunium indixit et nobis qui cum eo eramus, ne forte, ut assolet, in eodem iudicio aliqua frans inimici prevaleret. Totam igitur noctem per vigilem duximus in oratione precantes, ut prius Dominus tanti sceleris reum detegeret. Mane autem facto, confisi de Dei pietate processimus quasi ad spectaculum, ubi omnis populus jam convenerat. Erat quippe tunc magnorum multa insultatio, ita ut plures episcopi decerentur in hac infestatione : quia profecto causa tanti discriminis non ingrediebatur ad eos. Tunc verus athleta Christi coepit impellere, ut iam iudicium pararent; quorum positus in medio, expansis manibus, preces ad Deum fundebat cum lacrymis, ne tanta fatuitas iudicij etiam probos quosque maculis afficeret. Quibus ita profusis mox de maxilla, coslum penetrant : et quæ tribunal humani iudicij munus subverterat, thronum gratiæ Christi assistunt lacrymæ, cum quibus pariter de terra sanguis innoxius clamabat. Siquidem internus arbiter, quasi Cain rursus vetustam increpans conscientiam, coegit conditori quod male tegebatur occultum; et corruit mox ad pedes Armenii tremens ac gemens : quia iudex divinus miseram conscientiam intrinsecus puniebat. Unde novo timore percolatus, coepit etiam omnes denotare, quorum præsidio est usus, ista ut auderet : nihilque sibi ex omnibus quæ habere poterat, nisi ut astabat, solummodo remansisse, præsertim circumstantibus omnia contulisset. Unde profecto illi excecati pervertebant iudicium, intantum ut Arsenium suis afficerent odiis, et traidarent insidiis : sed iam divino convicti iudicio, condæni omnes discessere; ac miser clementer redditus est penitentis.

PASCHASIVS.

Infelix nimium tempus, quando aliquis, si quid bene velit aut iudicat, nemo obtemperare disponit; sed unusquisque suum velle, et non Dei intendit. Omnes diligunt munera, sequuntur retributiones; æque cunctis studium, similis pertinacia. Uno eodemque videntur ludo ad malitiam prospicere, et si huiusmodi ullus est lusus. Hinc sane forsitan parvam adhibeant fidem, quia ex suis studiis nostrum iudicant Arsenium, quasi nihil aliud possit esse aliquis, nisi quod ipsi sunt, præsertim cum apud eos nulla sit veritas, quia corruit in plateis, et æquitas non potuit ingredi. Unde sanguis viduæ non ingrediebatur ad eos : sed quia innocens erat, prædæ patuit.

^a Apud Terent. in fine Hecyræ.

CAPUT XXVII.

SEVERUS.

Quid ac de his rerum negotiis Chremes tantam permovet? cum et apud nos degenas pene quotidie de abditis cordium receptaculis secreta iudiciorum conjiciendo protraheret ad publicum, ut iam vix esset qui ei sua celare auderet occulta : sed perscrutatis delictorum admissis, lenissimam Christi medicinam mox superponebat ægrotis.

CHREMES.

Vere ita est, ut recolis : sed hic plures erant, qui cum eo talia perquirent ad salutem : illuc vero nullus aut rarus inventus est, non modo qui veritatem vel iustitiam non corrumpere, verum etiam exertis brachiis contra eum qui scelera iniquitatis non defenderet. Hinc quoque quidam cum testamenta hereditatis alterius fraude detulisset, testes adhibuit, et in quadam gladii theca ea occulte posuit; sicque causatori suo dolose reddidit. Ille vero nesciens quid acciperet, mox ibidem casu prætermittens, repetebat paginam hereditatis suæ ut redderet. At vero e contrario cum testibus alter agebat, quod ei omnia sui juris instrumenta reddidisset. Sed quia omnis controversiæ finis sacramentum est, jurantibus illis miser non habuit quid repeteret; tamen veniens ante præsentiam, querelosis aiebat quid gestum esset vocibus. Tunc noster subridens Arsenius, iussit venire reum, ac si conscius esset ordinem tanti criminis : Infelix, inquit, nimium, quomodo huiusmodi calliditatis atropham tantam taliterve excogitasti? At ille videns ac quasi depressum, corruit ad pedes, et quod latebat aperuit.

ADEODATUS.

Ut video, sapientia Salomonis in isto fuit, et ideo ad investiganda secreta negotia tam sagax erat.

CAPUT XXVIII.

PASCHASIVS.

Sæpe contigit, quod Parmenus ait ^a, ut homo quilibet imprudens plus boni interdum nesciens, quam prius sciens unquam agat. Sed hic noster nihil imprudenter egit a professione sua, qui sæpe latentia suis comprehendit conjecturarum retibus, quod et ipsi quam sæpe videmus in quorundam Fratrum delinquentiis. Ab initio enim semper peccantes umbras adeunt, et gestiunt subterfugere, ne appareat culpantibus, quod divinis patet aspectibus. Sed quia longe diu Italiam ingressi, eis Penninas Alpes exsulati sumus, ubi aurea vidimus Saturnia regna artesque malignas, seu in quibuscunque mundus regnat et meretricatur Auxonia cespes; Gallias tandem, pene omnibus correctis rebus, et Eugenio sanctissimo apostolicæ sedis ordinato antistite, in cuius nimirum ordinatione plurimorum laborasse dicitur, si quo modo per eum deinceps corrigenterentur, quæ diu negligentius a plurimis fuerant depravata, regrediamur.

CAPUT XXIX.

ABEODATUS.

Fortassis ergo, Paschasi, non minus occulte, quam calide seu ingeniose, quem laudare decreveras, acriter culpas: quasi videris quæ detulit fratribus oblata monaschala, universa pene quibus divitiarum genera vel ornamentorum mundus regnat; Italia namque vel tanta, quæ nullus nostrum se vidisse simul testamur.

PASCHASIUS.

Nunquam itaque crediderim quod tam suspiciosus esse tanquam nequiosus [*i. morosus*], intantum ut ea quæ sinceriter dicta sunt, mei ad calumniam veritas. Nam de his tu forte moveris more quorundam, ex quibus alium notas. Tamen illa omnia benedictiones (*id est munera*) fuisse castæ dilectionis, aut obsequia magnatorum, quia procurator regni et magister imperatoris erat, debitæ venerationis, nemo qui dubitet, dum recte de proximi conscientia censeat. Qua profecto conscientia tutus coram omnibus nobis: *ista*, inquit, omnia quæ cernitis, tam secure sine alienius discrimine potestis accipere, quam ego sine concupiscentiarum elogio, vel sine ullius rerum dispendio gratis Deo et vobis in me suscepi oblata causa honestæ acceptionis, et honore Augusti, vestraque utilitatis. Alioquin pro his nullus injuste aliquid aut acquisivit, aut perdidit; neque accepta vel data doluit: imo, ut verum est, a plurimis cum nollem accipere, vobis deferri quasi in eleemosynam precati sunt. Quapropter his ita susceptis, patet, non, ut opinaris, a me dictam fuisse, sed usus *C* patria et regni delicias prænotasse; quia omnino hunc tam liberalem et mundi contemptorem in omnibus reveram, ut semetipsum juxta Domini vocem reliquerit. Ergo qui semetipsum tam perfecte, ut omnes acire licuit, dereliquit; quid sibi, non dico inique aut cupide, verum etiam licite sibi acquirere potuit? Imo, ut fassus sum, et res potuit nobis, ea magis suscepit, ne forte aut illi (ut assolet) qui dare volebant, læderentur offensi, aut nos, nostris expensis vacuus si rediret, his auditis, quod sprevisset quæ nobis mittebantur, calumniaremur.

ABEODATUS.

Placet quod objecerim eum te culpassé, quia auditum erat de his quæ attulerat: ut omnes intelligant, quam liberalis fuerit, quam alienus a sæculo, *D* quamque mundo mortuus, qui nec pro his omnibus

A a nobis, neque pro aliis quibuslibet beneficiis, ab extraneis inhoneste saltem gratiam requisivit, sed conscius sibi semper in omnibus Deo placere studuit.

PASCHASIUS.

Ita est, mi frater, ut asseris, intantum ut quidam ex nostris non intellexerint tunc temporis ea illi pro munere data, sed nobis a quamplurimis magnorum, aut a summo Pontifice sedis apostolicæ, qui ei quamplurima largitus est, transmissa. Unde contigit quadam ex die, cum quidam e fratribus eum pro talibus et hujuscemodi factis laudaret, alius respondisse fertur: Quid de illo talia in laude fertis? nonne nobis ea quæ detulit, fuere directa? ad quod, cum dixisset, risimus omnes. Tunc alius: Te forte decet, inquit, tibi talia tantaque mittantur. Misera, inquam, plane humana conditio, quæ tam est hebes, invida, vel ingrata; alias autem eorum is nisi in aliquo laborasset, nequaquam ita fassus esset. Verumtamen constat nostrum Arsenium tantum tunc temporis dilectum fuisse atque famosum, quantum nullus eo in regno. Idcirco talibus tantisque oblectabatur muneribus, intantum ut nolens cogeretur accipere gratis, ne læderetur amor dilectionis. Agant alii quod possunt; insidentur et terreatur quantum possunt; vendant justitiam pro muneribus; sæviant fraude vel dolis, et omnia cunctis venalia præstant: nulli tamen eorum tam multiplicia, tamque præcipua, quam isti solummodo pro amore ac veneratione gratis offerebantur. Quibus ita dictis, quia tandem ad Gallias rursus stylium vertimus, finem libri ponamus: quoniam ea quæ deinceps cum gemitu prosequenda sunt, tam dira sunt, tamque immania, ut vix aut nullus qui mente valeat comprehendere, quia formidolosa sunt nimium et confusa. Quæ cum attigerit calamus, quamvis lapideum cor gerat scriptor illarum rerum, nescio si litteræ præ lacrymis possint formari, ne abduantur fletibus: quanto magis ut formetur narrationis ordo et status! Hinc consolemur interdum [*interim*] nos gaudii conscientia, quod talem eum tantumque cognovimus et habuimus, de quo gaudere in Domino non veremur. Et ne ullis frangamur infantiis prævidendum: quia nunc in tempore plurimi etiam honestiores obloquuntur bonos, ita ut nullus exire intactus *D* possit.

LIBER SECUNDUS.

Interlocutores: PASCHASIUS, ABEODATUS, THEOPHRASTUS.

INTRODUCTIO.

ABEODATUS.

Post innumeras intus officii curas, post immensas exterius occupationum causas, post varios rerum negotiorumque eventus et vitæ dispendia, post

longa huc illucque diversi itineris fatigia et concursus ubique, post indefessas omnium pressuras; tandem divino dispensante judicio, relictis omnibus, quia tibi, Paschasi, reddita est quies et libertas animi, recordari oportet quod omisimus olim, qua-

tenuis deinceps aliquando epitaphii Patris formam expleamus, quam commendare litteris cœpimus pridem : alioquin esset honestius non inchoasse, quam inchoata non explere.

PASCHASIVS.

Confiteor ita esse, mi frater. Sed vereor post surda vitæ silentia, post ommissa litterarum studia, repetere quod aut oblivio abduxit, aut levitas morum jam audire fastidit. Insuper etsi esset de talibus tempus loquendi, præsertim jam nulla est mihi, etsi quandoque fuerit litterarum facundia scribendi. Tamen ne quod cœpimus, infectum veniat in opprobrium, inimicis in gaudium, et desidiosus in exemplum, experiar quod hortaris, et incipiam, licet inexplabilia sint gestarum rerum lamenta quæ restant. Sed quia interdum Severus ingressus est felix viam universæ terræ, et Chremes inter discrimina nostra jam discessit, necesse est unum eligamus de his more sanctorum Patrum, qui nobiscum cum eo versati sunt : quatenus per eum et veritas, quasi sub tribus testibus, melius commendetur ; et noster planctus non diversus vel numero inveniatur. Idcirco, frater, quia tuum fuit quæ cœpimus reincipere, tuum sit consortem in hac parte eligere.

ADEODATUS.

Quamvis ergo minus idoneus sim præjudicio discernendi ; quia devotus tuis existo jussis, non abnuo quod exigit. Non enim philosophum ad lamentum rite quærimus, sed eorum aliquem, cujus aut memoria piæ recordationis, aut affectu ad lacrymas incitemur. Unde si tibi videtur, licet glaber sit, ex omnibus eligamus Theophrastum.

THEOPHRASTVS.

Nequaquam igitur cogitaverim, quod jocos ludo velitis serere, aut puerilia sectari.

PASCHASIVS.

Noli mirari, frater, si te glabrum ad hoc Adeodatus elegit, cum me decrepitem longe diu talibus obliteratum studiis non omiserit : quoniam threnos et veritatem audientibus maxime probi et bene conscii amantes commendare debent. Ideo nos duo in multis possumus jam diu vexati quam bene filii et amicis nostros pandere fletus.

CAPUT PRIMUM.

ADEODATUS.

Sed antequam veniamus ad lamentum, rogo, indices nobis initium tanti discriminis : quia nullus est sani capitis, qui credat hæc sine offensa Dei in populo contigisse.

PASCHASIVS.

Verum, mercule, quod ais : sed necdum omnia licet omnibus reserare, maxime quibus veritas odio est, et scelera placent. Tamen etsi minus bona eisdem placeant, verum non semper occulendum est : quia hic de quo loquimur, etiam exprobrantibus si-

^a Id est inter turbas quæ Paschasio abbate contigerunt in monasterio Corbeiensi, de quibus in ipsius Paschasii Elogio diximus supra.

bi verbum veritatis libere loquebatur. Ex quo fit, antequam hæc mala totius imperii apparent, crebrescentibus jam jamque quotidie Dei justo judicio in populo diversis calamitatibus et flagellis, ut imperator una cum suis senatoribus et proceribus terræ requireret, quid esset quod divina majestas offensa tot taliaque longo in tempore isto præmonstraret in populo : quia jam, Scriptura teste (*Isa. xxviii, 19*), sola vexatio intellectum dabat auditui. Tumque præcipitur, ut singuli de hoc diligentius quærerent usque ad alium Placitum ^b, quid esset in quo Deus offensus esset, vel quibus placari posset operibus. His ita quidem jussis, statuit mox Arsenius noster coram oculis miserum orbem, et divinas leges, simulque Patrum decreta : in quibus conspexit illico, quantis Ecclesiæ Christi depravatæ forent modis, qualibusque populus universus carnalium rerum operibus corruptus. Qua de causa parvam edidit schedulam quidem sibi ad memoriam, in qua litteris depinxit universa regni hujus efficaciter vitia, sicque circumspecte, ut nullus adversariorum omnia ita non esse negare posset. Inde ad comitatum rediens, omnia coram Augusto et coram cunctis ecclesiarum præsulibus et senatoribus proposuit singillatim diversorum ordinum officia, excrescentibus malis, et ostendit cuncta esse corrupta vel depravata.

THEOPHRASTVS.

Obstupesco valde, cum ejus tantis provocamur exemplis, quod nemo nostrum qui ad plenum veritatem de illo audeat posteris narrare, licet audeat detegere peccata populi longe diu accumulata, clades, pestilentias, fames, inæqualitates aerum, terroresque etiam visionum. Quibus profecto malis præcessit prior pulverum fallax adinventio, sub qua tanta fuit vexatio et prodigium mendacii, ut prudentibus daretur intelligi, quod universus orbis ad tentandum esset expositus in manibus inimici. Ex quo liquet, pro talibus et hujuscemodi causis peccata regni, quæ necdum completa sunt, quod quotidie in pejus cumulentur. Sicque restat, quod in multis factam comperimus, ut destruat. Unde timendum ne fiat in nobis, quod in multis jam gentibus actum legimus. Nequaquam igitur dixerim sine causa miracula sanctorum longe diu in Christo quiescentium nuper coruscasse, quanta et qualia nunquam sunt audita a sæculo facta uno in tempore ad reliquias sanctorum : quia omnino, quasi in gallicinio, sancti hoc in regno huc illucque delati, se invicem excitarunt quasi ad concentum cantus. Ut daretur intelligi, quod nostra infidelitas, juxta Apostolum, id exigeret, quia signa non fidelibus, sed infidelibus, ipso teste, verissime dantur : si quo modo post tenebras cæcitatæ nostræ ad veram lucem, quæ Christus est, tandem expergefati resurgamus.

^b Placitum hoc anno 829 habitum fuisse lego in epistola Ludovici Augusti, quæ Concilio Parisiensi sexto præfixa est.

ADEODATUS. -

Fortassis ergo iste prius si vocatus esset ad colloqui lamentum, quasi proditor nos delegeret, non valens cohibere spiritum in loquendo. Idcirco etsi vera sint quæ tangit, suo in loco dicere non exspectat.

THEOPHRASTUS.

Nequaquam igitur quæ proposui, alio in loco rectius proferuntur : quoniam mala quæ per partes creverant, primum isto in tempore feruntur. Crevit enim hoc imperium prosperis successibus usque ad præsens, quasi perfectam ætatem plenitudinis : sed vitia quæ per partes, ut assolet, in prosperitate commissa sunt, coacervata inoleverant ; justo Dei iudicio, non minus flagellis quam et novis virtutum miraculis arguuntur. Propterea igitur, ni fallor, isto denotanda et plangenda sunt loco : ut si non nobis, saltem posteris veniant correctionis ad exemplum.

CAPUT II.

PASCHASIUS.

Ita esse negare non possumus : tamen quæ noster Arsenius coram omnibus et summis proceribus tum proposuit, omittere non debemus ; quoniam ista et hujuscemodi alia eum ad hoc impulerant, ut cunctis ex divina auctoritate, ac si Jeremias alter ostenderet, in quibus Deum omnes offenderant : et monuit constanter charitatis officio, ut mala quæ admiserant, destruerent, dissiparent et evellerent ; bona vero prætermittenda deinceps ædificarent, ac plantarent in reliquo. « Interea nostis, inquit, quibus ordinibus Christi constat Ecclesia. Certum quippe quod secundum singulorum officia requirendum est ordo disciplinae, et status Reipublicæ. Unde primum considerari oportet intus divina, tum exterius humana : quia procul dubio his duobus totius Ecclesiæ status administratur ordinibus. Ut sit imperator et rex suo mancipatus officio : nec aliena gerat, sed ea quæ sui juris competunt propria ; neque prætermittat ea, quia pro his omnibus adducet eum Dominus in iudicio. Episcopus vero et ministri Ecclesiarum, specialius quæ Dei sunt, agant. Deinde rex rectores in regno tales constituat, quales eos Dominus diligenter in lege perquirere jubet, et in quibus rex et pro quibus securus maneat, quos utique probos ad regendum populum sanctum Dei et idoneos cognoscat, non secundum proprios libitus qui ei faveant, sed qui avaritiam oderint, et Deum ac justitiam diligant : cujus profecto officium est, semper quæ recta et iusta sunt disponere, et quæ depravata corrigere. Alioquin tu, rex, nisi servaveris quod præceptum est, fortior tibi cruciatus instat, et omnibus in te, si avertatur Deus, unus interitus. Ideo providendum nihil negligas : quia in te uno, secundum Salomonem (Sap. vi, 26), totius stabilimentum est regni : in divinis autem ne ultra te ingeras quam expedit. »

ADEODATUS.

Uj sentio, non immerito tu alterum eum Jeremiam dicebas, ob constantiam fidei et frontis duritiam, qui tam audenter Augusto invexit, tanta quæ vidimus, ob luxus desidiam, necnon et pessimas regum con-

PATROL. CXX.

A suetudines, officii sui negotia, cum esset præoccupatus vanis rebus, prætermisisset.

PASCHASIUS.

Acriora sunt, frater, quæ tunc prolata sunt, de quibus pauca pandam. Ait namque Cæsari : « Velim, reverentissime imperator Auguste, dicas nobis, tuis quid est quod tantum propriis interdum relictis officiis, ad divina te transmittis ? vel quid est quod das, quando honores ecclesiarum, ino, ut sentio, onera quæ largiris ? Quod si res Domino jure elemosynarum legitime consecratae sunt, ecclesiarum ejus sunt : quia suis pauperibus et specialiter sibi servientibus legaliter datae sunt. Si autem benedictiones et Spiritum sanctum, quem digne Deo electi deinceps a Domino et a sacris consecratis præsulibus percepturi sunt, auctoritate divina dare te existimas, noveris, quod extra officii tui est quod præsumis. Cæterum auctoritate sanctorum Patrum si circumspectius est agere secundum Deum quod agis et fructuosius quod largiris, ita temperandus est modus una cum clero, et plebe Dei, et sanctis pontificibus : ne aut tu tibi tua eligas, tibi que divina usurpes, aut vulgus tantam gratiam, seu quilibet personarum in aliquo confundat : quoniam in his non nisi divina consideranda sunt, et salutis nostræ documenta. Ideo identitas est pene et in rebus ecclesiarum : quia facultas earum nihil aliud est, quam pretia peccatorum, vota fidelium, patrimonia pauperum. Idcirco quod semel legitime consecratum est Deo, in suis militibus et pauperibus ad usus militiæ suæ libere concedatur. Habeat igitur rex rempublicam libere in usibus militiæ suæ ad dispensandum : habeat et Christus res ecclesiarum, quasi alteram rempublicam, omnium indigentium et sibi servientium usibus, suis commissam ministris fidelibus : et hoc sit regis officium, ut talibus committatur, qui et fideliter dispensent, et sapienter provideant : quatenus omnes glorificent Deum et gaudeant in Christo, non minus ex futurorum promissis, quam et ex præsentiarum consolationibus. Sin alias, ut Apostolus ait, qui aliena diripiunt, regnum non possidebunt æternum : quanto magis qui ea quæ Dei sunt et ecclesiarum, defraudantur [defraudant], in quibus sacrilegia [sacrilegis] copulantur ? »

THEOPHRASTUS.

Quod si ita est, ut asseruit, et de his ulla providentia apud Deum, nescio principum nostrorum quis salvus esse possit, quibus nihil tam dulcia (sic) sunt, quam prædia ecclesiarum, nihilque tam suavia, sicut scriptum est : *Panis absconditus suavior est, et aqua furtivæ dulciores* (Prov. ix, 17).

PASCHASIUS.

Verum, mi frater, et ideo ira Dei effusa est super principes nostros, qui errare facit eos in invio, et non in via : dum et sæculares ad divina diripienda indebite se ingerunt. Sacerdotes vero Christi et ministri altaris una cum divinis ad exteriora de intimis se ejiciunt, jam quod pejus est sine pudore et trans-

51

fundunt : quamvis scriptum legant, quod nemo militans Deo implicat se negotiis sæcularibus (*II Tim.* 11, 4). Hinc pessima præsumptio nascitur et confusio, hinc vorax concupiscentiarum flamma, hinc virtutum evacuatio et peccati fomes, dum aut ministri Christi facultatibus rerum, ne amittant, illecti, ad ea quæ sibi non expediunt, expelluntur [*f. impelluntur*] : aut sæculares concupiscentiarum succensi æstibus, quæ Dei sunt, quasi auctoritate regia defensi, temerario jure contra Deum erecti diripiunt. Quibus ita coram rege, et coram Christi præsulibus et principibus terræ ad liquidum explicitis, nullus eorum abnegavit.

ADEODATUS.

Miror quid negari posset, quod omnibus in propatulo est, et pene nullus qui contradicat : imo ad invicem provocati deteriorantur omnia hinc inde, et ad usus convertuntur pessimos.

CAPUT III.

PASCHASIUS.

Proh dolor ! quod talis quotidie crescit insania impræsentiarum, ita ut omnes pro talibus gestis et dictis convertantur ad pejus magis, quam ad correctionis augmentum. Hinc igitur tunc omnes cœperunt, maxime ecclesiastici viri, quærere et contradicere, quomodo aliter dignitas et honor ecclesiarum stare potuisset, ac si decreta sanctorum Patrum non legissent. Quibus Arsenius noster : « Considerate, inquit, quæ contra auctoritatem divinam veniunt, quatenus ea ipsius auctoritate Dei corrigantur. Vestris enim in manibus sunt jura non minus humana, quam et divina. Tum sæculares viri : Licet ita sint omnia, inquit, quia respublica multis attentata de causis per se sufficere non valet; nobis cum rebus ecclesiasticis et militibus agendum est, nosque suffragio facultatum earum juvandi. Quapropter paude, aiunt, quod moliris. At ille : Miror, inquit, quid requiritis. Ecce rex noster, ut sæpe ostensum est, de facultatibus ecclesiarum multa in suis suorumque præsumit usibus : sanctorum autem Patrum anathemata multa sunt nimis divina auctoritate prolata, ut ipsi præ manibus quam sæpe relecta scitis, quæ penitus condemnant, si res ecclesiarum vi aut potestate fuerint usurpate ullius judicis. Propterea rogo, cogitate si aliquis fidelium sua vota super altare Deo detulerit, parum multumve sit; veniens autem quilibet temere vi aut furto ea quæ delata vel consecrata sunt, rapuerit; super hoc, quæso, vitium hujus facti quale sit, censeatis? Qui simul, ac si novo intus tacti oraculo, sacrilegium esse sanxerunt. Tum ille : Nemo te, inquit, Augustorum clarissime, fallat : quia valde periculosissimum est, res semel Deo fideliter dicatas, ad usus pauperum et servorum Dei, violenter postmodum diripere, et ad sæculares usus contra auctoritatem divinam retorquere. Quod si secundum sententiam veritatis, quæ-

^a Imo quatuor in locis, nimirum in *Moguntiacensi Telosam*, ut legitur in Ludovici epistola mox citata.

A cunque ligaverint isti sancti pontifices super terram ligata erunt et in cœlis, timendi sunt tot anathematismi sanctorum Patrum qui leguntur pro talibus prolati in sacris canonibus : quoniam non minus eorum viget auctoritas, quantum æstimò, qui jam cum Deo regnant. Idcirco, ut dicitis, si respublica sine suffragio rerum ecclesiarum subsistere non valet, quærendus est modus et ordo cum summa reverentia et religione Christianitatis : si quid vos, vestrique ab ecclesiis ob defensionem magis, quam ad rapinam accipere debeatis : ne cum maledictionibus et execratione sanctorum Patrum itatenus præsumatur. Porro isti sancti pontifices, si quid ad usus militiæ exhibendum est, sic exhibeant : et sic fiat rationaliter in quibuslibet rebus, ne ipsi cogantur ad sæcularia transvolare, et pompis sæculi quibus abrenuntiaverunt, irreligiosus deservire : quia juxta Apostolum, ut dixi, nemo militans Deo implicat se negotiis sæcularibus. Sin alias eorum aliquis, nec verus est Christianus, quia adhuc pompis et operibus deservit diaboli. Quo dicto, quærere cœperunt quid essent pompæ. Ille autem : Vestrum est, inquit, hoc decernere, et virum magis evangelicum exhibere, quam in quibus sæculum regnat et gloriatur inhiare. »

CAPUT IV.

THEOPHRASTUS.

Hoc quippe est, ut audio adhuc hodie, quod de eo nonnulli calumniantur; quia voluerit res ecclesiarum dividerentur, tantumque remaneret ecclesiis quantum admodum sufficeret; cætera vero militiæ sæculi deservirent.

PASCHASIUS

Nequaquam igitur ita est, ut male sentis, sicuti et tunc temporis plurimi sensere : quia ille super hac re nihil temere præsnivit, vel significavit : sed hortatus est solummodo, quodcumque fiendum esset, sic omnino fieret, ne utri eorum pro rebus terrenis in Deum peccarent. Unde cum a quibuslibet tentaretur episcoporum, quid exinde vellet; nihil aliquis aliud rescire potuit, quam quod omnibus coram Augusto simul dixit. Monasteriorum interea, dum hæc tractarentur, ostendit et enumeravit pericula, cum jam tunc temporis nonnulla jam a laicis tenebantur : etsi hodie multo minus inveniuntur, quæ de proprio regantur ordine, sed sunt pro pœna peccati omnia pene mundi usibus et studiis occupata vel depravata : quia cum bene cœpisset rex de his, in fine crebrescentibus malis a sæcularibus sunt pervasa. Identidem autem et tunc plurimum detestatus est, quod episcopatus secundum canonicam auctoritatem non rite darentur, neque electio servaretur. Quibus itaque omnibus ita hinc inde ostensis, cum nullus eorum negare posset, quod ordo ecclesiasticus in omnibus corruptus non esset, excogitaverunt ut tribus in locis ^a synodi fierent, in quibus de hoc diligentius quærerent, non quod (quantum exitus pro-

bavit) emendare talia vellent; sed ut regi interdum A magnitudinem tanti imperii, nec intelligere aut in-
 faverent : quoniam jam tunc ea quæ postea mon-
 strata sunt, moliebantur humana; idcirco minus
 procurata sunt divina.

CAPUT V.

ADEODATUS.

Miror absentem, cum ejus commemorantur dicta,
 quem non mirabamur præsentem. Nam cum esset
 tam humilis, quo nullus humilior, nullusque magis
 mortuus mundo videretur, quid est quod tam inter
 summos ecclesiarum, præsulum videlicet et senato-
 rum, consules, in senatu coram Augusto consulte
 constanterque loquebatur?

PASCHASIUS.

Non ignoras, frater, quod is erat iste, quem nec
 terror minarum, nec vis rerum, nec spes præsen-
 tium, nec metus futurorum, nec promissa facultat-
 um, aut interminata suppliciorum genera, aut ulla
 auctoritas poterat revocare a charitate Christi a di-
 lectione patriæ et populi, ab amore ecclesiarum et
 fide imperatoris. Propterea igitur talia et quam-
 plura, veluti alter Jeremias, constanter loquebatur.
 Præsertim et militiam clericorum in palatio, quos cap-
 ellanos vulgo vocant, quia nullus est ordo ecclesia-
 sticus, denotabat plurimum : qui non ob aliud ser-
 viunt, nisi ob honores ecclesiarum et quæstus a sæ-
 culi, ac lucri gratiam sine probatione magisterii,
 atque ambitiones mundi, quorum itaque vita neque
 sub regula est monachorum, neque sub episcopo mi-
 litat canonicæ; præsertim cum nulla alia tirocinia
 sint ecclesiarum, quam sub his duobus ordinibus.
 Aiebat namque idem, quod aut canonicus quisque
 esse deberet, aut laicus, aut monachus. Quod si
 neutrum, jam sub nullo monstratur ordine, quia vi-
 dentur esse sine capite. Quæ profecto hæresis, quam-
 vis aliunde sibi hoc nomen vindicaverit, tamen ut
 fassus idem est, nulla alia isto in tempore pejor in-
 venit ecclesiarum scabies : quæ omnia ejusdem
 jura, ex quo cœpit, corrumpit, intantum, quia multi
 eorum vitiosi erant, ut a laicis pene omnia mona-
 chorum et canonicorum, necnon et feminarum mo-
 nasteria occupentur, et sint omnia depravata. Pro-
 pter quæ nunquam, quia futura præviderat, dubi-
 tavit sententiam pro statu regni, pro salute populi,
 pro stabilitate ecclesiarum, et religione pacis dignam
 dicere etsi quibuslibet displicuisset.

CAPUT VI.

ADEODATUS.

Quantum datur intelligi, tales qui tunc fuere, non
 consules, non provisores patriæ fuerunt, sed latro-
 nes : quorum mentes angustas præsentiarum caligo
 cæcavit, humilitas prava tenebris opplevit, concu-
 piscencia sordibus maculavit, in tantum, ut ipsum
 consulatus nomen, seu splendorem illius honoris, et

* In ejusmodi clericos aulicos invehitur Walafridus
 Strabus in carmine de somnio Wetini, supra ad
 annum 824. Hinc Lupus abbas Ferrariensis in epi-
 stola 25 : *Cæterum fama versatur inter nos, clericos*

tueri, nec capere aut sustinere potuissent. Unde
 non consules, sed mercatores ac venditores tantæ
 dignitatis, et perturbatores ecclesiarum sunt dicendi,
 qui non modo isto monente non consuluerunt, ve-
 rum subterfugerunt, everterunt et prodiderunt in
 invicem, ne aut talia corrigerentur, aut etiam dete-
 riora quæ imminebant, obstarent cum potuissent. Et
 ideo, sicuti Paschasius paulo superius doluit, non
 immerito talia contigerunt, imo quia noluerunt reci-
 pere spiritum veritatis ad correptionem, receperunt
 spiritum erroris ad vertiginem. Inde est quod adhuc
 hodie nemo principum explicare potest reipublicæ
 vias ad justitiam.

PASCHASIUS.

Nec immerito, quia pro Deo stare noluerunt, ne-
 que quæ Dei sunt, primum quærere, ut corrigerent
 quæ jam depravata erant; si Deus ab eis recedens,
 consilium patriæ deperierit, fides evanuerit, pax au-
 fugerit, et prosperitas ullarum rerum hodie despe-
 rata jaceat. Jam rarus qui regibus fidem exhibeat,
 nullus patriæ aut civibus qui recte consulat, nullus
 qui sociis et amicis debitam charitatem impendat.
 Judices non nisi venale aliquid agunt, populus im-
 perialibus non suffragatur officiis, auctoritas non
 viget prælatorum, quoniam imperialis et regum
 deperit : respublica et ecclesiarum pauperrima est,
 quia prædones ea diripiunt : eloquentissimi omnes
 muti facti sunt, quoniam evacuata est virtus agendi
 et loquendi. Nam a sæculo has in partes nihil majus
 scitum est, neque argumentosius ad excogitandum :
 sed posse ac scire post uniuscujusque velle desudat.
 Idcirco, quantum credo, quia tunc vocem hujus, imo
 Dei non audierunt, versa est omnis prosperitas eo-
 rum in contrarium, et contractæ sunt vires; consilium
 aufugit, et omnis sapientia, juxta prophetam, devo-
 rata est. Quod sane ipse, jam futura prævidens, in
 eodem Placito his explicitis præmonuit. Ubi mox
 eum vehemens infirmitas, quam lienteriam medici
 vocant, apprehendit, quatenus virtutem in infirmi-
 tate perficeret. Hinc quoque deinceps conticuit, do-
 nec Dei judicium nos apprehenderet, et peccata quæ
 jamjam consummata erant, clarescerent in facto, in-
 tantum ut, quæ agimus, solummodo jam non peccata
 sint, sed pœna peccati.

CAPUT VII.

THEOPHRASTUS.

Cur talia acciderint, jam luce clarius manifesta
 sunt : sed quod habuerint initium, non ab re quæri-
 tur, quoniam jure actum credimus, ut eorum corda
 obdurarentur, ne audirent culpæ exigentibus; divina
 ultio postmodum ut amplius in nobis peccatoribus
 juste desæviret.

*palatii diversorum cœnobiorum sibi dominium optare
 atque possidere : quibus nulla sit alia cura, nisi ut suæ
 avaritiæ oppressione servorum Dei satisfaciant. Con-
 fer Vitam Benedicti Anianæ abbatis, num. 54. supra.*

PASCHASIIUS.

O dies illa, quæ pene æternas huic orbi tenebras attulit et discrimina, quæ pacatum imperium et unitum conscidit particulatim ac divisit, germanitates violavit consanguineos dirempsit *, inimicitias ubique procreavit, et concives dispersit, fidem exterminavit, charitatem delevit, ecclesias quoque violavit et omnia corruptit! Unde quotidie civilia surgunt bella, ut ita loquar, et plusquam civilia. Exercitus totius patriæ pene huc illucque perimitur: provinciæ, pagi, et urbes passim depopulantur. Si qui residui sunt, sine viribus ubique aut fugiunt, aut cæduntur gladiis. Hinc undique paganorum et hostium incursiones, hinc quod omne vulgus conciditur, villæ, civitates innumeræ cremantur. Heu! misera dies, quam infeliciox nox sequitur! sed nulla infeliciox illa, quando sceleratus Naso ^b vocatus est ab Spaniis, Anisarius ille, qui cuncta reliquit honesta, in quibus erat ordinatus ^c; et immersit se fatuus ad omnia cœni volutabra; siquidem ut advenit, ac si ferus aper evertit palatium, destruxit consilium, dissipavit omnia rationis jura; consules omnes, divinos, humanosque expulit, et attrivit; thorum occupavit, atque factiose, ita ut insidiæ viderentur, manifestius omnia pervasit; sicque cæcus, ut nihil aliud esse posset, quam quod ipse invenerat, postposuit divina, ad humana se immersit per fas nefasque, cuncta in subito convulsit ac commaculavit, et omnem dignitatem regiam evacuavit; fœdera dirupit, confudit ordinem; ut nullus esset status, singula immutavit; diem convertit in noctem, rursus noctem commutavit in diem. Patri abdicavit filios, et patrem filiis, sicque tyrannidis ejus profecit, ut excederet ultra omnes, et nihil integrum reliquerit. Honores debitos qui habuerant, amittebant; qui necdum indebite qualescunque assequabantur optimi quique virorum, amplissimi et nobiles atque dignissimi, jam auctoritatem agendi omiserant [*l. amiserant*]: quia profecto nullus aliam tunc temporis habuit viam expeditiorem ad honores retinendos et acquirendos, seu ad ea quæ vellet vel concupierat, quam illa sequi, quæ tunc tyrannus Naso mallet. Interea confregerat omnia ossa virtutum vis feminea. Ideo stultus, sine oculis et sensu, ad omnia se immerserat. Movebatur enim jam vertigo totius imperii, ne ullus acquireret potentiam, ne ullus honorem, ne ullus facultates, sine scelere, aut sine aliorum damnationis dispendio. Iste quippe fructus est infidelitatis et discordiæ. Ideo consultissimum est semper serere prudentiæ, justitiæ, fortitudinis ac temperantiæ semina, ut metere possis centuplicatum fructum laboris; quam concupiscentiarum et vitiorum molimina, ex quo remetiatur judicium, et crescat ultio perditio-

* Sic legitur in codice ms. pro *diremit*. eum ad modum quo Alcuinus in epigrammate 165 scribit *empserat* pro *emerat*.

^b Bernardus hic est marciæ Hispanicæ præfectus, Septimanicæ et Tolosæ comes, Willelmi comitis seu ducis filius, Theganus in libro de gestis Ludovici, cap. 38, auctor est, ducem Bernardum *purificasse*

A nis. O dies illa, dies tenebrarum et caliginis! o dies execranda, quando tale ceptum est consilium! Et hæc est hora furoris Dei, hora nostræ ad vindictam retributionis, in qua aperti sunt oculi omnium cum Balaam ariolo; ubi cecidimus omnes, et evigilavit virga furoris Dei; ubi violata sunt omnia jura legum.

CAPUT VIII.

ADEODATUS.

Proh nefas! quod in subito tam immania, tam horribilia crevere in regno detrimenta, licet per partes peccata coacta id exegerint. Unde petimus quid fuerit, quod rursus Arsenius ad tam acerrima, tamque pernicioxa periculorum genera se injecerit; nec potuit fortassis providere quem finem haberent, quibus obviam venire voluit, quæsumus ut aperias.

PASCHASIIUS.

Verum, frater, quia videbat mala quæ quotidie surgebant innumera et immensa: sed prænoscere non valuit quæ futura erant: quibus, quantum ex se fuit, obviare voluit, et resistere pro fide regni et regis, pro amore patriæ ac populi, pro religione Ecclesiarum et salute civium: quæ omnia chariora illi erant, quam sua vita. Sed quia in initio hæc non fuerant repulsa et refutata, culpis exigentibus impune ad omnium perniciem prævalere, ita ut nullus jam esset fortis ac sapiens, qui obviaret. Nam idem cum jam de sua infirmitate convalescisset, coepit audire undique flagitiosa et obscenissima, turpia et inhonesta; non qualiacunque, sed qualia nunquam in isto nostro audita sunt sæculo. Pro quibus profecto mox commota sunt omnia viscera ejus pietatis affectu, eo quod esset theatrum, honestatis olim, palatium factum, in quo tanta sortitegarum præstigia recidiva scaturierunt, quanta in omni mundo jam non credebantur esse. Nec enim poterat se continere præ dolore et amore a fletibus, cum hæc illi a bonis, et summis, ac veracissimis die noctuque nuntiarentur viris: quia quanto plus Ecclesiam Christi et Augustum una cum populo et prole dilexerat, tanto magis afflictebatur doloribus. Veniebant autem et primi palatii ex utroque ordine, qui omnia ita esse asserchant, imò pejus quam vulgo dicebatur. Tum ipse per se delegit illuc qualitercunque venire, si forte quivisset suis argumentose persuasionibus aut consiliis subvenire: furia illa ut rediret, antequam perturbaret omnia, et subverteret. Qui veniens egit quodcunque potuit; et cum Augusto, et cum proceribus locutus est quod intellexerat; et præmonuit, in his quæ fiebant, quod senserat. Nam et belluæ factiosissima, quia prius ei paterej et ipse amicissimi fuerant, affatus est fideliter cum omni amicitiarum obsequio. Nec immerito igitur, eo quod olim

se de objecto stupro, postquam nullus inventus est qui ausus fuisset cum armis jam dictam rem et imponere. Et tamen Bernardum inconsulte republica abusus, penitus eam evertisse testatur Nithardus, quantumvis Carolo addictus, in lib. 1 et II.

^c Id est educatus et institutus ab optimo patre Guillelmo.

uxorem ^a sibi sororem ipsius, filiam nobilissimi viri et magnificentissimi duxerat. Unde ab inenabulis quasi pater circa eum in omnibus plium gerebat affectum, curam ac sollicitudinem, plus etiam quam si pater esset. Sed cum vidisset, quod cæcus jam mente alienatus esset, et per præceps rueret; dixit quodcumque potuit: licet jam moribus esleratus, quia felle concupiscentiarum inebriatus erat, audire nolui-set, sicque cum in nullo proficere se vidisset, prospectis omnibus dolens ac gemens ad monasterium sine effectu remeavit. Quem mox, dato parvissimo temporis intervallo, secuti sunt jam expulsi et dejecti rectores et primi palatii, flentes et lugentes, quod ab uno impudico violarentur omnia jura totius imperii, pellerentur optimi quique, et opprimerentur ubique fortes et clarissimi viri, non illius virtute constupratoris, sed dolo et fraude pessimæ deceptionis. Nuntiant autem singuli pejora pessimis, et omnes confluunt hinc inde ad Arsenium, et requirunt quasi de fonte consilium. Ille autem mœrens ac lugens, totus animo pendebat ad Deum suspectus, si forte Deus in talibus suis subveniret periculis. Hortatur omnes singillatim, ut sustineant et expectent Dei iudicium. Deinde singuli ut redeant ad palatium, et videant, et intelligant, persuadeant quoque meliora salutis; contentur nisu quo possunt, obviare talibus tantisque perturbationibus. Quo facto, repelluntur summi, deiciuntur eximii, colliguntur improbi, honorantur vanissimi, et introducuntur scelesti. Tunc itaque, his ita compertis, renuntiant Arsenio mala in sæculo, quæ unquam vix sunt audita, ut in tam glorioso imperio subito sic omnia fuerint permutata. Fit palatium prostibulum, ubi mæchia dominatur, et adulter regnat: coacervantur crimina, requiruntur nefanda et sortilega maleficiorum omnium genera, quanta nunquam credidi in sæculo remansisse: nihil de universis prætermisum malis, nuntiatur ubique omnibus. Verumtamen vir gravis et cautus, nec sic interdum movebatur, nisi ad lacrymas, donec eorum proderet factio, et firmaretur ab ipsis, qui erant de tam pravissimis consiliis plane conscii, quod vellet ideim tyrannus Augustum perimere clam quolibet pacto, quasi sua infirmitate subito mortuus videretur: deinde filios ejus, una cum optimis regni principibus, quoscumque dolo prius præoccupare potuisset. Cum autem hæc nuntiantur a gravissimis et veracissimis viris ita absque dubio esse; nimio mœrore percussus, misit iterum rursus atque iterum idoneas et sanctæ religionis personas, et probatissimas, occulte qui venirent, et essent tantisper infra palatium apud quosdam, qui erant qualitercumque in eisdem consiliis: quousque quid verum esset, diligentius perscrutarentur. Qui mox omnia ut dicta erant, a secreto vere pertractata compererunt, qualiter tyrannus, quando

vel quomodo decrevisset fieri quod moliebatur: et quod pro certo jam qui conscii erant hujus consilii talia mandassent, retulerunt. Tunc una cum summis consulibus et sanctis. quibusdam episcopis, necnon et cum summis officialibus palatii cœpit querere in fide Christi, ne talia perficerentur ad subversionem totius imperii, quid agere debuisset. Tunc omnes una voce, flentes et ejulantes, magni et summi, cum omnibus qui aderant servis Dei, constanter [supple dixerunt], quod non esset Deo fidelis et sanctæ ipsius Ecclesie, qui in talibus subvenire posset periculis, nec fecisset. Ita siquidem multis exhortantibus, accepto consilio, una cum electissimis et clarissimis viris misit se pro fide Christi, pro statu imperii, pro pace Ecclesiarum, pro amore regis et regni, pro salute filiorum ejus, zelo Dei succensus, ne fraus prævaleret adversarii, ut dignitas servaretur patriæ, salus maneret civibus, in magnum discrimen; et salutem suam pro justitia et fide devotus ob omnium libertatem obtulit: alioquin si vellet favere in partibus, acceptior esset omnibus, et honorabilior haberetur universis. Sed is cum esset fortis animo, sanctitate præclarus, justitia vestitus, fide solidatus, charitate fundatus, virtutum armis indutus, magis elegit mori, quam tale facinus et tam crudelissimum sustinere scelus, quod omnibus esset ad ruinam, ad perditionem, et ad exitium, si consentirent, æternæ damnationis. Idcirco nihil jam de se timere cœpit, tantum ut prævenire potuisset christianissimis principibus, præsulibus Ecclesiarum et omni populo, ac liberare omnes de tam atrocissimo mortis periculo: quoniam omnibus bonis unus imminebat interitus.

ADEODATUS.

Unum debuimus deplorare: sed valde diriora nos cogunt quæ contigerunt, quia nimium amariora et crudelissima sunt, quam quæ proposuimus lamentari. Unde oportet ea retexere plangentis affectu. Neque enim ille tam plangendus est, quam jugiter ista deploranda, ut avertatur ira Dei a nobis. Verumtamen sic quæ dolemus, flentibus commendanda sunt, ne hic noster ullis involvatur adversariorum criminibus: etsi singulis, quamvis facultas esset perorandi, respondere nequimus quæ dicuntur ad singula. Idcirco petamus potius pietatis gratiam, quam ingeramus interdum reprehensionum querelas: offeramus præcordiorum nostrorum dolores, quam ingenii nostri ad defensionem ejus suscipere partes. Deinde si acrius aliquid constanter egerimus, aut liberius quam debemus, et ipsi velint; obsecramus tantum imperitiæ vel intemperantiæ ignoscant, quantum pio dolori vel justitiæ concedendum putant. Nanque nullus major esse potest dolor, quam hic noster, in quo tantus Pater in subito sublatus deploratur, tantisque malis dilaceratur infamiis et odiis, qui multo dignus fuerat amore, quotidie et insequi Gerberga postea sanctimonialis facta, Cabilone dolio inclusa, in profluentem Ararim jussu Lotharii, tanquam venefica, projecta est, teste The. ano.

^a Hinc duo colligimus unum, Walam ante initam vitam monasticam matrimonio ligatum fuisse; alterum, uxorem ejus sororem fuisse Bernardi, Willelmi comitis filiam, Helinbrugam, an Gerbergam: quæ

tur. In quo et cum quo excidium patriæ, Ecclesiarum **A** promovisset, et iret nesciens ad mortem, facta est eversio, calamitates pauperum, divitum oppresiones, barbarorum incursiones, cædes vulgi, bella superbientium, insidias universorum, et (quod atrocissimum) perditiones animarum simul immaniter deploramus: quia illo spreto, cum non est auditus, hæc omnia contigerunt. Quapropter rogo, ne deficias, etiam minis insectatus, et blasphemis lacessitus. Et ne dicat aliquis, in threnis quod talia non sint coacervanda neque replicanda: sciat quod nullo in loco amplius, maxime quando talia crebescunt mala, quando veritas insectatur odiis, quando justitia debellatur. Sic itaque Jeremias propheta post increpationes, post persecutiones et impulsiones, ad lamenta se convertit, et omnia quæ acciderunt pro delictis, amarissime deslevis.

CAPUT IX.

PASCHASII.

Bene nos hortaris, frater, nisi tanta essent, quanta rememorare non sufficimus, nec intueri: non dico quæ olim acciderant, sed de his tantum, ex quo iste impurus atque impius hostis omnium religionum confudit, conturbavit et pervertit, honesta omnia obscenis permiscuit, et religiosa vanis: intantum, nec mens, nec lingua, nec vox, quæ narrare queat istius vecordissimi molimina quæ cœpit, ex omnium scelerum colluvione vallatus. Arbitratur enim diabolicis omnia præoccupare maleficiis; superare, non consilio, sed auspiciis; præripere et auguriis: eo quod sacratissimum Augustum sic haberet suis delusum præstigiis, ut omnes repelleret, quos aut ipse, aut magnus pater ejus imperator nutrierat a secreto, a colloquio, a familiaritate et consilio, a fidei fide, ab honoribus, et ab omni consortio prioris vitæ. Qui furia et auctor sceleris, cum esset munitus potestate regia, prænituit quod esset ultio præteritorum scelerum, et incrementum mali. Unde factum est, ut in regno nullus aliud posset, nisi quod ipse vellet, aut mandaret. Ita omnes siquidem oppressi sunt, quasi ex indicio furoris Dei, ne ullus auderet resistere vel contraire: quia potestas et voluntas pii imperatoris, ac si innocenter, cum spurcissimo erat. Quod factum ad memoriam sempiternæ turpitudinis factum est. Quandoquidem cum jam inchoarentur quæ dudum cœpta erant, quæ inierant consilia, cum iter arripere rex et regina, illius sævissimæ bestię ducatu; ibat Augustus quasi innocens agnus ad victimam; ibat imperator magnus et clemens, deceptus a qua eum Salomon cavere monuerat, imo lenonis ejusdem insidiis, ad mortem: qui non ob aliud servabatur, nisi ejus potestate jus diriperetur imperii, et fraus inimici redundaret in omnes. Nemo igitur est qui credat, nemo qui recogitet quæ gesta sunt, quæ acta, qualiter aut quanta: idcirco nemo est qui intelligat, cur aut quomodo acciderint, quive auctores fuerint mali, vel qui boni. Propterea omnes inscii, mali et pessimi, Arsenium culpant, quasi incensorem malorum. Interea cum hæc ita aguntur, imperator, ac si agnus innocens ad victimam, cum a loco **B** tra cum iter arreptum erat inscio patre, ut ipse prior post patrem perimeretur. Deinde cum pro his universi quid agerent, nutarentur mœreore perfusi, advolavit extimis a custodiis, et sacramentis diu detentus, quæ cum patre eo in tempore pertulerat Gratianus, et retulit voce propria quæ dicta, quæ gesta, quæve futura cognoverat: quia in his longe diu commoratus, nihil aliud jam quam mortem imminere sibi videbat: ad quos cum fugisset, narravit omnia, quæ intus detentus resciverat. Ubi de adulterio nulla universis remansit dubitatio, de præstigiis sortilegorum et divinationibus: tuncque per eum audita sunt, quanta et qualia nusquam jam remansisse credebantur, quæ tunc ex omni parte orbis ad palatium coierat [*f. coierant*], ac si Antichristus cum suis maleficiis apparuisset. Ad ultimum vero de nece patris et de totius imperii edixit subversione, qualiter auspiciis, auguriis, consiliis, atque insidiis, necnon et omnibus malignis artibus esset præfixum. Tunc omnes hi proceres et filii duo, Melanius et Gratianus, qui aderant, decernunt potius mori debere eos, quam ultra hæc quoque consentire, ut unus eis scelestus, flagitiosus et auctor totius malitiæ omnibus esset in contumeliam, in ruinam, et in opprobrium sempiternum. Quod sane consilium et definitionem tunc Arsenius cum divino timore mœrens ac dolens consensit: quia nullum jam alium evadendi ingenium invenire potuit: non ut Augustus imperio privaretur, aut inhoneste (quantum rei eventus sinebat) in aliquo aut ab aliquo tractaretur; sed ut hostis pelleretur una cum suis complicibus; et mœchia quæ jam publica erat, in confusionem omnium ne diutius celaretur. Sortilegæ ibidem aggregatæ, divini, conjectores et muti, nec non somniatores, et hi qui exta consulebant; vel alii quamplures malignis instituti artibus, a sacro pellerentur palatio: quorum tanta et talia erant nefandissimæ artis præsentia, etiam ut plurimos traherent in errorem: quia videbantur omnia diabolicæ artis figmenta in mundo repullulasse, in tantum, cum hæc omnia ita fraude seu dolo circa Augustum agerentur, ut in nullo penitus sentire posset quotidie quæ fiebant. Alioquin malitiosus nisi esset præventus artibus, nequaquam fieri posset, ut fidelissimos quosque consu-

les et sanctissimos præules non audiret, vel crederet sibi talia narrantibus, quos olim semper in consilio habuerat. Non enim alium in fide recipiebat, nisi quem Justina vellet: neque alium aut audire, aut diligere valebat, aut assentire, quousque ista vigerunt, nisi quem illa ei in fide commendabat: et, quod prodigiosius est, ut aiunt, nec aliud velle, præter quæ ipsa vellet. Unde quidam episcoporum, cum coram eo astarent omnes præules Christi et senatus totius imperii, nec non et omnis populus, eumque jam arguerent constanti fide pro talibus: Scio, inquit, quamvis talia et tanta quæ dicuntur, male deceptus his artibus hactenus assensisses, cum his exutus fueris quibus vestiris, quia te recipies, et eris optimus imperator, quod semper ante fuisti.

ADEODATUS.

A sæculo hujusmodi res gesta, quantum video, non legitur, ut populus pro principe contra principem sic ageret. Fuit enim, æstimo, aut nimia dilectio senatorum et præsulum circa Augustum et ejus prolem, clarescentibus causis, quod eum tam reverenter rursus erigunt in regnum; aut cæca temeritas, quod talia præsumpsere nullis exstantibus, nisi vulgi æstimatione, causis, mœchiæ sortilogorumque et aliis quibuslibet quorumdam offensis. Unde non mihi videtur, quod pro talibus deberet omnis religio ecclesiastica et ordo totius populi italicus insurgere et commoveri adversus Cæsarem, nisi forte aliud lateat, quod gravius videatur. Et hoc petimus, quia in eadem concione et negotio fuisti; paulo clarius aperias, ut Arsenius noster magis excusabilis videatur.

CAPUT X.

PASCHASIUS.

Verum, ut ais, in eadem concione me fuisse, quando universi principes simul pacifice, quantum intelligere tunc potuimus, aggregati, de his altercati sunt contra Augustum, non abnuo: sed omnia retinere quæ dicta, quæve responsa sint, omnino nequeo. Nec itaque mirum, cum et vos ea non recolitis, quæ in brevi paulo superius connumeravi. Alioquin nisi immenior esses, certe aut calumniator; nunquam parva quæ dolenda retuli, existimasses: quoniam nihil scelestius esse posset, si proceres regni, et creati jam reges filii, fieri permisissent quæ connumeravi. Unde rex in illa concione, cum populo gratias pro his referret; quamvis in corde aliud occuleret: « Vos enim, inquit, fecistis, qualia nun-

quam populus unquam fecisse cernitur: quia et ego prior admisi et feci, qualia nullus ante me rex fecisse invenitur. Et ideo, inquit, gratias omnipotenti Deo, qui tam imminens malum ad tam pacificum deduxit exitum. Porro deinceps nihil tale, nihil sine vestro consilio me acturum ulterius profiteor. Imperium namque a me, ut olim ordiatum est una vobiscum, et constitutum, ita manere decerno et volo. Feminæ quoque huic, quam adjudicastis, quia mea est in illa ultio, juxta communes leges, sicut depositeis, vitam concedo: ita tamen ut sub sacro velamine a deinceps degeat (sic), et pœnitentiam gerat. » Quibus ita pacifice in eadem concione dispositis, relevatur in throno gloriosus imperator, et erigitur cum laudibus, et subditur ei omnis populus in fide amplius fidelis, si posset fieri, quam prius. Talis quippe est infidelitas Arsenii, falso ut opinantur, quibus non est præcognitum, quod suo sapienti consilio tyrannum prævenerit, ne perficeret quæ moliebatur, ut perimeret Augustum, prolemque ejus omnem exstingueret, et uxorem quam infideliter coinquinaverat, acciperet. Cum qua, si cederetur, imperium pervaderet, et omnes seniores terræ aut interficeret, aut male subjugaret oppressos; sin alias, ad Hispaniam cum ipsa se transponeret. Propterea ergo dedit se periculo Arsenius, et liberavit omnes a tanti sceleris malo. Nihil itaque idem contra Cæsarem, quamvis aliter inscii malignantes sentiant; sed pro Cæsare fecit et imperio, pro patria et pro omnibus majoribus natu, pro fide et zelo Dei, pro religione Christianitatis et salute civium. Rescinduntur ergo eo in facto paulo post jura legum omnia, divina scilicet et humana. Occultabatur autem nimia fraus, quasi sub fidei schemate et voluntate regia. Hinc hercule est, quod adhuc hodie plures in eo errant, et dicunt bonum malum, et malum quod omnes tunc detrectabant, bonum. Ex quo sane malo innumera creverunt, et quotidie atrociora crescunt mala. Tunc tamen eum, quasi liberatorem omnium omnes magnificabant, et extollebant ubique laudibus; maxime cum Cæsar Augustus Honorius ab Italis evocatus venisset, eo quod consortem imperii Justinianus sibi olim et successorem totius monarchiæ cum voluntate et consensu omnium eum fecerat; quem una cum patre præfatus exterminare et subvertere conabatur, cum reliquis fratribus suis regibus: in cujus nimirum adventu detecti sunt plurimi, et quæ dicebantur reserata. Pro quo consilio illius furix frater, quia-

¹ Vita Ludovici Pii ad annum 850, quo hæc contigerunt: *At vero imperator ut eorum conspirationem contra se et uxorem Bernardumque obstinatissime comperit feraciter armatam; Bernardum quidem sine præsidio se committere permisit, uxorem autem Laudani esse, et in monasterio Sanctæ Mariæ consistere voluit, ipse autem Compendium petiit. Addit Auctor, Judith postea per Warinum et Lantbertum compulsam fuisse, ut velum ipsa sumeret, persuaderetque imperatori, ut comam recideret. Hæc vero cum imperatore secreto collocuta, permittente illo, ut mortem evadere posset, ipsa velum sibi capiti superposuit: de*

attensione porro sua imperator tempus deliberandi poposcit. Confer Annales Bertinianos, in quibus Juditha ad monasterium sanctæ Radegundis Pictavos missa fuisse, et Bernardus Barcinonam fugisse dicuntur.

^b Nempe circa mensem Maium, ex Vita Ludovici jam citata, quam tu consule et confer cum hac historia.

^c Heribertus scilicet, de quo Vita Ludovici Pii ad annum jam dictum: *Heribertus Bernardi frater luminum amissione multatus est contra volum Imperatoris: Odo consobrinus illius armis ablatis exsilio*

convictus et confessus est consensisse, in eodem placito cæcatus est iudicio publico, vita sibi clementer concessa. Sed quia cuncta quæ flebant, non erant ex corde Justiniani, neque ex animo, quoniam ab æmulis veræ fidei et justitiæ instigabatur et adulabatur; femineo rursus devictus instinctu, quasi multa contra eum inbonesta, non pro fide facta fuissent, qui nisi se de his vindicaret, bene deinceps regnare non posse; rursusque si ablatam sibi uxorem non reciperet post velamen. Tegitur interdum vulnus in corde valde defixum, augentur complicites iterum, ut rescindatur imperium. Honorius, qui erat longe diu consors a patre, et ab omnibus procreatus imperator, removetur a potestate, repellitur a consortio; sacramenta universorum, quæ illi facta fuerant, auctoritate paterna violantur; boni quoque atque inelyti viri, qui dudum pro fide certaverant, tyrannum fugarant, mœchiam, et universa turpia a conspectu palatii pepulerant; qui patriam et populum salvarant; qui etiam Augustum, ut diximus, et filios liberarant; qui seipsos cum multo discrimine, post talia, quibus eum restituerant in throno imperii, una cum filii consortio in fide, qui pro fide egerant, subdiderunt; ita ut in eis nihil nisi fides et veritas appareret. Sed insidiantibus malis quæritur opportunitas temporis, et locus electus; disperguntur universi, qui ei prius fidem servarant: senatus exsiliatur, et magnati omnes, atque olim charissimi et primi damnantur palatii: inter quos etiam Arsenius noster rapitur, pontificum tamen officio, jubente Augusto, ac si cum honore ingenti, exsiliatur. Retruditur autem et elevatur in quadam longissimo terrarum spatio altissima et arctissima specu * quo nullus esset accessus, divino agente iudicio, nisi angelicus: ubi cum non post diu ab Augusto directus ob ecclesiasticarum rerum et monasticarum negotia devenissem; quanquam non sine periculo, ob suum solamen, ad eum visitandum ascendi. Ubi simul inter salissimas abundantissime gaudii et mœroris lacrymas, lætum, etsi tristes, duximus diem: læti quidem de mutua visione et conscientia pura, quia in eo nulla erat reatus culpa: tristes vero, quod pro tantæ virtutis beneficio exsilium tulit et odium, et custodiam carceris, et injuriam diræ calamitatis. Cum quo cum essem, inter dulcia amaraque verba, volui ei persuadere, ut in aliquo se excessisse fateretur, et deinceps, quæ Augustus vellet, in omnibus assentire: si quo modo una cum quibusdam amicis agere quivissem, ut in gratiam rediret; quod et Cæsar salis optabat, si ei solummodo consensisset. Ad quod idem: « Miror te, inquit, si de mea in aliquo dubitas conscientia, qui nihil mihi de his negotiis, pro quibus culpor, magis quam tibi sum conscius.

deportatus, tanquam eorum quæ Bernardo et reginæ acclamabantur, conscii et fautores. Lege Nithardi libri et Annales Bertinianos.

* Et quidem ad lacum Lemanum, infra cap. 12, Walæ exsilii mentio est in libro de translatione

A Idcirco te oportuerat amplius me pro justitia persuadere certare debere, quam vel in modico tepe-scere; vel contra verum quidpiam, vel contra quod honestum est, assentire vel confiteri. » Tum ego: Nequaquam, inquam, dubito: neque amplius vellem in hac parte, quam excessus verbum, et assensus de vobis habere: quia in his duobus credo amicos et me obtinere posse, non solum veniam pro offensis, verum et ampliorem gratiam, honores quoque proprios et majores; insuper quidquid de eo et ab eo vobis placuerit. Tunc ita ille subsannando paululum subridens: « Tu forte, inquit, eum et omnes eos qui eum favent, in tua æstimas potestate? Nunquid Dei iudicia non pertimescis? Quid si ego falso contra me protulero sententiam confessionis et reatus mendacium, relicta justitia veræ fidei et puritate cordis? B Potest igitur contingere, ut in contrarium vertatur sententia, divino exigente iudicio, quam tu existimas; et si ego pro ullius gratia, aut pro honoribus, vel timore, vel favoribus, veritate relicta falsum contra me dixero aliquod; et in his deprehensus Dei justo agente iudicio, proprio condemnatus ore, mortis sententiam excepero; dum leviora vitare me rogas pericula, et honores quærere vel gratiam; cavendum, ne crudeliora excipiam: et dum temporales injurias fugere, vel honores quærere me rogas; ineffabili dispensante iudicio, sempiternæ mortis damnationem acquiram. Quapropter, frater, steinus in via veritatis ingressi: et spem habeamus, quia C hæc nos ad vitam sempiternam, quæ Christus est, admittunt. » Unde his dictis confusus silui. Et constat quod in eo nulla conscientia erat, nisi secundum Deum et propter Deum, circa Augustum et filios, circa patriam et Ecclesias, circa proceres et magnatos, circa religionem et salutem populi: quia non sua in ullo, sed quæ Christi erant, quærebat. Idcirco errat, qui arbitratur Arsemium in periculum exsilii vel capitis vocari, quod deliquerit in his negotiis aliquid sciens vel volens: quod patriam læserit, quod majestatem imperii violaverit, quod Augustum et filios exinonoraverit (sic), quod fidem corruperit, quod pacem perturbaverit. A bonis enim et prudentibus non accusatur, quod ecclesiastica jura non dilexerit, regis gloriam et imperii amplitudinem non amaverit: sed quia nimium ea diligendo in aliquo deliquerit. Propterea merito non reus citatur [accusatur] malevolentia in his omnibus, sed reus virtutis; quoniam beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam. Vocatur autem jure novus virtutum homo, qui perniciosum fraudis et doli restinxit insaniam et furorem; Cæsarem liberavit a morte, filios a perditione, regnum et imperium ab invasione tyranni. A palatio namque sacri imperii pepulit omnes abominationes, mœ-

sancti Viti infra, et apud Nithardum in historiae lib. 1. In vita Ludovici Augusti tantum dicitur *Walack abbas jussus ad monasterium redire Corbeia, ibique regulariter obversari.*

chiam fugavit, sortilegas damnavit personas, honestatem restituit; patrem filiis, et filios patri reddidit, monarchiam tunc ire in partes non permisit, sacramenta filio Augusto facta violare vetuit. Omnia quippe bona servare voluit, et mala dejicere, ac proterere: quatenus tutam et tranquillam secundum Deum vitam omnes viverent; electio quæ solemniter facta fuerat in filio a patre et ab omnibus; et consecratio imperialis, apostolicæ sedis auctoritate firmata, inconcussa maneret, ob pacis concordiam, ob monarchiæ firmitatem et principatus laudem, ob honorem et gloriam Christianæ religionis, quæ pene jam ubique a perfidis et inimicis tanti nominis conculcatur, affligitur, et tenetur. Voluit enim sui consilii vigilantia providere, tam gloriosum regnum et Christianissimum ne divideretur in partes: quoniam, juxta Salvatoris vocem, omne regnum in seipsum divisum desolabitur (*Matth. XII, 25*): quod hodie omnes factum satis dolemus, momentis singulis et plangimus. Voluit juramenta, ut diximus, quæ facta fuerant Honorio ^a et fides promissa integra servaretur, ne tantis populus universus fuscaretur perjuriis. Voluit ut unitas et dignitas totius imperii maneret ob defensionem patriæ et ecclesiarum liberationem, ob integritatem rerum, et dispensationem facultatum ecclesiarum: nunc autem, ut cernimus, omnia sunt immutata vel perturbata. Quapropter advertat quilibet inimicus, et intelligat, quam præclaris Arsenius ornatur virtutibus; quam multiplicibus pro justitia commendatur testimoniis: quem non boni et probi viri dilacerant vel infamant; sed nocentes et maligni vel inscii, rumoribus decepti, insectantur odiis: quem honestissima et lautissima ubique commendant acta, et protestatur vita. Idcirco qui cupiunt ejus detrahere vitam, et imminuere laudes, seipsos accusant quod aut non habeant sensum, certe aut noluerint virtutibus decertare, adultores effecti, ne talia quæ plangimus devenirent; alioquin gloriam quærere et honores, vanum est, sine laboribus et virtute. Unde habeat noster Arsenius laudem, quia ipse una cum Christi gratia æternæ vitæ conquistavit honores; habeat famam et præconia, quia jam ei post inhonorationes, post exsilia datur vita et immortalitas.

ADEODATUS.

Obstupesco satis, nec admirari queo virum, qui tantis et manifestis attollitur præconiis; qui omnium ore laudatur; de quo conscia est omnis Ecclesia, omnis populus, quod mala quæ tunc vigeabant et augmentabantur, semper suo depulerit consilio; gloriam regi et imperium ac filiis servaverit; tantis quæ obviare malis voluerit, ne provenirent, quibus nunc omnis Ecclesia, omnis populus, omnis ætas et ordo patitur et plangit. Quid est, quod sentire no-

lunt et intelligere? præsertim cum et ipsi eisdem vexantur malis, nec volunt animadvertere nec sentire, unde vel a quo hæc exorta sint, a quibus procreata, vel a quo nutrita et propagata: quia si hujus auditum esset consilium, longe aliud foret quod omnibus profuisset, et omnibus hodie placeret. Sed ne prævaleret consilio contra insidias malignantium oppugnator malorum, contra improbitates iniquorum, imo contra ipsumque Augustum, qui contra filios, contra imperium, contra patriam, contra salutem populi, ut manifestum est quotidie potestate, honoribus, ingenio, arte qua poterat, armis, multitudine militum decertabat; expellitur, dejicitur, exsilio mancipatur, religatur [relegatur], ut asseris, altissima in specu; ne ulli mortalium jam ultra consilium salutis porrigere posset, quod voluntati pessimæ obviare posset. Quoniam non præcedebat sapientia vel consilium, ut voluntas bona duceretur ad prospera et salubria: sed præibat intentio pravæ voluntatis; et agebatur astutia, ingenio et potestate iniqua, ne frangeretur semel deliberata crudelitas et cœpta voluntas.

CAPUT XI.

PASCHASIUS.

Animadvertis, frater, vorax incendii flamma quo veniat: quia nisi esset quibuslibet præstigiis mens male delusa, et inflammata potestas, conservata voluntas invicta, fidelium fides cum omni reverentia humilis et devota; nequaquam agere potuisset tam perniciose contra suam et omnium salutem, partim persuasionibus, partim potestate et ingeniis. Sed quia fides eorum fuit intemerata et incontaminata; qui boni erant, nimia decepti reverentia, noluerunt injuriose contraire ad primum: ideo incurrerunt damnationis discrimen, et facta est ruina pene omnium una. Unde identidem, cum esset in eadem specu, plurimum de se lætabatur, quod pro justitia injuriam pateretur: sed dolebat pro periculis quæ imminere jamjamque videbat. Dolebat quod boni et optimi oppugnabantur; viri innocentissimi, et fideles queque premebantur et exhonorabantur, tradebanturque exsiliis, carceribus, et diversis injuriarum fatigiis. Qui cum pene inter nubes iste elevatus vitam ageret (quantum mortalibus fas est) angelicam non satis tuta visa est Augusto et suis, fautoribusque Justinæ, quæ redierat in conjugium, ejus custodia, propter Honorium, qui illis in partibus et ipse rejectus rex a consortio imperii morabatur. Verebantur enim ne consilium salutis daret eidem vel primoribus, per quod iniquitas frangeretur, et cesaret cœpta virtutibus superata crudelitas. Propterea quam cito deponitur de specu præcelsa, et transportatur ad Herum ^b infra Oceanum insulam, omnium terrarum ultimam: si quomodo cum beato Joanne

^a Lotharium imperii consortem dixerat Ludovicus Augustus anno 817, idque Romæ per Paschalem confirmari curavit anno 823, datis pro more novo imperatori sacramentis. Adi librum de Vita Ludovici Pii, Eginhardum et alios.

^b De hac insula dictum est in Vita sancti Adalhardi, qui ibidem relegatus vixit annos septem; et inferius dicetur, ubi de translatione corporis sancti Filiberti.

solummodo quæ divina sunt cernat, nec valeat humana contingere sensu, vel recuperationis ulli porrigere verba.

THEOPHRASTUS.

Quantum mente concipio, calamitas illata viro et exsilium sine lege, sine iudicio, sine culpa, imo pro fide, pro defensione, pro iustitia, non pœna peccati est, sed præconium laudis: quia non imminuit clarissimi nominis gloriam, verum etiam illustravit, et honestam ubique aspergit famam. Nam si quis hodie illuc venerit ubi fuit, sentiet odora menta virtutum quæ reliquit: quoniam omnis vita ejus plena gravitatis, plena operibus bonis, plena religionis fuit: ideo ei laudem ubique ad sempiternam memoriam temporis pressura vel tribulatio propagavit. Quia etsi optabilius est cursum vitæ conficere sine dolore et sine injuria, tamen ad immortalitatis gloriam et fructum æternæ retributionis plus affert præmii labor pii certaminis, quibus nullus est finis, quam delicata quies. Propterea idem semper fortis et constans in omni optima ratione et labore piè fuit, semper mansuetus et patiens; paratus excipere cum omni devotione quicquid virtus divina decrevisset. Non enim exsilium sibi, ubi vel ubi cum esset, quia cum Deo erat, sed patriam deputabat. Erat igitur in omni loco cum Apostolo bonus odor Deo: et ideo ad famam et gloriam sancti nominis huc illucque deportabatur.

PASCHASIUS.

Ita est ut asseris: et ideo non exsulem eum appellare licet, sed eos qui eum exsulare cogebant; quoniam ipsi in quocunque loco essent, exsulabantur a se, a sensu, a consilio, cum omnem patriam civibus et optimis curis [i. viris vacuam] simillimam exsilio suis sceleribus reddebant. Quid est enim exsul ipsum per se nomen? calamitatis utique pœna et turpitudinis. Quando igitur est turpe? Revera, cum est pœna peccati. Opinio est etiam hominum, sicuti huic, cum est pœna injuste damnati. Alias autem hic non in peccato suo nomen tulit exsili, sed decreto injusto, juste Deo agente. Quia nemo tam insanus mente, qui peccatum dicat agere sancto consilio, pro fide, pro vita Cæsaris, pro filiis et imperio, pro salute populi, et salvatione patriæ, pro iustitia et legibus Augustorum, pro stabilitate et unitate regni, pacisque concordia, pro depulsione vitiorum et abominationum, pro adulterio, quod ultimum est, et pro contumelia totius imperii. Adeo igitur nemo furiosus, nemo insanus, nemoque tam imperitus, qui felices eos censeat vel sensatos, qui talia contra conscientiam, contra salutem omnium facta laudant, et hunc vituperant. Quasi non felices fuerint hi omnes, qui pro iustitia agonizantes tales sustinuerunt injuriarum triumphos: de quorum omnium collegio electus est suo in tempore iste, qui pro eximiis beneficiis et innumeris, contumeliarum honores perciperet. Hinc etiam novo genere ad Herum magnificentissime honoratus ad exsulandum deducitur, teste conscientia eorum, qui talia ministrabant

consilia: quoniam innocens et optimus non ob aliud sic vexabatur, nisi ne contraireret bonis consiliis pessimos conatus. Agebant ergo, quod omnes olim perfidi contra sanctos exercuerunt: unde et iste similia pertulit, compassus, ut conregnaret.

ADEODATUS.

O prodigiosa intentio et nefanda! Quis unquam audivit ut aliquis eos odiret quorum consilio et providentia reservatus esset ad vitam, suique ac sua eorum salvata fide et auxilio? vel quis ita sapuit, ut illos diligeret ad consensum qui hostes sui erant suorumque, quorum contumeliæ spurcitiarum honestatem ejus omnem suo scelere fœdarent? Heu quam novæ obscenitatis dementia, ubi omnia vitiorum ostia aperiuntur! quando Justina, etsi polluta, recipitur: quod non corrigitur, neque datur locus timori, ut corrigatur. Unde huic parantur insidiæ, et removetur de loco ad locum: quoniam vitii ubique virtutes displicent; nec satis tute creduntur a vitiosis, dum alicubi esse creduntur. Idcirco virtutis vir, castitatis amator, iustitiæ defensor, eicitur huc illucque sine testibus: quia publica erat ejus virtus, sine iudicio, sine crimine, sine audientia, et sine scelere. Quapropter velim ad Herum deportatus, ultimam terrarum insulam, quid egreditur pandas.

CAPUT XII.

PASCHASIUS.

Fateor plane, quod aromata solent, quod in prædicta specu: nisi quod ibi cœlum et Penninas Alpes, nec non Limanium lacum cernebat: hic vero solummodo mare cœlumque; hic autem et illuc Deum meditabatur in mente, secum semetipsum semper sibi præsentem ferebat. Cernebat autem, juxta David, mirabiles elationes maris, cernebat mente in altis Dominum. Ergo considerabat rotas et volubilitates, quibus vertitur sæculum; se autem gaudebat in solido constabilitum, et congratulabatur plurimum, quasi in paradiso deliciarum præ amœnitate nimia constitutus: eo quod evasisset de profundo iniquitatis, ubi indesinenter elevant flumina sibi compugnantium fluctus usque ad cœlum, ab impulsione dæmonum, nec tamen operiunt terras: quorum fluctus et elationes, sicut nemo qui dinumerare possit, ita potentia divinæ dispensationis nemo qui apprehendere queat. Unde fidelis quisque audiat vocem Domini cum Arsenio dicentis mari et sæculo: Usque huc venies, et hic confringes tumentes fluctus tuos. Alias autem, nisi his solidatus esset promissionibus, et fundatus super firmam petram; inter tot volunina injuriarum, collisiones et fragores tentationum, tam immobilis et inconcensus non permaneret. Ubi non dicit, proli nefas! cum beato Joanne, etsi inferior, cum exultatione et alacritate cordis divina cernere licuit mysteria, tamen quantisper jucunditate refectus æternæ contemplationis, reliquit bonum exemplum fratribus, et posteris famam sanctæ religionis. Et quia nullo in loco satis creditur,

quod timidius formidatur : idcirco nec hic extra solum, ac si extra mundum, retrusus permanere patitur; nam et Joannes in carcere religatus pertinescitur. Unde et Justina jam enixa, cum ad conjugium redisset velamine conculcato, requisivit quo idem esset, quem nullo in loco vivere, quantum arbitror, voluisset. Sed et invidus omnium bonorum diabolus, invidit diutius eum frui tantis virtutum oblectamentis : quia nullo in loco esse poterat in hac vita mortali, quo magis delectaretur; ideo removetur a tam amœnissimo deliciarum loco.

CAPUT XIII.

ADEODATUS.

Quæso pandas nobis quid fuerit, quia jam nullus tutior invenitur locus, neque remotior, quod inde expellitur, ubi nullus accessus hominum videtur, neque recessus, nisi longo maris navigio. Nam et ibidem olim Antonium ^a positum fuisse ob firmissimam constat custodiam. Unde et iste ab omnibus plurimum amabatur, licet suis satis jamdudum bonis et beneficiis amaretur. Qui profecto Antonius multa virtutum deposita ibi reliquit, apud Deum merita commendavit, et secum ubique aromata virtutum portavit.

PASCHASIUS.

Quod interrogas, qualis occasio fuerit, prius ostendi, qualem et Joannes habuit in carcere, ut feriretur gladio. Tamen Melanius rex illis erat affinis in partibus, super quem manus mittere decreverant. Ne consilio juvaretur, provisum est, quia idem multis cæcabatur peccati actibus. Hac quippe occasione, quamvis cum honore, quia venerabatur meritis, et timebatur consiliis; relevatur cum injuria exsilio, et deportatur officiosissime, quasi incensum odoriferum, per medias Gallias ad Germaniam. Ipse vero semper ubique secum patriam ferebat : quia ubique notus, ubique dilectus, ubique ab omnibus quanto innocentior, tanto charius amabatur. Equidem jam perfunctus tentationibus, nullam vim, nullum metuebat imperium : etsi necdum expleverat animos adversariorum, neque placaverat odia improborum; saturaverat tamen tantisper perfidiam et scelus proditorum; quamvis non ad plenum, quia reluctabat [reluctabatur] animo quod volebant. Et ideo timore afficiebantur, ne bonis subveniret consiliis, et fraus detecta deperiret. Non enim ei hostes erant jam expulso, sed virtutibus, quas ubique amittere non valebat, Dei protegente auxilio. Quid plura? reliquit monachorum alvearium virtutibus mellificatum; et ecce cum gaudio rursus, ubi perducitur ad Germaniam, monachorum chorus ^b eum suscipit, rursus episcoporum ducatu ad eundem locum et abbatum, quamvis inhoneste, quodammodo honestatur.

THEOPHRASTUS.

O misera nostra tempora! o stultæ discordiarum

^a Id est Adalhardum Walæ fratrem, uti superius dictum in ejus Vita.

^b An Fuldensis monasterii? Nulla ejus rei apud

A nostrarum insidiæ, quæ ad tantam civilium debacchationem perluxere pacatissimum Regnum! Sed felix de quo ubique tanta virtutum respergitur fama. Puto quod nulla sit regio, nullum terrarum nostrarum solum, etiam ultimarum; non pontus, non insulæ, non littora; non locus, non domus, non civitas, in qua non exsint hujus viri laudis præconia, et ubi non maneat impressa casti consilii vestigia, quæ cunctis præstitit cum incredibili gravitate, virtute, atque constantia, et puritate cordis. Erat enim in eo integritas mentis, religio sancta, diligentia rerum, moderatio virtutum, quibus auctoritas in eo plurimum commendabatur. Idcirco, ubi vel ubi, quasi eximius venerabatur patronus, et ducebatur : quia in eorum etiam conscientia venerabilis erat pro vitæ merito et virtute, a quibus, quantum in ipsis fuit, exsilio damnabatur. Sed omnino illi non erat exsiliium, imo augmentum meritum : quia, sicut in psalmo canitur, eundo ibat de loco ad locum, mittendo semina sua (*Psal. cxv, 6*). Ubique confessores Christi intercessores habuit; ubique eorum exempla exhortationis gratia sibi a Deo præstita invenit; ubique et ipse confessor sua reliquit; et monachorum catervam, inter quos fuit, secum habuit, quorum commendaretur precibus, foveretur solatiis, et solemnibus mulcèretur officiis; quos et ipse suis instruebat exemplis, exhortabatur oraculis, præstruebat consiliis. Unde adhuc hodie in eisdem locis, quocumque fuit, plurimum diligitur et amatur; prædicatur quoque et commendatur incessanter, etiam ab his qui eum non viderunt, quatenus ejus semper fama vigeat et præconia.

CAPUT XIV.

PASCHASIUS.

Verumtamen in eodem, ad quod pervenerat monasterium, non diu rursus licuit permanere, ne forte Gratiano illis in partibus misceretur consilio vel colloquio : quoniam ipse ubique idem erat; et secundum Deum quæ semel velle debere deliberaverat, infatigabiliter tenebat, ne virtus animi ullis frangeretur molestiarum injuriis. Quid plura? reductur ad proprium eisdem privatus honoribus cœnobium, quia venerabatur ubique, ne locum haberet contra voluntatem semel illapsam agendi. Quæ de causa, cum redisset, non minus mœrore, quam gaudio suffusi sumus : quia hinc mœsti, quod suo privabatur officio; hinc vero læti, quod eum saltem videre meruissemus, nobiscumque habere licuisset. Ubi cum quanta humilitate et subiectione interdum [interim] fuerit, quam devotus et paratus ad omnia, credo quod a memoria non delebitur. Etenim paulo post, quamvis multis fatigatus injuriarum molestiis, advenerunt missi apostolici ^c, regumque filiorum et seniorum, quod omnes simul cum eodem sanctissimo advenissent, pro pace et unitate, pro indu-

veteres, quod sciam, memoria.

^c Id factum anno 833, quo Gregorius Papa IV in Galliam venit pacis reformandæ causa. Hinc coll-

gentia et satisfactione patris : ut veniam impetrent auctoritate Pontificis, et salvaretur imperium. Qui detulerunt epistolas ex omni auctoritate divina valde gravidas, et præcipiunt cum omni adjuratione, quamvis pro his multis jam peressus, ut in adiutorium summi antistitis obviam veniret. Quod si nollet, jusserunt Augusti vi eum abducere, cum omni tamen honore et reverentia. Quod cum audissemus omnes, pertimimus valde, maxime quia totum a militibus nostrum occupabatur cœnobium. Nos tamen primum nesciebamus quid sibi vellent. Unde plurimum expavimus, et quæsivimus quid esset. Tum illi rei veritatem pendentes; sed idem ire cum eis recusavit. At illi in nos irruentes dicebant, quod si aliter non possent, vi eum auferre deberent. Quibus profecto dictis, hinc inde valde mœrore ac terrore afficiebamur, quoniam multum nobis et illi pariter imminabat periculum, facere, aut non facere quod rogabant : siquidem pro nullis ejus jam periculis nimium tristabamur; et quia in nullo prius profecerat, ne rursus repeteret, deterrebamur. Ostendebatur coram auctoritas, et legebatur, summi pontificis, pro pace, pro reconciliatione patris et filiorum, principum et seniorum, pro statu ecclesiarum, pro adunatione populi et salvatione totius imperii. Erant autem et alii ex parte filiorum pro eis rogantes eum, ut illis suis succurreret consiliis, qui jam pro eis multa pertulisset, ne eos in fine desereret discriminis. Nuntiabatur et virtus divina, quæ præruptam viam Alpium Penninarum obviam coram sacrosancto complanasset apostolico, quæ obstrusa multis fuerat argumentis, ne ultra de illis in partibus ullus amplius huc transiret exercitus: quæ ultro, ut fertur, aperta est eis. Quibus ita prolatis, et aliis innumeris dictis, cœpimus exhortari eum, ut obediret pro pace summo Dei pontifici, etiamsi eum mori cum eo contingeret: quoniam multa est, inquit, auctoritas, qua vocaris; multa etiam necessitas et justitia, pro qua vocaris. Nec minor itaque obedientia, sub qua devotus Deo bonis et sanctis obedire congruit tanti pontificis, una cum cæteris sanctis Dei fidelibus, jussis.

CAPUT XV.

ADEODATUS.

Hoc est quod multi calumniantur, quasi non oportuerit de his eum ultra curare, neque talibus se admiscere negotiis. Cum omnino Spiritus sancti gratiæ nulla præscribit auctoritas cujuslibet regulæ; imo cuncta Christi dispensat providentia, singuli quantum in singulis, vel quomodo proficiant officiis. Siquidem considerandum quid quisque agat, vel quomodo et ubi. Quia, sicut in eadem legitur Regula, claustra sunt monasterii virtutum instrumenta et bonorum operum, quo diligentius omnia regulariter

gitur Walam exsilium passum esse ab anno 830 in id fere tempus, quo jam revocatus erat. Certe Nithardus in lib. 1, ipso anno revocatum Walanam scribit, Elizacharem etiam abbatem Centulensem,

A compleantur. Qua de causa, cui non licet sine jussione abbatis quidpiam agere, providendum, si licuit ad tam grandia et incerta sine transgressione insulire: quia periculosissimum est quempiam suum relinquere propositum, et ad ea quæ non expediunt, neque suo congruunt officio, inconsiderate se admittere b.

PASCHASIUS.

Mulorum vox ista est: sed eorum qui non attendunt cujus dignitatis esset iste, vel ordinis. Nam postquam electus ab omnibus est pastor, et rectoris officium vocatus a Deo susceptus, ut credimus, consiliarius totius imperii una cum cæteris præelectis constitutus, etiam in fide ac consilio reliquis antepositus; quod et antea jam erat etiam quam idem B esset electus: quia pro genere, pro vitæ merito, pro institutione, quam perceperat pene ab ineunte ætate infra senatum et sapientes regni; pro mentis efficacia et nobilitate sensus plurimum ab omnibus audiebatur, et venerabatur a singulis. Idcirco qui jam cum esset prælatus una cum cæteris ecclesiarum pastoribus, est ordinatus senator cum eisdem ipsis, et cum aliis quibuslibet palatii vel regni senatoribus, ut consilium daret de singulis; non mihi videtur, quod sine periculo sui prætermittere posset, prius ne consilium de his inveniret quæ annumeravimus, in quibus unus omnium profecto imminabat interitus. Alioquin nullus monachorum major vel sanctior Joanne, qui ideo decollatus est: nullus acceptior Elia, nullus religiosior Eliseo, seu cæteris sanctis et prophetis, qui viriliter regibus restiterunt, et pro justitia decertarunt usque ad mortem. Nam Zacharias ideo peremptus, Isaias secatus, Jeremias in lacum demersus: sed iste longe inferior in specu altissima est levatus. Errat igitur quicumque dicit quod pro justitia non debuerit stare, pro fide non decertare contra tot mala taliaque quæ occiderunt, non debuerit, quia armis non licebat, saltem consilio, exhortatione, persuasionibus non resistere. Quæ profecto mala omnibus tunc et deinceps in manifesto venerunt majora et atrociora, quam quæ noster stylus fluendo prosequi velit aut possit. Ideo quicumque ea dissimulat se scire, qualia quantaque fuerint, vel quam pessima quæ de his orta sunt et permanent, omnino aut desipit, aut insanit. Propterea nemo sani capitis qui hunc infamare vult, quod talia sapienti suo consilio voluerit contraire.

THEOPHRASTUS.

Mirabar nimium, et mirantur plurimi quid esset, quod pro tanto imperio, pro tanta dignitate regni et ecclesiarum, nequaquam satis multi præsules vel senatores forti et magno animo invenirentur, qui auderent se et salutem suam in discrimen offerre pro statu totius imperii, pro communi salute. Hoc tempore miretur potius quilibet nostrum, si quem

Matfridum, cæterosque, qui in exsilium retrusi fuerant.

* Vide Regulæ S. Benedicti cap. 4.

bonum et fortem virum viderit, quam si quem aut timidum, aut sibi potius quam reipublicæ, quia aut nulla aut parvissima est, consulentem; itaque neque ecclesiis, neque populo, quia omnino non est qui audeat, vel qui corrigere quæ depravata vel perversa sunt, possit. Nam ut omittamus de uniuscujusque casu recordari, uno aspectu intueri possumus eos qui cum consilio, vel cum bonis omnibus tunc temporis dignitatem regiam, et ecclesiarum, afflictam et dejectam, vel constupratam reerexerint, et a latrocínio domestico liberaverint; deinceps eos mæstos, exhonoratos, infideles adjudicatos, et reos capite, fama, carceribus et exsilio: eos autem qui omnia divina et humana violarunt, vexarunt, perturbarunt, everterunt suis rapinis, non solum exultantes et lætos, fortissimos atque optimos [f. opimos], honoratos honoribus et gloriosos; verum inclytis, et sapientibus, atque honeste zelantibus insidias moliri et pericula; sicque de se nihil timere. In quo nimirum negotio cum multa sint indigna et detestabilia; nihil minus tamen perhorrescenda, quod jam non per latrones et rapaces tantum, atque egestate confectos, facinorosissimos quosque, seu suo perditos scelere; verum et per optimos qui fuerant olim viros, per eximios auctoritate religionis, per sublimes nobilitate carnis, pericula mortis et degradationis calamitates inferuntur, a quibus etiam rapinæ et oppressiones inferuntur; quia jam pene nullus, qui suis justisque stipendiis ducat post se milites, sed de rapinis et violentiis: quod Naso ille spurcissimus omnium primus docuit, et ad finem usque semper publicus prædo vixit. Nunc vero et isti, quanto sunt amplius latronibus constipati, tanto potentiores, ne ullus ad rapinas eis contradicat. Sed quamvis militia augeatur pro talibus, nemo tamen eorum, nisi ad civile malum, vires habere videtur. Idcirco nec mirum, si iste vocatus a summo antistite talibus contradixerit, qui primum optabat deleri de libro vitæ cum Moyse pro populo Dei, pro Augusto et filiis; nec non et cum Paulo pro fratribus et ecclesiis anathema fieri.

ADEODATUS.

Nec mirum itaque, tantis fatigatus exsiliis, tantisque sordidatus infamiis si restitit ad primum: quia, sicut vidimus et cognovimus, nisi ab omnibus nobis violenter cogeretur, et tanta auctoritas summi pontificis eum non premeret, jam ulterius nihil tale assentisset. Nunc vero a fratribus impulsus, a summo pontifice cum adjurationibus vocatus, a filiis Augusti regibus imploratus; a populo et præsulibus, cum quibus olim fuerat in causa hujus exordii, deprecatus, pro concordia et pace tandem censuit aliquando coactus illuc venire, summoque antistiti obedire, sequè illi conjungere, qui tantum pro omni populo

* Bernardi finem cædemque ad annum 844 referunt Annales Bertiniani. Hinc patet longe post id tempus scriptum esse hunc secundum librum.

^b Nasonem scilicet seu Bernardum, qui in Septimaniam se recepit, teste Nithardo in lib. 1, tametsi

A Dei assumpserrat laborem; si forte cum eo pacem in regno restituere posset, et discordias remove. Quapropter detrahendi nullus est locus, imo major esset reprehensio, si desereret tantæ auctoritatis jussionem pro ullius discriminis præsentis vitæ periculo: quoniam laudabilius est bene mori, vel periclitari cum bonis et optimis, quam male vivere, aut consentire cum pessimis. Aliud quippe pœna judicii est, aliud vero augmentum peccati. Et ideo non inconsulte, ut aiunt, neque contra propositum veræ religionis rursus idem tradidit se discrimini: sed valde officiosissimum et laudabiliter se obtulit, et medium pro utriusque partibus, si reciperetur æque ab omnibus; neque suis deterreri poterat periculis, qui se multoties ingesserat pro alienis. Unde deinceps Paschasium prosequamur, qui cum eo comes fuit irremotus, quem nullus deterrere potuit præsentis vitæ casus, ne sequeretur quem amaverat in Christo, quem imitari proposuerat; cum quo etiam bene conscius de eo mori optarat pro fide Christi, si tempus immineret discriminis.

CAPUT XVI.

PASCHASIUS.

Fateor plane, quocumque affectu id dicas quod dicis, quia ita est ut dicis. Quod satis probat iter, quod suscepimus inter medias concursiones insidiantium, inter legiones huc illucque qui nobis adversabantur discurrentium: inter quos, donec ad Augustos reges et ad ipsum sacrum pontificem venimus, satis periculosissime semper cum metu ac tremore incessimus, timentes ne non venire ad destinatum licuisset: quia omnino, si comertum esset, arctior nos susciperet custodia quam olim ei esset illata: quia erat cum Augusto Justina tunc temporis, quæ movebat totius monarchiæ rursus sceptrum, concitabat fluctus et maria, impellebat ventos, et corda virorum ad omnia quæ vellet convertebat: a qua quia unum ejecerant, de quo diximus, flagitiosissimum ^b, alii serviebant facinorosissimi. Nos autem, quia declinare, nisi inter medias eorum cohortes iremus, non potuimus, per medium protegente Deo prospere pervenimus: ubi cum venissemus, cum nimio suscepti sumus gaudio a regibus, a principibus, et ab omni populo. Deinde oblatus sanctissimo Pontifici, satis venerabiliter cum magna alacritate nos excepit: quia cruciatur et ipse animo pro talibus quæ repererat, qualia nunquam prius credere potuisset. Terrebaratur autem (quod valde dolendum est) ab Augusto, et ab omnibus suis, etiam ab episcopis, qui sibi pridie quam venissemus dextras dederant, quod unanimes essent ad resistendum his qui ex adverso erant, regibus filiis, principibus et populo: insuper consiliabantur firmantes, proh dolor! quod eundem apostolicum,

anno 834 in pristinum gradum redire conatus est, ejiciendo Gunthaldo monacho qui cum multum in restitutione Ludovici Augusti laborasset, secundus in imperio esse volebat. Is cœnobii S. Medardi monachus fuit, ut ex Nithardo intelligitur.

quia non vocatus venerat, deponere a deberent. Erat enim ibi Phasur, et reliqui eadem cum Justina sentientes. Quibus auditis, pontifex plurimum mirabatur, ac verebatur. Unde et ei dedimus nonnulla sanctorum Patrum auctoritate firmata, prædecessorumque suorum conscripta, quibus nullus contradicere possit quod ejus esset potestas, imo Dei et beati Petri apostoli, suaque auctoritas, ire, mittere ad omnes gentes pro fide Christi et pace ecclesiarum, pro prædicatione Evangelii et assertione veritatis: et in eo esset omnis auctoritas beati Petri excellens et potestas viva, a quo oporteret universos judicari, ita ut ipse a nemine judicandus esset. Quibus profecto scriptis, gratanter accepit, et valde confortatus est.

THEOPHRASTUS.

Qualem putamus Augustum tunc fuisse, qualemeve Justinam, quæ suo tunc cuncta veriebat nutu; qualesque principes, quando tales inventi sunt præsules Christi, ut sicut illi in humana, ita et ipsi consurgerent in divina! Ventilabant enim suis cornibus, ut olim pseudoprophetæ, in omnem ventum populum, et insurgabant contra caput totius Christi Ecclesiæ, ne pacem ferret inter patrem et filios, inter Augustum et principes, ne reconciliarentur, qui dispersi, et exsiliati, atque dehonoriati injuste erant; ne pax redderetur ecclesiis, ne statuta priorum temporum, et divisa inter filios regna manerent inconcussa et indiscussa. Hæc erant, quia Justina sic inflammabat studia eorum, neque principi consilia ex corde aut ex animo dabant: sed assentando et adulando pro favoribus, veritatem, justitiam, pacem ac concordiam conculcantes, contra eos qui pro his decertare videbantur, pro viribus repugnabant. Verumtamen quam justitiam habuerint filii et populus, quia hinc inde sibi invicem adversantes pater moliebatur in filios, et filii consurrexisse videntur contra Patrem, atque ideo inimici omnes: quia interfuisti, rogamus aperias nobis.

CAPUT XVII.

PASCHASIIUS.

Justitiæ partes constat quia plurima sunt. Alia siquidem est justitia regni Dei, alia regni terreni: alia inter parentes et propinquos, alia inter externos et alienos intantum, quot sunt leges et consuetudines gentium, tot dicantur ex usu justitiæ partes. Propterea ex lege Dei, non minus quam ex lege patriæ, de istis colligendus est modus justitiæ, etiam et ex lege naturæ: quia, sicut scriptum est, filii, obedite vel deferte parentibus, ita et patres, nolite ad iracundiam provocare filios vestros. Quod si

^a Alibi hujus comminationis mentio nulla, si non fallor. Auctor quidem Vitæ Ludovici Pii testatur episcopos quibus pontifex interminabatur excommunicationem, si qui inobedientes essent suæ filiorumque imperatoris voluntati, respondisse: si excommunicaturus adveniret, excommunicatus abiret. Et Gregorius ipse in epistola ad prædictos episcopos, quæ inter Agobardinas edita est, conqueritur, eos

utrumque servatum providenter esset, tantum malum non accrevisset. Tamen ut elucescant quæ proposui, commemoranda sunt Capitula ^b, quæ Augustus pater quasi pro querela filiis direxit, ut enuntiaret quid contra requireret.

Primum rememorari eos monet, quod filii ejus sint, et ipse eos Deo auctore genuerit.

Ad quod ipsi: « Gratias omnipotenti Deo, inquit, qui, quod verum est, de nobis talia recogitare vobis concessit: et quia non solum recogitare, verum etiam mandare dignati estis. Nos enim, præcellentissime Augustorum, in vita nihil post Deum charius, quam vos sacratissimum genitorem; nihil gloriosius possidemus, quam quia vestri filii censemur et sumus; nihil locupletius, nihil ditius, nihilque nobis magnificentius ad honores, ad excellentiam et dignitatem, ad laudem nominis et splendorem gloriæ. Idcirco, gloriosissime, venimus humiles et devoti, subditi, ut decet, et subjecti: tantum dignetur pietas vestra et mansuetudo recogitare de nobis, ne condemnemur injuste, ne abdicemur sine crimine, ne exhæredemur sine culpa. Non enim insurgimus contra vos, sicut loquuntur et accusant nos, qui nos perdere inimici moliantur: sed supplices veniam, indulgentiam et misericordiam postulamus. »

Deinde in alio capitulo: « Mementote, inquit, etiam quod mei vasalli estis, mihi que cum juramento fidem firmastis. »

Ad quod rursus idem: « Bene, inquit, recolimus ita esse uti mandastis: quoniam et a natura, et a promissis, et ab omni vere fidei sacramento profecto fideles sumus. Unde sicut nunquam deseruimus militiæ vestræ servitutem, ita donec spiritus in nobis superest, nunquam desertores erimus: quia nobis gloria vestra, honor et prosperitas charior est quam vita nostra. Et ideo non contra vos venimus, sed pro vobis in omnibus parati sumus: tantum ut gratiam pristinam et misericordiam impetremus. Neque contra vos, hos qui nobiscum sunt, conduximus: sed quia, ut docuerat, simpliciter venire non audemus, pro his qui nobis insidiantur, volentes nos perdere, et imperium gloriæ vestræ pervertere, etiam animum vestrum serenissimum pium et mansuetum, a natura summæ generositatis bonis omnibus repletum, et Christi gratia illustratum, conantur conturbare et corrumpere contra nos et contra fideles quosque, ac permutare in amaritudinem naturæ alienæ: quia nihil aliud olim egerunt, nisi etiam ut vos perimerent. Contra quæ sic venimus ad vestram clementiam, ut et ipsi detegantur, et thronus imperii vestri et majestas, eorum clarescen-

dixisse, pontificem, nisi secundum voluntatem ipsorum venisset, non habiurum ecclesias suas consentaneas, sed intantum contrarias, ut nihil mihi, inquit, in vestris parochiis agere vel disponere liceat, nec quempiam excommunicare vobis obsistentibus. At de interminatione depositionis nulla querela.

^b Hæc Capitula nemo, ni fallor, hactenus retulit.

tibus culpis, admodum gloriosius confirmetur: A pliciter in causa Dei et nostra humiliter deprecamur. »

Addidit quoque: « Scire vos, inquit, oportet quia longe diu defensionem sedis apostolicæ devotissime suscepi, quamvis nunc indebite usurpetis contra me illud, ut excludatis me ab hujuscemodi officio, quod quandiu advixero, prætermittere non queo. »

Unde Honorius una cum fratribus: « Perpendat, ait, sublimitas vestra, et recordari dignetur, quod æque me præstantissima in Christo providentia vestra suscipere fecit hanc curam et defensionem ipsius permaxime, cæterarumque ecclesiarum, quando me consortem totius imperii celsitudo vestra una cum voluntate populi constituit in omni potestate et honore, in omni conscriptione ^a et numismate, in omni dispositione, vestro conservato honore et providentia. Equidem et ad eandem sedem clementer me vestra imperialis eximietas misit, ad confirmandum in me quidquid pia dignatio vestra decreverat, ut essem socius et consors non minus sanctificatione quam potestate et nomine. Unde quia coram sancto altare, et coram sancto corpore beati Petri principis apostolorum, a summo pontifice, vestro ex consensu et voluntate, benedictionem, honorem et nomen suscepi imperialis officii, insuper diademata capitis et gladium ad defensionem ipsius Ecclesiæ et imperii vestri; nemo vobiscum magis, qui eam quam ego defendere velit aut debeat. Et quia audivi quod plurimi insidiantur huic, manifestum esse omnibus volo, quod ei sine me nemo nocebit, quem pro pace et concordia conduxi vicarium beati Petri, ad vestri reconciliandam serenissimam animi pietatem. »

Mandavit namque gloriosus Cæsar rursus, non justum esse quod eundem apostolicum ad se venire minime permetterent, eique vias veniendi prohiberent.

Ad quod Honorius: « Nequaquam igitur, serenissime, vias ei prohibemus veniendi, sed auxiliante Deo reservavimus, cum essent jussu vestro obstrusæ inter angustias Alpium et præruptæ, ita ut nemo mortalium libere transire posset, donec virtute Dei nostroque labore complanatæ sunt: ita ut queam dicere cum propheta, quod factæ sint pravæ in directas, et asperæ in vias planas: ad hoc quippe ut ad vos tam ille quam et nos devotissimi veniremus, quem profecto hunc ideo laborem assumere coegimus, ut ipse vobis summus intercessor vice beati Petri occurreret, cuius potestas in eo vivit et auctoritas excellit. Propterea non prohibemus, ut culpamur, sed officiosissime exhibemus, quem auditi sup-

^a Agobardus Dugdunensis episcopus in flebili epistola ad Ludovicum Augustum: *In processu quoque temporis, quotiescunque aut quocunque imperiales littere mitterentur, amborum imperatorum nomina continebant: postea vero mutata voluntate, convulsa sunt statuta, et de litteris nomen omissum est.*

^b Hincmarus Rhemorum episcopus in epistola 41 ad Adrianum II: *Et quomodo Gregorius subreptus cum Lothario, patre suo repugnante, in Franciam venit, et*

Iterum Augustus inquit: « Injuste agis, quod filios nostros, fratres tuos, tecum retines, et eos contra me insurgere facis. »

« Absit, absit, Honorius inquit, mi domine, siquidem quia fugati erant et abjecti, longèque persecutionibus expulsi, ad vestram eos clementiam reducere decrevi, rogans suppliciter dignetur sancta paternitas vestra recogitare quia vestri sumus filii, ne nos sine culpa abdicare, vel perdere dignetur majestas vestra: imo moveat viscera pietatis vestræ affectus carnis, et justitia non minus legis naturæ, quam et legis Dei; nostrique misereri dignemini. »

Tunc ad ultimum: « Vassallos quoque, inquit, nostros indebite recepisti, et eos tecum retines. »

Honorius: « Non itaque, sciat beatitudo vestra, ita est: sed cum essent et ipsi dispersi, fugati, aut in custodiis et exsiliis detenti, fecerunt ad nos, et ad istum beatum antisitem confugium, quatenus pro illis apud vestram serenissimam clementiam intercedat, ne injuste damnentur, qui pro fide vestra et justitia exstiterunt, ne fraus prævaleret et dolus sceleratissimorum. Hoc semper audivi in vestro sacro concilio, et in clarissimorum senatu virorum, hoc semper in vestris recognovi factis, hoc a vobis audivi, hoc legimus in gestis antiquorum, fortes viros et clarissimos, ac bene meritos honorari magis debere, et gloria illustrari quam depelli; qui pravorum hominum impetus et conatus provide represserunt; qui auctoritate, qui fide, qui constantia, qui magnitudine animi et consiliis insidiantium audaciæ restiterunt: eorum scilicet hominum, qui levitate sua et pernicie vestrum cum omni improbitate sæclaverunt imperium. Quos quia isti detexerunt et fugarunt, honorandi essent et glorificandi potius quam a pestilentissimis viris criminandi: quia et ipsi primum vestris sunt nutriti disciplinæ, vestrisque edocti consiliis, vestra sublimitati dignitate, et illustrati honoribus, semper habitus sunt primi et eximii palatii. Unde censuimus eos reducere ad vestram misericordissimam pietatem, vestrisque repræsentare aspectibus: et ideo non debemus offensam contrahere, si quos fraus factiosorum perdidit, vestris restituimus et reconcilianus profectibus. »

Hæc siquidem est alterna altercatio, hæc querelæ ad invicem: hæc propositio paterna, et responsio filiorum. Cum nec sic ullum assensum obtinere quivissent veniæ, mittitur sanctus et summus pontifex intercessor, vicarius beati Petri: qui cum venisset nullo susceptus est honore ^b condigno: tamen more suo data benedictione, proposuit pro quibus venerat.

pax postea in Francia, ut antea non fuit, et ipse papa cum tali honore, sicut decuerat, et sui antecessores fecerunt, Romam non rediit. Et tamen munera ultro citroque data fuisse testatur Theganus in cap. 42. Lege epistolam Agobardi de comparatione utriusque regiminis. Locus ubi Ludovicus cum filiis convenit, dicitur est Campus Mendacii, inter Argentariam et Basileam, ex Thegano.

Cui imperator inquit : « Nos ideo te more antiquorum regum , sancte pontifex , non suscipimus cum hymnis et laudibus , alioque dignitatis tuæ et religionis honore , quia tu non sic venisti , sicut tui prædecessores ad nostros vocati venire consueverunt . » Cui ille : « Nos , inquit , bene venisse scias , quia pro pace venimus et concordia , quam auctor salutis nostræ nobis reliquit ; et mihi prædicanda universis commissa est , et proferenda omnibus . Idcirco , imperator , si nos et pacem Christi digne susceperis , requiescet in vobis ipsa , nec non in regno vestro : sin autem pax Christi ad nos revertetur , uti legistis in Evangelio , et nobiscum erit . »

THEOPHRASTUS.

Proh dolor ! quid contigerit , quod tam religiosissimus et devotissimus imperator præ omnibus qui ante se fuerunt , sic insipienter et inconsulte egit , nec honorem Deo dedit , nec beato Petro apostolo . Mala , inquam , et pessima mentis obstinatio ac duritia cordis mala ; et persuasio feminea , quæ primum decepit parentem , hæc et hunc male decepisse cognoscitur quod dolemus . Et ideo tantæ auctoritatis et sanctitatis virum plangimus multa caligine pressum , non recordatum quod Veritas ait : *Qui vos recipit , me recipit ; et qui vos audit , me audit* (*Matth. x. 40*) . Heu ! quæ et qualis tunc fuit fascinatio et mentis obcæcatio , quæ talem et tantum virum , inter tot tentationes et pericula , inter tot scandala sic decepit , ut nunquam revocari potuerit , neque ullis mederi Scripturarum sanctarum consiliis . Qui quotidie visus est meditari in lege Dei , et tam longe a lege veræ dilectionis indurato corde recessit . Alioquin filios nunquam tam pertinaciter contra mandatum ad iracundiam provocasset , nunquam eos gladio hostili abdicatos tam frequenter et crudeliter insecutus esset : cum ipsi nihil contra eum mali vellent , nisi ea ut inconcussa manerent , quæ ipse primum et populus universus ordinarant , et juramento firmarant . Quod si aut populum , aut Ecclesiam Christi sibi a Deo commissam , certe aut republicam diligeret aut procuraret , nunquam pro unius femine voluntate vel persuasionibus tanta admisisset mala in regno quæ acciderunt , quæ nunquam fortassis in perpetuum non ingenio , non virtute hominum , non consilio , non potentia alicujus cessabunt . Interea quia multum dolemus , rogamus quid summus pontifex cum eo egerit , vel quid obtulerit , pandas .

CAPUT XVIII.

PASCHASIVS.

Quod sæpe legistis , legati , non impetrata pace , unde venerant , redire : ita et iste sine effectu , sine honore , et sine fructu tanti laboris regressus est . Verumtamen post diem qua rediit , insequenti nocte facta est manus Domini super omnem populum justo Dei iudicio , et immutatæ sunt mentes singulorum ,

^a Theganus tamen ait id communi consilio factum fuisse , et auctor Vitæ Ludovici Pii partim donis , partim promissis et minis populum defluxisse ad

terrore Dei concussi ac tremefacti omnes . Unde in eadem nocte reliquerunt Augustum sine ullius (quantum rescire potui) persuasione ^a aut exhortatione ; adieruntque omnes , a minimo usque ad maximum , Honorium , suisque castris se junxerunt , et apparuerunt in mane omnium eorum circa eum fixa tentoria : ita ut singuli dicerent a parte filiorum et pontificis : *Manu* ^b ! quod interpretatur , quid est hoc ? Quia omnino nescientibus cunctis valde mirabile fuit , qui pridie tam fortes erant et constantes , confusi in multitudine , in promissis omnium , in consilio pontificum et senatorum , in auctoritate paterna , in promissionibus multiplicibus ; quod tam permutabiles inventi sunt et infirmi , ut sine consulto et sine æstimatione alicujus , Cæsarem solum relinquerent cum Justina sua : et ad filium , contra quem venerant , et firmarant , circumcirca , quasi pulli sub alas , tota in nocte convolarent ; et mane castra metati , unus populus appareret . Unde valde diluculo ad eundem pontificem venimus pro miraculo , quod acciderat : et ecce in medio unus Romanorum exclamans , ait voce canentis : *Dextera Domini fecit virtutem* , et cætera quæ sequuntur . Tunc ab eodem sancto viro , et ab omnibus qui convenerant , adjudicatum est , quia imperium tam præclarum et gloriosum de manu patris ceciderat , ut Augustus Honorius , qui hæres erat , etiam consors factus et procreatus a patre et ab omnibus , eum relevaret , et acciperet . Alioquin nisi fecisset , dixerunt omnes quod sibi eligerent unanimiter , qui eis auxilium et defensionem ferret . Quibus dictis consensus Honorius , et suscepit , nescio quo iudicio , patrem ducens secum , totius monarchiam imperii . Quæ cum vidissem , interpellavi pro his Arsenium , ac dixi , quod malum mihi videretur tam fortuita res sine majori consilio et ordinatione diligentiori , tantum imperium in subito permutari , qui erat consors factus in fide , ut mox omnem monarchiam ex casu patris sibi evindicaret . Ad quod idem : « Nostrum fuit , inquit , huc venire , pro omnibus bona voluntate labore , pacisque consilium dare , intestinum bellum , quod imminebat , sedare . Nunc autem , sicut nemo nos audit , ita nemo quæ didicimus qui attendat : quia omnes , ut legisti , aut metuunt , aut cupiunt , aut gaudent , aut dolent . Metuunt pridem quod accidit , ne rursus quod factum est , vindicetur . Cupiunt autem omnes , et unusquisque eorum , dum tempus est , ad ea quæ habuit , oculus pertingere ; vel quæ nundum habuit acquirere . » Gaudent vero pro eis de honoribus avidius , et exsultant : quia sua omnes quæerunt , pauci quæ Dei sunt , et utilia . Ergo dolent reliqui , qui timent perdere : quorum audacia vel consiliis talia Cæsar Augustus contra filios gessit .

CAPUT XIX.

ADEODATUS.

Quantum intelligo , et isti potius milvi fuerunt , filios Ludovici .

^b *Lege Manhu* . Quæ fuit vox filiorum Israel viso primum manna , Exo.ii cap. xvi , vers. 15 .

quam consules, qui nihil aliud quam de honoribus A
 propriis arbitrati sunt statuere, unusquisque sibi
 quanto amplius rapere potuisset: cum deberent jam,
 quia ceciderat imperium de manu patris, cogitare
 atque perquirere cum eodem pontifice, una cum Ho-
 norio et fratribus, cur ceciderit: deinde simul ea
 corrigere, ac firmare, et constabilire, quomodo dein-
 ceptus unitum et inconcussum maneret. Multa siqui-
 dem providentia primos et summos, multoque con-
 silio invigilare oportuerat, ne respublica et status
 totius imperii collapsus, rursus per discordiam depe-
 rirer: quoniam nullus discordiarum alius solet esse
 exitus inter claros et potentes viros, nisi aut univer-
 sus interitus, aut victoris dominatus, et regni rursus
 unitas, pacisque, ac concordie reparatio. Sed quia
 nec iste consulte constabatur in solio, nec victor B
 dominatum, quia ex Dei iudicio pater cecidit, cum
 Deo tenuit; neque pax, dum singuli sua quærunt,
 ad plenum restituitur: et ideo regnum iterum depe-
 ruit in manu filii et relabatur, sicque alternatim dum
 neuter eorum sinceriter coram Deo incedit, labe-
 factatum adhuc hodie jacet et divisum. Manet quo-
 que obscurum odium inter fratres, atque in pectori-
 bus insitum vulnus penitus, et inustum animis ho-
 minum amplissimorum: pro quibus indesinenter ad
 pejus tendit respublica, et collabitur. Quæruntur oc-
 casiones, singuli et expectant tempus: quia cecidit
 auctoritas regum, quæ deceat, et expediat ad regi-
 men, et consensus omnium divulsus habetur et dis-
 ruptus. Perierunt iudicia, rectaque consilia. Suffra-
 gia namque virorum coacervantur: sed effeminati C
 viribus non proficiunt, in tantum ut vix inveniatur
 vir, qui se pro patriæ salute opponat, aut pro civi-
 bus offerat se periculis. Idcirco juxta Veritatis sen-
 tentiam, divisum regnum quotidie desolatur, et cor-
 rumpitur: quoniam ubi non est gubernator, populus
 corrui. Gubernatorem sicut Deum hinc inde ami-
 serunt singuli, quando facto inter discrimina requi-
 sierunt corde. Unde cum quadam die primi et con-
 sules palatii secretius insisterent, ac vigilarent; cum
 Augusto filio totum sibi dividerunt imperium, non
 attendentes prærogativa (sic) parentum, nec coæ-
 qualitates magnorum, non innumerositatem nobilium,
 non bene meritorum retro fidelium, non ecclesiarum
 (quod majus est) dignitatem, non Dei ex corde rever-
 rentiam. Quod cum subito factum esset, supervenit D
 Arsenius. At illi confusi, quia conscii, obtulerunt ei
 distributionis sortes, si quidpiam esset quod dis-
 plicere potuisset. Tum ille, ut erat sagax in respon-
 sis: « Totum, inquit, bene dispositum est, nisi quod
 Deo sui juris nihil reliquistis, neque quod bonis pla-
 ceat ordinastis. » Quibus ita illatis, magis magisque
 contristari cœpit: quoniam pene in nullo jam au-
 diebatur, cæcorum cupiditate superatus. Unde fa-
 ctum est, momentis singulis regia potestas labefactata
 potius deperirer, quam cresceret. Augmentantur
 scelera, inflammatur rursus discordia, concitantur
 jurgia, nutriuntur insidie: reanimatur Augustus pa-
 ter plurimis exhortantibus, recreari debere ad thro-

num imperii. Concitantur hinc inde seditiones, et
 augentur discrimina, in tantum ut nulla sit domus,
 nulla civitas, nullumque municipium, nullus pagus,
 et nulla provincia, in qua non regnet hactenus dis-
 cordia. Sed tunc vicissim majora augebantur peri-
 cula, quousque Augustus pater resuscitaretur in sede
 regni, et filius pelleretur.

CAPUT XX.

PASCHASIUS.

Non itaque pulsus est, ut asseris, neque tam insi-
 pienter egit, ut tu plangis: quoniam regnum et im-
 perium quod ceciderat, comitante secum Augusto
 patre sustinuit, et servavit: neque in eo quidpiam
 admisit, nisi quod universus senatus coegit et popu-
 lus, in potestatis privatione et iudicio præsulum, qui
 eum sub poenitentia redegerunt. Hæc omnia quidem
 Arsenius noster una cum Dei gratia temperabat, ne
 ultra eorum pars in altero crudelius quam natura sinit,
 aut scelestius pro tanto discrimine ageret. Sed cum vo-
 rax flamma discordiarum amplius sæviret, nec pater
 Augustus in aliquo acquiescens sponte emollesceret;
 ne forte parricidium proveniret, fecit suo sancto con-
 silio, Augustus filius relicto patre rursus in solio
 imperii, petita venia, cum suis omnibus qui cum eo
 consenserant, liber ut abiret: quia hinc inde super
 omnem populum furor Dei effusus efferberat. Nam
 secundum Job (II, 6), tabernacula abundabant præ-
 donum ex utrisque partibus, qui satis audacter pro-
 vocabant suis pravis operibus Deum. Et ideo jam
 minus Arsenius suis proficiebat consiliis. Erant enim
 ostia concupiscentiarum ubique aperta, et conflag-
 rata cupiditas. Idcirco suspendium elegit, de medio
 eorum ut recederet: quia cum Deus omnia dedisset
 in manibus eorum, nemo tamen Deum ex corde
 quærebat, apud quem est sapientia et fortitudo: ipse
 quidem habet consilium et intelligentiam. Unde
 liquido constat quod quem ipse omnipotens destrux-
 erit, nemo est qui ædificet; quem concluderit, nemo
 est qui aperiat. Et ideo, quia hos alternatim destrue-
 bat quos erexerat, et reerigebat quos concluderat,
 maluit abscedere liber, quam inter eos manere ser-
 vus peccati. Considerabat enim jam stupefactus,
 quod fortitudo hominis et ingenia nulla essent, quod
 sapientia magis stultitia recte videretur; nam, teste
 Scriptura (Job XII, 16), decipientem et eum qui
 decipitur, ipse novit. Propterea cum vidisset diversos
 dolos et fraudes hinc inde compugnare, fecit ut
 filius patri deferret, et cum suo exercitu illæsus abi-
 ret; ac pater cum his qui cum eo vellent, in imperio
 remaneret, ita ut daretur omnibus intelligi quod
 ipse sit rex solus omnipotens, qui adducit consilia-
 rios in stultum finem, et iudices in stuporem: bal-
 teum quoque regum dissolvit, et præcingit fune renes
 eorum, quod huic sane contigisse vidimus. Sed quia
 neutra pars eorum ex toto digne Deum requisierat,
 vicissim alternis successibus commutantur, et fla-
 gellatur populus: ut intelligant omnes quod ipse sit
 Deus, qui adducit sacerdotes inglorios, et optima-

tes supplantat. Alioquin nunquam, nisi eorum ex culpa, tanta esset vexatio et confusio omnium. Commutatum namque erat labium veracium, et ablata doctrina senum. Propterea solus iste non poterat jam contra omnes, nisi tantum quod egit: ne tunc rerum eventus in pejus deveniret, quod hinc inde plurimi hortabantur: quoniam effusa erat contentio ac despectio super principes. Sed quod tunc obstitit, proh dolor! postea factum vidimus, ne civile bellum inter eos surgeret. Verumtamen hic noster potius mori, quam tale aliquid assentire, aut interesse vellet. Hinc persuasit filius ut abscederet una cum suis omnibus; et pater olim male tractato potiretur imperio, quandoquidem Deus, quia indurarat cor ejus qui commutat corda principum terræ, et decipit eos, ut frustra incedant per invium; ejus totum commisit judicio, ne aliquid quod scelestus esset, proveniret inter eos. Erat enim triste tunc videre, culpis exigentibus, quod Job ait: *Palpabunt quasi in tenebris, et non in luce; et errare eos faciet quasi ebrios: quoniam ipse solus est, cujus nemo avertere potest cogitationem; sed faciet quæcunque voluerit, suo justo judicio* (Job xii, 25). Quæ nimirum judicia considerans hic noster quæ acciderant, quæ quotidie fiebant pejora, et augebantur; idcirco, licet vero, prævidit futura, quæ hinc inde ad præsens jam completa cernuntur. Unde elegit magis aufugere, quam cum aliquo eorum remanere. Nam pater voluit eum, mo teste, multum instanter secum tunc cum omni honestate et reverentia summi honoris retinere, etiam si vellet juramentum a suis fidemque facere: deinde Augustus filius secum abducere. Verumtamen ille neutrum eorum audiens, imo fortiter resistens, ab utrisque discessit, pennigeroque gressu Italiam ingressus, infra cœnobium ^a, sancti Columbani se recepit: quod sane cœnobium ne invaderetur a raptoribus, ut cætera omnia sunt pervasa, ipsis petentibus fratribus suscepit ad regendum; et quandiu advixit, nobiliter ac pacifice eum [id] rexit.

CAPUT XXI.

THEOPHRASTOS.

Hinc est quod multum eum reprehendere conantur, quia suum in quo professus et electus est, reliquit; et aliud, quasi cupiditate ductus, quolibet pacto præripuit. Fortassis ergo religiosus esset, aut in suo permanere, paulo ante quod fassus es pacifice facere potuisse: aut in eodem sine regiminis onere subsistere. Esset quippe in uno eorum voti adimpletio, in altero vero humilitatis cum laude executio.

PASCHASIUS.

Fortè non legisti Vitam et Actus ejusdem beati Columbani, qui exarsus zelo cujusdam femine ^b a

^a Bobionse scilicet, cujus monasterii catalogus abbatum exstat imperfectus apud Ughellum in Italiae sacræ tomos, omisso Wala, qui non solido anno loco præfuit; et Ebone Rhemorum archiepiscopo, cui hæc abbatia commissa est, testante Frodoardo in Historiæ Rhemensis lib. ii, cap. 20.

^b Brunehildis scilicet, Francorum reginæ, ut

A Luxovio, hunc rursus [pro item] cœdificavit locum, et præfuit ibi multis fratribus laudabiliter usque ad finem vitæ. Non enim talentum sibi creditum abscondere in terram debuit ^c, sed erogare fratribus, quod beatum Benedictum et alios quamplurimos fecisse legimus. Nequaquam igitur minus videtur eum defendisse ab hostibus, et religiosissime rexisse sub sancta Regula, et augmentasse studiosissime; in ipsa eademque professione quam primum illud inchoasse. Namque in suo quia non satis se creditit quiete vivere posse, neque in officio regiminis proficere; credo quod nullus sanæ mentis eum reprehendere velit, si ad quietem et ad utilia valde fratribus sub eadem religione se contulit, plurimis profuturus: qui nescio si se salvare posset nobiscum inter tot discrimina, ubi jam nulla fides, vel vix rara invenitur, maxime inter eos, qui summi esse cupiant, vel videntur: inter quos, honores contemnere sæculi pro religione, ignavia putatur.

CAPUT XXII.

ADEODATUS.

Novinus hæc omnia, quomodo conversatus sit inter eos: et si honores contemnere criminis est, paupertatem Christi amare, imprudentia judicatur. Sed quoniam retro quæ gesta sunt, quæ contigerunt, Paschasii, doluimus, rerum discrimina et varios eventus deservimus, temptationes quoque recensuimus, et varia causarum negotia plangentes enumeravimus; nunc restat ad finem intendere, ejusque obitum, quia præsentis non fuimus; nec ad excubias ejus, et circa tumultum lacrymas pro floribus sparsimus, et circa longè postabsentes precibus Domino commendemus: nosque quia dies [i. diem] sepulturæ ejus nescivimus; vel diem anniversarium, dum vita nobis manet, commemoremur. Quæ profecto dies, futuræ quietis est nostra in mente representatio, in qua vivit qui mortuus putatur; ejusque memoriæ commendatio declarat, quod melior est dies mortis, quando perpetuam ingressus est vitam, quam dies natiuitatis ejus, quando ut vivere cœpit, mox morti obnoxius fuit.

PASCHASIUS.

Bene nos hortaris, frater, qui ejus obitum sic adorari jubes et retere, ut nostrum doceas non lugendum: quoniam sicut per unius peccatum mors in omnes homines pertransiit, ita et per unum resurrectionis præstat, apud quem omnes qui pie moriuntur, beate vivunt. Et ideo quia auctorem non refugimus generis, auctorem non valemus effugere mortis: et si eum non effugimus, nec vitare possumus quod commune omnibus est; indecens est ut desperemus de vita, quæ in Christo est, quoniam ipse unus auctor vitæ et resurrectionis est.

patet ex Actis S. Columbani.

^c Totus hic locus valde intricatus et obscurus est, qui prima fronte Columbano tribuendus videtur: tametsi attentius rem expendenti perspicuum sit, ab hoc loco, aut certe a sequente periodo, sermonem esse de Wala, non de Columbano.

Ac per hoc sicut per unum mors, ita credendum verissime, quod et per unum Jesum Christum vita; et non qualiscunque vita, sed beata et sempiterna vita. Idcirco, dilectissimi, dies obitus Patris nostri potius dies vitæ est quam mortis, quando sempiternam hanc per mortem intravit vitam. Hinc nos magis consolari decet quam plangere, quia mors ista usus omnium est: nec debemus durum putare quidquid universorum est. Unde nec lugenda est, primum quia communis est et cunctis debetur; deinde quia nos ab omnibus sæculi ærumnis absolvit; postremo quia species somni est, dum ab istius mundi laboribus seu curis nos liberat, et quietem post miseriam et dolores præsentis vitæ præstat. Et ideo nobis annua hæc dies jure vigorem tribuit fidei, spem dat perveniendi, et charitatem refundit amoris. Quem enim non soletur resurrectionis gratia? quem non sustollat spes, et non corroboret perveniendi fiducia? quem non accendat charitas, et quem non vivificet tantus amor interior, qui non nisi de Spiritu sancto nascitur? Propter quod etsi varios accidentium casus et miseriarum labores hactenus deflevimus, restat nunc mentem illuc dirigere, dicimque illam conspicerem, in qua Deus vivit; intentionem nostram post eum refundere: quia melior est dies illa, quamvis una et singularis, in atriis Domini, super millia; ita ut non totis sensibus desigamur in Patrem, ne obrepat mœstitia rursus pro absentia. Sed ne exsules simus tantæ pietatis et gratiæ ab eo quem diligimus; mente cum eum commorari oportet, ubi tanta prædicantur gaudia, ad quæ nimirum invitatus venit, et ipse ad ea cum gaudio introivit.

THEOPHRASTUS.

Quid igitur est quod invitatum eum dicis? Nunquid non omnes invitati sunt, qui regenerationem per fidem susceperunt baptismi? Omnes quidem ad eandem immortalitatem sunt vocati, et ideo absurdum est hunc quasi mortuum deplorare: quamvis etiam stultum sit id specialius de flere, quod scias omnibus præscriptum esse, quia hoc est animum super conditionem extollere, legem mortis communem non recipere, naturæ consortium recusare, mensuram carnis nescire. Si autem iste, ut ais, ad hanc invitatus venit, ut volens eam suscipere, causam expositus debitoris, qui quod debet, sponte occurrit, paratus reddere quod debet.

CAPUT XXIII.

PASCHASIUS.

Nequaquam igitur sine causa invitatum eum venisse dixi: quia quodam sancto narrante audivi episcopo, antequam dies obitus ejus appropinquasset, non solum semel, verum et secundo per visum vocatum fuisse et invitatum, quasi legationem suam

^a Luem vocat auctor Vitæ Ludovici Pii, ut significaret eam in plurimos sæviisse. Sane febrem appellat agens de Wala et Lothario, quem febris ista lectulo dejiciens, multo tempore languere fecit. De Lothario Paschasius idipsum attestatur paulo infra.

^b Walam anno 835 obiisse tradit sæpe laudatus

A expleturus ante conspectum æterni Regis, et pro laboribus gratiam accepturus: ita ut Arsenius noster ei diceret, etiam antequam febrem ^a incurreret mortis, quod paulo post hinc iturus per mortem esset. Et, ut ipse præfatus intelligere potuit episcopus, alacrior in spe deinceps vixit, et securior in febre non diu laboravit: qua correptus sollicitior pro Augusto imperatore, apud quem tunc agebat, quam pro se erat: ne forte quod nuper patri promiserat, omitteret occasione accepta: quia ipse febribus vexabatur. In quo patet quia invictus permansit in fide, et in charitate devotus, spe consolatus suæ vocationis. Quo profecto triplici funiculo religatus ad Christum, securus animam cælo reddidit ^b: cujus corpusculum in basilica qua beatus

B Columbanus requiescit, ad latus terra suscepit. Nec igitur ab re factum crediderim, ut pariter una domus ambiret, unaque vicinitas sepulturæ commendaret, quos una religio tenuit, æqua pene tentatio a suis quasi peregrinos expulit sedibus, et Italiam fugavit. Fuerunt enim reginæ non dispari nequitia, quæ hoc fecerunt duæ, non uno in tempore, sed sub uno impietatis scelere conjunctæ et consociatæ: quæ pro consimili zelo non ferentes sanctos viros earum consimilem reprehendere nequitiam nefandam satis, neque in aliquo contraire; idcirco coegerunt dolo et fraudibus eos insidiando, ut relictis in quibus præerat propriis cœnobiis, Auxoniam peterent. Qua ^c demum quorum una fuit conversatio, etsi parum dispar causa; una religio, unaque fuga insidiarum duarum mulierum; una esset quies laboris et sepultura funeris. Ille siquidem ut sanctus confessor Christi virtutibus approbatus; iste ut ejus pedisequus meritis fulciretur, commendaretur præconiis, et auxiliaretur precibus. Nec igitur absque providentia Dei factum credo, qui pro fide, pro zelo Dei, pro religione, pro æquitate judicii atque intentione virtutum se discrimini obvios obtulerunt, quod uno in loco finem perceperunt laboris. Et ideo dubitare non licet, quod Pater egregius cum sancto confessore Dei togatus requiescat in æterna requie, qui pari exemplo exsul pulsus est de cœnobio suo, dejectus a patria et ab officio regiminis: ut quorum fuit una tentatio, una eos refoveat consolatio quietis in æterna pro qualitate meritorum, et exornet alterna proportio justitiæ in cælo.

Unde oportet pro tanta spe nos ad invicem consolari potius, quam dolere: quia mœstiffam tanti luctus non solum fiducia beatitudinis ejus lenivit; verum tempus oblitteravit, et ratio devicit, necnon et prudentia jam olim mitigavit. Etsi planximus jure, dum varias ejus deflevimus impulsiones, et tentationes multiplices dinumeravimus, casus quoque exposuimus; decet nos deinceps jam congratulari illi, auctor Vitæ Ludovici Pii, cujus auctoris verba retuli superius in Observationibus præviis, ubi de die obitus ejusdem Walæ actum est.

^c Id est in Auxonia, seu in Italia, ubi uno in loco ambo conversati sunt, etsi pro dispari causa.

et gaudium refoveri pro luctu, lætitia bonæ spei recreari pro mœrore, et exultatione intus indui pro tristitia; eo quod pro certo scimus, quia Pater egregius corpori supervivit. Qui licet absens fuerit a nobis, quando obiit, præsens tamen est: quia in eo qui ubique est, beate vivit. Nam depositis proprii æsens anima ejus repagulis expedita, jam libero cernit obtutu, quæ ante sita in corpore videre non poterat. Si enim dormiendo anima ad altiora se subrigit, velut sepulta in corpore, et renuntiat nonnunquam corpori rerum absentium vel etiam cœlestium visiones; quanto magis cum absoluta est ærumnis sæculi, et tota vivit in Domino, qui ubique vivit, et ubique omnia complet et regit? Non enim alicubi longe peregrinatus est Pater noster, nisi ad eum, cui et in quo vixit, qui ubique in se est, et ubique vivit. Ad hoc quippe quotidie moriebatur cum Apostolo, ut perfectius viveret Deo: quia, ut philosophi dicunt, sapientia viri vita, meditatio mortis est. Meditabatur autem pervenire ad id quod perfectum est, quando revelata facie, non ex parte, neque in ænigmate vel in umbra, sed in veritate, prout est, speculanti appareret æterna visio manifesta, quod impræsentiarii esse non poterat, quia, juxta Apostolum, impræsentiarii ex parte scimus, et ex parte prophetamus. Cum autem pervenerit in nobis quod in ea vita perfectum est, evacuabitur quod ex parte; et erit tunc perfectum, quod nunc ex parte est (I Cor. xiii, 9). Nam nemo festinaret ad finem fide confisus in Domino, nisi vitæ istius fugeret incommoditates, pro quibus David plangit dicens ad Deum: *Ecce dies meos veteres posuisti coram te, et substantiam meam tanquam nihilum ante te; verumtamen universa vanitas, omnis homo vivens* (Psal. xxxviii, 6). Et ideo iste, fratres, postquam cognovit, postquam didicit, nunquam moratus est fugere voluntatem suam, neque voluit in sæculo vane conturbari, neque sperare in incerto divitiarum: sed speravit in Deo vivo, ad quem pervenit; et ideo dum mortem gustavit corporis, vitam invenit, quia non primam animæ incurrit mortem. Triplici namque modo mors dicitur: uno cum morimur peccato et vivimus Deo; alio cum peccamus ad mortem, de qua dicitur: *Anima quæ peccaverit, ipsa morietur* (Ezech. xviii, 4); tertio est vitæ hujus excessus, qua mortuus est etiam Christus; et omnis quicumque vitam gustaverit istam, morietur, ne ultra peccare possit. Unde una spiritalis vocatur, altera naturalis, tertia quoque pœnalis. Sed quæ naturalis jam vocatur, quamvis quibusdam pœnalis videatur, non eam pro pœna Dominus dedit, ut ipsi volunt qui de bono mortis scripserunt libros, sed pro remedio datam dicunt, quoniam Adæ aliud præscriptum est ad pœnam, et aliud ad remedium. Nam pro pœna cum dicitur: *Quia audisti vocem uxoris tuæ plusquam me, et manducasti de quo præceperam ne manducares, maledicta terra in opere tuo, seu cætera, donec revertaris in terram, de qua sumptus es* (Gen. iii, 17).

* His verbis satis innuit auctor hunc librum scriptum esse post mortem Ermengardis reginæ seu

A Ecce pœnarum genera, cum maledicitur, et in operibus ejus spinæ et tribuli germinantur: quæ spinæ et tribuli verbum suffocant vitæ; curas quoque ac sollicitudines generant, quibus necatur et excluditur cibus qui de cœlo venit: quo vivit omnis homo, qui Deo vivit; et includitur mors, qua anima pœnaliter vivat. Unde a pio Domino mors ista pro remedio data est, quasi finis malorum. Hinc quoque Adæ non dicitur: Quia audisti vocem uxoris tuæ, reverteris in terram; hæc enim si dixisset, esset pœnalis sententia, quemadmodum est illa: *Maledicta terra in opere tuo*, et cætera. Habes igitur mortem animæ, peccatum; habes et pœnam, quæ vera mors jure vocatur; habes et mortem, quæ magis pœnarum nostrarum finis est et remedium, qua cursus hojæ vitæ ad horam præciditur. Hinc ergo mors ista, qua mortuus est Abraham, mortuus est et Pater noster, qua morimur omnes, non solum malum non est, verum etiam bonum est. Et ideo etiam beatus Ambrosius de Bono mortis edidit librum satis pernecessarium. Quapropter si planximus in obitu tantæ Patris, varios rerum mœrores et ejus labores plurimos, gaudeamus cum eo, quia ei vivere Christus fuit et mori lucrum. Commoriamur autem cum eo, ut vivamus in Christo cum eo; discamus quotidianis usibus mori sæculo, ut segregemur a carne, et tanquam in cœlo meditatione vivamus. Suscipiamus interdum imaginem mortis, ne pœna nos invadat mortis: ut per bonum mortis ad vitam possimus pertingere sempiternam, in qua mors jam ultra non erit, neque luctus. Moriamur autem morte justorum, ut cum illis vivamus; moriamur et morte tantæ Patris, quia ipse, ut credimus, jam beate vivit, ut cum eo et nos vivere valeamus: quod ipse semper oravit, et docuit. Offeramus in nobis vota ejusdem Patris, quia ipse nos Deo vovit et obtulit, ac si hostiam, maxime fratres nostros, oblationem novam in sacrificium, quos Domino dedicavit. At non solum quos ipse instituit et collegit, sed et eos quicumque futuri sunt ibidem ad eandem institutionem, quam ipse Domino dedicavit: qui non solum sibi vixit et Deo, verum omnibus nobis vixit ad exemplum et doctrinam, ut nos doceret vivere Deo. Et ideo ejus vivere nobis profuit, cui cum Apostolo mori lucrum fuit. Hinc supplices exoremus, ut Christus qui Deo Patri sanctorum offert vota, ipse in nobis pro ejus augmento meritorum sua conferat dona, quæ largius ad cumulum mercedis ejus offerantur Deo Patri pro eo, ut simul nostra atque ejus in nobis oblatio per Christum accepta sit in sacrificium sempiternum: quatenus quorum in sacramento sacræ confessionis una fuit confessio, una sit et æternæ remunerationis participatio in gaudio.

CAPUT XXIV.

Quod autem ad æternæ vitæ gaudia angelicis sit ipse deportatus manibus, venerabili referente Ermengardi regina omnino cognovimus. Quæ quam sæpe piæ recordationis affectu aiebat, in exitu

tanti viri, et in hora obitus ejus misisse se per diversa Italiae loca, ut singuli beati viri animam precibus Domino commendarent. Inter quæ, quod miserit etiam ad monasterium suum valde egregium, quod est infra mœnia Brixæ a civitatis Domino dedicatum, distans a Ticino ferme quadraginta millibus, in quo sanctimonialium multitudo Domino famulatur, similiter eis præcipiens obnixius et obsecrans, ut beatam animam viri Dei Christo Deo precibus commendarent. Ad quod nunciupium missi cum pervenissent directi, invenerunt eandem Christi famulas de obitu præfati viri jam pertractantes, atque horam et tempus exitus ejus præscias, loquentes ad invicem. Tuncque relectis sacris litteris quas regina miserat, invenerunt omnia de eo, ut illis ab angelis declaratum fuerat. Nam exstiterant inter eas duæ sacratissimæ Virgines, quæ hæc omnia illis, ut prædixerant, testabantur, eo quod audissent choros angelicos, in cœlum, quasi per eundem locum, animam beati viri deferentes. Ad cujus exsequias inter cætera hymnum *Te Deum laudamus, te Dominum confitemur*, alternis vocibus more ecclesiastico decantabant, et symphonizando beati viri exsequias pio Domino commendabant. Quas cum duæ tantum longe diu laudes intenderent, demum convocarunt reliquas omnes, ut et ipsæ eandem audirent: sed nemini earum admodum concessum est, ni illis duabus solummodo, ut testes existerent veritatis. Quibus, ut dixi, ita loquentibus, relectis sacris litteris quas præfati detulerant veredarii, invenerunt hora

imperatricis, conjugis Lotharii Augusti, quæ anno 851 decessit.

^a Sic veteres, ut Riculfus Suessionensis episcopus in Constitutionis cap. 19, ex Gregorio Magno. Nos Brixiam dicimus. Brixæ monasterium sancti Salvatoris et sanctæ Julię celebre jam tum erat, ab Ansa, Desiderii Langobardorum regis uxore, ædificatum: quod Hermingardæ uxori suæ, et post ipsius mortem Gislæ filię commendatum esse voluit Lotharius Augustus, dato diplomate quod exstat in Bullarii Casinensis tomo II, pag. 24; et pag. 55 habetur aliud Ludovici II imperatoris pro anniversario ejusdem Gislæ sororis suæ, ejusdem loci abbatissæ. In eodem monasterio Engilberga, ipsius Ludovici conjux, mortuo viro suo sanctimonialis effecta est.

^b Pauca hæc, quæ punctulis notata omisi, omnino corrosa exciderunt, nec sane magni sunt momenti. In fine hic unus tantum versus deest, in quo desinit WALÆ EPITAPHIUM. Sic enim Paschasius

^A et die eadem eum obisse in qua ipsum angeli detulerant cum laudibus. Unde constat verum esse quod Scriptura testatur: *Beatus vir qui suffert tentationem, quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ* (Jac. 1, 12). Et ut hæc ita esse manifesta fierent, verissimo relatu ab omnibus mandatum est reginæ, quod duæ tantummodo hæc talia et ineffabilia alia audissent.

Sed forte ad hæc sycophanta quilibet incredulus dicturus est, virum tantis expositum tentationibus, et jactatum pressuris, talia non promeruisse, præsertim cum ipse iudex Christus, qui exposuit et probavit, probatum autem, ut credimus, remuneravit, sicut promisit in Evangelio, dicens: *Euge, serve bone et fidelis, quia in pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam, intra in gaudium domini tui* (Matth. xxv, 21): fac ergo falsa esse quæ dico, cum sint vera... quæ de eo retro narrantur. Idcirco propriis justisque... est a Deo, æternæ vitæ præmia percepisse... pro eo ex Evangelio dicentem (Matth. xx, 23): *Amice, non facio tibi injuriam... gratis dono. Nonne et tu convenisti mecum ex denario vitæ æternæ? Annon licet mihi facere quod volo? quoniam non nisi gratis alicui aliquid rependo mercedis, quia ego bonus sum. An oculus tuus nequam est, quod gratis impendo... nulli nisi quia... ex opere Deo. Unde, quæso, gratis agamus Deo, fratres, qui huic ista concessit, et nobis se promisit, talia ei præstitisse...^b.*

^C Radbertus superiores de Walæ gestis libros duos, ut initio præmonui, inscripsit, eum ad modum quo Ursus S. R. E. subdiaconus, ejus temporis auctor, Basilii Magni EPITAPHIUM appellat orationem funebrem quam de eo scripsit Gregorius Nazianzenus. Locus habetur in Ursi præfatione ad Vitam Basilii Amphilochio ascriptam, his verbis: *Sane notandum est quia cum quidam legunt in his actibus quæ sanctus Amphilochius scripsit, discrepasse autumant ab his quæ sanctus Gregorius Nazianzenus in EPITAPHIO hujus magni viri commemorat. Quem locum ita commentatur Rosweidus: « Basilii EPITAPHIUM, seu oratio funebris, a Gregorio Nazianzeno conscripta, habetur tomo I Operum Gregorii Nazianzeni. oratione 20. Idem quoque Epitaphium seu carmen funebre de eodem composuit », etc. Sic Wake EPITAPHIUM Radbertus vocat eum ipsius de Wala laudatorum opus, quod statim ab ejus morte, orationis funebris vice, aggressus est.*

INDEX

RERUM ET VERBORUM NOTABILIMUM

EXPOSITIONIS IN MATTH., IN PSAL. XLIV ET IN THRENOS.

(Revocatur Lector ad numeros crassiori caractere in textu expressos.)

^A Abbreviati dies qui dicantur, et qualiter, 993.

Abel in figura Christi occisus, 820.
Abiu quid sonat, 79.
Abominatio desolationis, quid, 989.

Abraham quid significat, 65, 66, 67.
Abraham cur in principio genealogiæ Christi conitur, 25. Abraham cur de